

อนุสรณ์

ในงานพระราชทานเพลิงศพ

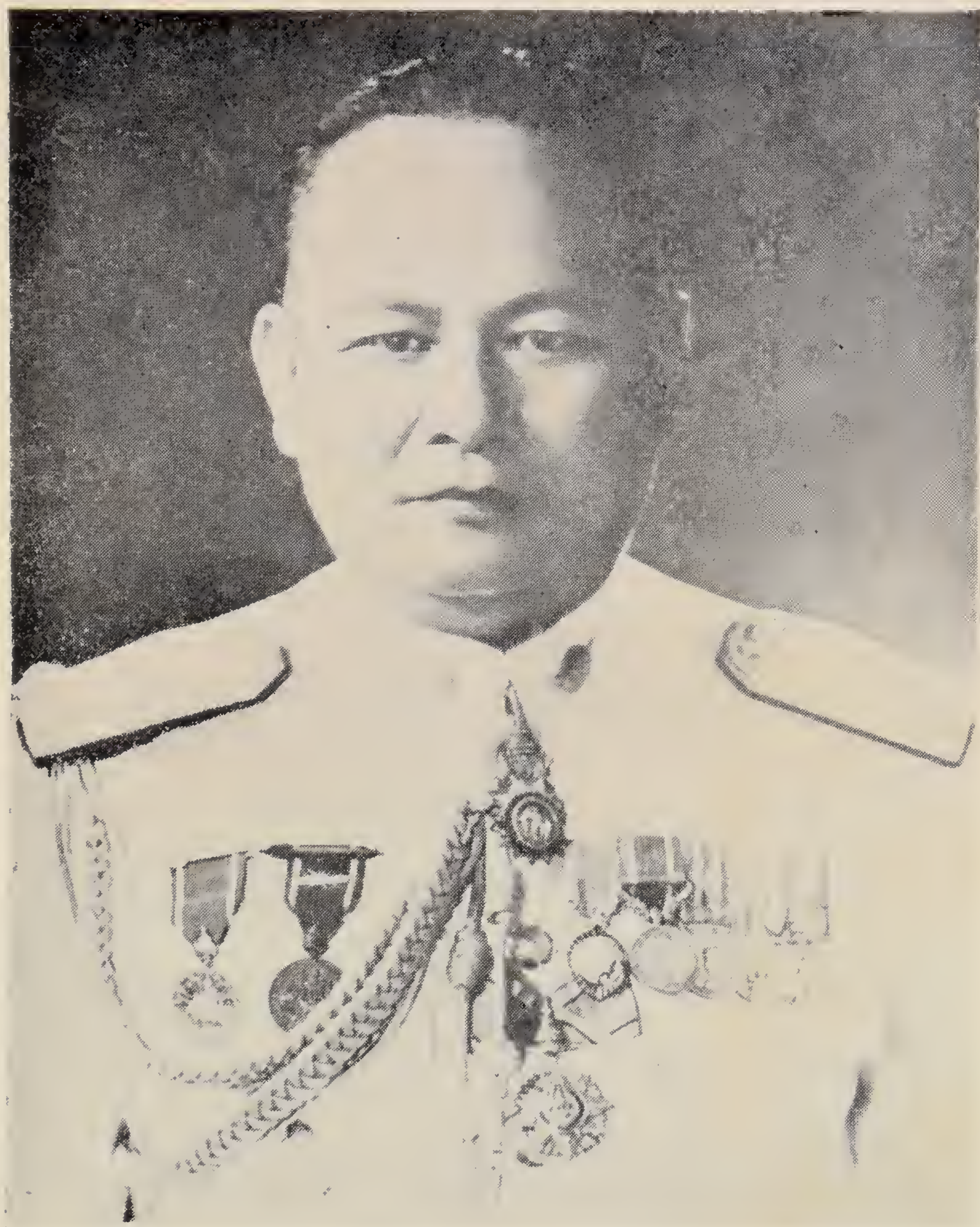
พล.ต.ต. ผดุง สิงหเสนี ท.ม., ต.ช.

ณ ฌาปนสถาน วัดโสมนัสวิหาร

๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๕

ขอกราบขอบพระคุณท่านผู้มีเกียรติเป็นอย่างสูงที่ได้กรุณา สละเวลา อันมีค่าให้เกียรติมา ในงาน ตั้งแต่ถึงบำเพ็ญกุศลจนถึงการพระราชทานเพลิงในวันนี้ และขอกราบประทานอภัย หากมีสิ่งหนึ่งสิ่งใดบกพร่อง

ภรรยา–บุตร–ธิดา

พล.ต.ต. ผดุง สิงหเสนี ท.ม.,ต.ช.

ชาตะ ๙ ก.พ. ๒๔๔๗

มรณะ ๓๑ ก.ค. ๒๕๑๔

รวมอายุ ๖๘ ปี

คำนำ

ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณพ่อ ข้าพเจ้ามีความประสงค์ที่จะทำหนังสือ อนุสรณ์แด่คุณพ่อเพื่อ ให้ได้ประโยชน์แก่ผู้ได้รับ และผู้ที่ได้อ่าน เป็นบรรณาการแก่ผู้ให้เกียรติมาในงาน โดยได้พิจารณาถึงสิ่งที่คุณพ่อเคยเคารพบูชา ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ คือ พระพุทธรูปซึ่งคุณพ่อได้สะสมไว้มากและบูชาอยู่เป็นกิจวัตรประจำ จึงได้ปรึกษากับคุณทวีศักดิ์ เสนาณรงค์ ญาติคนหนึ่งว่า จะพิมพ์หนังสือที่เกี่ยวกับศาสนาและเป็นที่นิยมของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธ เกี่ยวกับเรื่องพระพุทธรูปปางต่าง ๆ คุณทวีศักดิ์ ฯ จึงได้ดำเนินการติดต่อกับคุณสมพร อยู่โพธิ์ ผู้เรียบเรียงเรื่องพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ได้อย่างสมบูรณ์ในขณะนี้ โดยขออนุญาตจากหอสมุดแห่งชาติจัดพิมพ์ ซึ่งข้าพเจ้าได้รับอนุญาตและความร่วมมือจากหัวหน้ากองวรรณคดีกรมศิลปากรให้จัดพิมพ์ได้ จึงขอขอบคุณมาในโอกาสนี้ด้วย นอกจากนี้ข้าพเจ้าได้เพิ่มเติมธรรมะสำหรับชาวบ้านนำไปปฏิบัติเพื่อเป็นสิ่งยึดเหนี่ยว และแนะแนวทางไปสู่

ความสำเร็จของชีวิตในทางสุจริต ซึ่งอาจเป็นประโยชน์แก่ผู้ได้อ่านได้บ้าง

ข้าพเจ้าขอ อุทิศส่วน กุศลแห่ง ความรู้และวิทยาทานในการพิมพ์หนังสือนี้ จงสำเร็จเป็นบุญญกิริยาปฏิทานมัยแด่คุณพ่อ เพื่อให้สำเร็จเป็นกุศลอันจะเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุขความสมควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพด้วยเทอญ.

[illegible]

[illegible]

[illegible]
ได้ตามใจนั้น

[illegible]

[illegible]

ภรรยา บุตร ธิดา และญาติในการบำเพ็ญกุศลวัดโสมนัสฯ
เมื่อวันที่ ๑-๗ สิงหาคม ๒๕๑๔

ได้รับพระมหากรุณาธิคุณพระราชทานหีบทองเป็นเกียรติ
ในการบำเพ็ญกุศล

อาลัย "คุณพ่อ"

๐๗.๐๕ น. วันที่ ๓๑ กรกฎาคม ๒๕๑๔ เป็นวันที่ลูก ๆ ได้สูญเสียคุณพ่อให้แก่กฎแห่งกรรม คือเกิดแก่เจ็บตาย ซึ่งมนุษย์ทุกรูปนามไม่อาจเลี่ยงพ้นไปได้เมื่อถึงกาลเวลา แม้กระนั้นลูก ๆ ก็ยังอยากให้คุณพ่อมีชีวิตอยู่เพื่อเป็นร่มโพธิ์ร่ม–ไทร เป็นหลักสำหรับรวมพลังใจของลูก ๆ ในอันที่จะดำเนินวิถีทางชีวิตแต่แล้วก็ไม่อาจฝืนพรหมลิขิตได้ คุณพ่อจึงได้จากไปด้วยความสงบ ในขณะนั้นลูก ๆ ทุกคนแม้แต่คุณแม่ซึ่งอยู่พยาบาลใกล้ชิดคุณพ่อก็ไม่ได้เห็นใจในวินาทีสุดท้าย เพราะเวลา นั้นนาง พยาบาล กำลังทำการ เช็ดตัวคุณ พ่ออยู่ตาม ปกติ คุณพ่อได้ป่วยและเข้ารับการรักษาตัวที่ ร.พ. พระมงกุฎเกล้าตั้งแต่วันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๑๔ ซึ่งก่อนนั้นคุณพ่อเข้ารับการรักษาตัวอยู่ที่ ร.พ. พระพุทธชินราช จังหวัดพิษณุโลก ตั้งแต่วันที่ ๑๒ มกราคม ๒๕๑๔ ถึงวันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๑๔ จึงได้ย้ายเข้าโรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า อาการป่วยของคุณพ่อครั้งแรกเกิดจากเส้นประสาทบนใบหน้ากระตุก ทำให้พูดไม่

ชัด พ.ต.ท. ลือชา ปาเฉย รองผู้กำกับการตำรวจภูธรจังหวัดพิษณุโลก ซึ่งเคยเป็นนายเวรเมื่อครั้งคุณพ่อเป็นผู้บังคับการตำรวจภูธรภาค ๖ ได้แนะนำและนำคุณพ่อไปทำการตรวจที่ ร.พ. พระพุทธชินราช เพื่อรับการรักษา ด้วยกรรมวิธีของแพทย์ คุณพ่อจึงต้องนอนพักรักษาตัวอยู่ที่ ร.พ. หันที ต่อมาอาการของโรคได้กำเริบขึ้น และมีอาการเจ็บปวด ลูก ๆ ได้ขอร้องให้ไปรักษาที่กรุงเทพ ฯ แต่คุณพ่อไม่ยอมเพราะนึกว่าอาการเจ็บปวดเป็นของธรรมดาอาจรักษาหายได้ คุณพ่อเป็นคนอดทนไม่ค่อยยอมบอกอาการเจ็บปวดให้พวกลูก ๆ หรือใคร ๆ ให้ทราบว่า มีความทรมานมากน้อยเพียงใด จนถึงวันที่ ๒๒ มกราคม ๒๕๑๔ คุณพ่อได้รับการเจ็บปวดอย่างรุนแรงจนถึงกับบางครั้งไม่รู้สึกตัว และมีอาการของโรคแทรกขึ้นอีก คือเป็นฝีบวมขึ้นแถบบริเวณทวารหนัก จึงได้ปรึกษากับผู้อำนวยการ ร.พ. พระพุทธชินราช ขอนำตัวคุณพ่อไปรักษาที่ ร.พ. พระมงกุฎเกล้า ซึ่งก็ได้รับการแนะนำและความร่วมมือในการนำส่งเป็นอย่างดี จึงขอขอบคุณ ผู้อำนวยการ ร.พ. พระ–พุทธชินราช, นายแพทย์ผู้รักษาตลอดจนนางพยาบาลที่ช่วยดูแลรักษาคุณพ่อไว้ในโอกาสนี้ด้วย ในขณะเดินทางจากจังหวัดพิษณุโลกถึงกรุงเทพ ฯ นั้น คุณพ่อมีอาการไม่รู้สึกตัวอยู่ตลอด

เวลาจนถึงเข้าห้องฉุกเฉินของ ร.พ. พระมงกุฎเกล้านายแพทย์ได้ทำการรักษาจนอาการคุณพ่อดีขึ้น จนเกือบพ้นขีดอันตรายแล้วและสามารถพูดจาหยอกล้อกับหลานๆ ที่ไปเยี่ยมได้ คุณพ่อได้ปรารภอยู่เสมอว่า ถ้าหายแล้วจะกลับไปอยู่จังหวัดพิษณุโลก เพราะคุณพ่อได้เป็นประธานในการสร้าง โบสถ์วัดโพธิญานไว้ จึงมีความเป็นห่วงงานที่ทำค้างไว้อยู่ตลอดเวลา ต่อมาได้มีอาการโรคอื่นแทรกซ้อน อาการของคุณพ่อ ได้ทรุดหนักลงอีก จนถึงต้องทำการผ่าตัด คุณพ่อเคยเป็นโรคเบาหวานอยู่แล้ว อาการของโรคจึงไม่อาจรักษาให้หายได้ตามปกติ อาการดีขึ้นบ้างทรุดลงบ้าง บางครั้งถึงกับรับ ประทานอาหาร ไม่ได้ต้องให้อาหารทางสายยางและใช้น้ำเกลือช่วยมาตลอด อาการของคุณพ่อทรงมาตลอด จนถึงวันที่ ๓๑ กรกฎาคม ๒๕๑๔ คุณพ่อก็สิ้นใจโดยอาการสงบซึ่งไม่มีวี่แวว เลยว่าคุณพ่อจะจากคุณแม่และลูก ๆ หลาน ๆ ไปในวันนี้

คุณพ่อเคยสอนลูก ๆ ทุกคนอยู่เสมอว่า ให้ทุกคนมีความสามัคคีรักใคร่ปรองดองกัน พยายามสร้างตนเองด้วยลำแข้งของตนเอง อย่าได้หวังพึ่งผู้อื่นให้มากนัก จงสร้างฐานะความ เป็นอยู่ด้วย ความสามารถและ อดทนในทาง สุจริต อย่าได้คิดเบียดเบียนหรือคดโกง เพราะจะทำให้เวลานอนไม่

เป็นปกติสุข สอนให้นึกถึงเกียรติยศชื่อเสียงของวงค์ตระกูล อย่าได้เป็นผู้ทำลายชื่อเสียงวงค์ตระกูล ถึงแม้จะไม่มั่งมีหรือร่ำรวยก็อย่าให้คิดประพฤติผิดเป็นอันขาด เพราะจะทำให้ญาติพี่น้องต้องเสื่อมเสียชื่อเสียงไปด้วย จงมีความซื่อสัตย์กตัญญูกตเวทีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เช่นกับต้นตระกูลได้เคยกระทำไว้ คุณพ่อเองก็เข้าสู่สมรภูมิเพื่อชาติมาแล้วสองครั้ง คือสงครามอินโดจีนจนได้รับบาดเจ็บจากกระสุนปืนที่ข้อมือ และสงครามมหาเอเซียบูรพาซึ่งเป็นความภาคภูมิใจของคุณพ่อที่ได้เคยเล่าให้ลูก ๆ หลาน ๆ ฟังอยู่เสมอ ๆ

คุณพ่อสอนลูก ๆ อยู่เสมออีกว่า การประพฤติตัวให้เหมาะสมและเข้าสังคมได้นั้น จะต้องประพฤติตัวให้เป็นนักเลงแต่อย่าเป็นอันธพาลเกเร เบียดเบียนหรือใช้อำนาจทำความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น การเป็นนักเลงนั้นหมายถึงว่าการเป็นคนจริง คือพูดจริงทำจริง เป็นคนเปิดเผยมีการเสียสละเพื่อส่วนรวม มีน้ำใจกว้างขวางโอบอ้อมอารีย์ ช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่คิดคำนึงถึงค่าตอบแทน หรือเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนเป็นใหญ่สอนให้เรียนรู้ถึงชีวิตทั่วไปในสังคมไม่ว่าจะเป็นผู้ลากมากดีหรือยาจกเข็ญใจจงประพฤติตัวให้เข้าได้กับคนทุกชั้นควรให้เกียรติในความเป็นมนุษย์เหมือน ๆ กัน

คุณพ่อเป็นผู้มีนิสสัยเปิดเผยร่าเริง เป็นที่รักนับถือของผู้ที่ได้รู้จักมักคุ้น เป็นผู้ที่โอบอ้อมอารีย์ช่วยเหลือผู้ใต้บังคับบัญชาและผู้รู้จักเสมอ ไปรับราชการอยู่ที่แห่งใด มักจะถูกเรียกว่า "คุณพ่อ" เสมอ คุณพ่อเป็นคนคุยสนุกในกลุ่มสนทนาจะได้ยินเสียงคุณพ่อหัวเราะ และเสียงคุยดังกว่าผู้อื่นอยู่ตลอดเวลา คุณพ่อเป็นผู้รักสัตว์เลี้ยง โดยเลี้ยงนกเขาทั้งเขาใหญ่เขาชะวาไว้มาก มีความปราณีต่อมันมาก ซึ่งขนาดได้ยินเสียงคุณพ่อเรียกขานแล้ว นกเขาเหล่านั้นจะพากันขันหรือครูบทันที ต่อไปนี้พวกลูก ๆ จะไม่ได้ยินเสียงคุย เสียงเรียกนกเขาของคุณพ่ออีกแล้ว จะเหลือก็แต่ความทรงจำที่ยังฝังอยู่ในชีวิตของลูก ๆ เท่านั้น

คุณพ่อเป็นผู้ยึดมั่นในบวรพระพุทธศาสนา เป็นอย่างยิ่งเคยบรรพชาเป็นพระภิกษุ ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม ๑ พรรษาศึกษาเล่าเรียนคาถาอาคมพอที่จะปฏิบัติได้ คุณพ่อสวดมนต์ก่อนนอนทุกคืน เป็นกิจวัตร์ถึง แม้ขณะนอนป่วย อยู่ถ้ามีความรู้สึกตัวอยู่ก็ปฏิบัติมิได้ขาด คุณพ่อได้ทำบุญบริจาคทานอยู่ตลอดเวลา สะสมพระพุทธรูปต่าง ๆ ตลอดจนพระเครื่องรางต่าง ๆ ไว้มาก มีความรู้เรื่องพระต่าง ๆ เป็นอย่างดี หน้าที่ของคุณพ่อในเรื่องเกี่ยวกับศาสนาครั้งสุดท้าย คือเป็นประธาน

สร้างพระอุโบสถวัดโพธิญาน จังหวัดพิษณุโลกจนสำเร็จ แต่คุณพ่อไม่เห็นความสำเร็จด้วยตาของตนเอง เพราะได้ป่วยและจากไปก่อน แต่ลูก ๆ หวังว่าดวงวิญญาณของคุณพ่อคงได้เห็นและคงมีความปิติสมประสงค์ ในผลบุญที่คุณพ่อได้ทำไว้ได้สำเร็จสมปนิธานของคุณพ่อแล้ว

คุณพ่อมีความรักชาติเป็นที่สุด

ลูก ๆ มีความภูมิใจในตัวคุณพ่อ

คุณพ่อเป็นผู้ยึดมั่นในพระพุทธศาสนา

ลูก ๆ จะปฏิบัติตามโดยเคร่งครัด

คุณพ่อเทอดทูนพระมหากษัตริย์ไว้เหนือหัว

ลูก ๆ จะเทอดทูนไว้เหนือหัวเช่นเดียวกัน

คุณพ่อมีเกียรติยศชื่อเสียงในวงค์ตระกูล

ลูก ๆ จะไม่ทำให้คุณพ่อผิดหวังหรือเสียใจ

คุณพ่อสร้างฐานะและวิถีชีวิตให้รุ่งเรืองด้วยตนเอง

ลูก ๆ มีความหยิ่งในเกียรติของคุณพ่อ

คุณพ่อเป็นผู้ที่รักใคร่นับถือของผู้ได้รู้จัก

ลูก ๆ มีความชื่นชมเป็นอย่างยิ่ง

คุณพ่อเป็นผู้ที่ โอบอ้อมอารีย์และมีความ เมตตากรุณา

ลูก ๆ จะดำเนินตามรอยของคุณพ่อ

คุณพ่อมีความยุติธรรมและเคารพจารีตประเพณี ลูก ๆ จะยึดเป็นหลักในการดำรงชีวิตต่อไป

อานิสงฆ์ทักษิณานุประทานใด ๆ ที่คุณพ่อได้บำเพ็ญกุศลอุทิศและปฏิบัติมาตลอดอายุขัย จงดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของ คุณพ่อ จงสู่สุคติอันสูงสุดและเสวยสุขในสัมปรายภพทุกประการ

จากลูก

ประวัติพลตำรวจตรี ผดุง สิงหเสนี

พล.ต.ต. ผดุง สิงหเสนี เกิดเมื่อวันที่ ๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๔๗ ที่ตำบลแปดวา อำเภอเมือง จังหวัดธัญญะบุรี เป็นบุตรของนายชุ่ม สิงหเสนี มีน้องร่วมบิดา คือ

พล.ต.ต. ผดุง สิงหเสนี	นางสมบุญ จันทร์ทิพย์ มารดา
พระจำปา	นางหน่าย มารดา
พระดวง	,,
พระผล	,,
นายแถม	,,
พ.จ.อ. เติม	,,
นางศรีสุก ดียิ่ง	,,

การศึกษา

พ.ศ. ๒๔๖๑ นักเรียนนายร้อยกรมยุทธศึกษา ท.บ.

พ.ศ. ๒๔๖๗ สำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรโรงเรียนนายร้อยทหารบก

พ.ศ. ๒๔๘๙ โรงเรียนนายทหารราบ

พ.ศ. ๒๔๙๔ โรงเรียนผสมเหล่า

การรับราชการ

พ.ศ. ๒๔๖๗ นายทหารประจำกรม ร. ที่ ๑๓

พ.ศ. ๒๔๗๐ ประจำกรมทหารมหาดเล็ก

ประจำกรม ร. ที่ ๑๙

ประจำกองพันที่ ๓ กรม ร. ที่ ๓

พ.ศ. ๒๔๗๒ แผนก ร.ร. ทหารราบ

พ.ศ. ๒๔๗๓ ประจำกองพันที่ ๓ กรม ๕ ร. ที่ ๗

พ.ศ. ๒๔๗๔ กรมทหารรักษาวัง

พ.ศ. ๒๔๗๖ ผู้บังคับหมวดพิเศษ กรมทหารรักษาวัง

พ.ศ. ๒๔๗๙ ประจำ ร. พัน ๙ ทหารรักษาวัง

พ.ศ. ๒๔๘๐ รอง ผบก. ร. พัน ๒๘ ร้อย ๒, ร้อย ๔

พ.ศ. ๒๔๘๒ รอง ผบก. ร. พัน ๓ ร้อย ๒

พ.ศ. ๒๔๘๓ ผบ. ร้อย ๒ ร. พัน ๓

ผบ. ร้อย ๑ พัน ร. ที่ ๘

พ.ศ. ๒๔๘๔ รอง ผบ. กองพัน ร. ที่ ๖

พ.ศ. ๒๔๘๖ ผบ. พัน ร. ที่ ๔

พ.ศ. ๒๔๙๐ ผบ. พัน ๒ กรม ร. ที่ ๒๑

ผบ. พัน ๑ กรม ร. ที่ ๓

พ.ศ. ๒๔๙๒ รอง ผบ. ร. ๓

พ.ศ. ๒๔๙๕ โอนมารับราชการตำรวจประจำ บก.ภ. ภาค ๖ พิษณุโลก

พ.ศ. ๒๔๙๗ ผู้บังคับการตำรวจภูธรภาค ๖

พ.ศ. ๒๔๙๘ เป็นผู้กำกับการเขต ๖ ตำรวจตระเวนชายแดนอีกตำแหน่งหนึ่ง
และเป็นรองผู้บัญชาการกองอาสารักษาดินแดนภาค ๖ อีกตำแหน่งหนึ่ง

พ.ศ. ๒๕๐๔ ผู้บังคับการตำรวจภูธรเขต ๒

พ.ศ. ๒๕๐๘ ลาออกจากราชการ รับพระราชทานบำนาญ

เกียรติยศ

วันที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๔๖๗ รับพระราชทานยศเป็นนายร้อยตรี

วันที่ ๑๔ พฤษภาคม ๒๔๗๓ รับพระราชทานยศเป็นนายร้อยโท

วันที่ ๑ เมษายน ๒๔๘๐ รับพระราชทานยศเป็นนายร้อยเอก

พ.ศ. ๒๔๘๓ ไปราชการสงครามอินโดจีน

วันที่ ๑๙ มิถุนายน ๒๔๘๔ รับพระราชทานยศเป็นนายพันตรี

พ.ศ. ๒๔๘๕ ไปราชการสงครามมหาเอเซียบูรพา

วันที่ ๑ เมษายน ๒๔๘๘ รับพระราชทานยศเป็นนายพันโท

วันที่ ๒๙ กันยายน ๒๔๙๕ รับพระราชทานยศเป็นนายพันตำรวจโท

วันที่ ๔ ตุลาคม ๒๔๙๗ รับพระราชทานยศเป็นนายพันตำรวจเอก

วันที่ ๑๓ กรกฎาคม ๒๔๙๘ ได้รับยศพิเศษเป็นนายกองโท กองอาสารักษาดินแดน

วันที่ ๑ มกราคม ๒๕๐๐ รับพระราชทานยศเป็นนายพลตำรวจจัตวา

วันที่ ๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๑ เป็นนายตำรวจราชสำนักเวรรับราชการสนองพระเดชพระคุณ

วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๐๕ รับพระราชทานยศเป็น
นายพลตำรวจตรี

ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสสริยาภรณ์

๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๔๖๘ เหรียญเงินบรมราชาภิเษก
๒๕ มีนาคม ๒๔๗๔ เหรียญงานฉลองพระนคร ๑๕๐ ปี
๒๐ กันยายน ๒๔๘๑ เบ็ญจมาภรณ์ช้างเผือก
๒๐ กันยายน ๒๔๘๓ เหรียญจักรมาลา
๒๘ เมษายน ๒๔๘๔ เหรียญชัยสมรภูมิ
๑๙ กันยายน ๒๔๘๔ จตุรภรณ์ช้างเผือก
๑๙ กันยายน ๒๔๘๕ ตริตราภรณ์มงกุฎไทย
๔ ธันวาคม ๒๔๙๑ ตริตราภรณ์ช้างเผือก
๓ มีนาคม ๒๕๐๑ เหรียญรัตนาภรณ์ชั้นที่ ๓
๕ มิถุนายน ๒๕๐๒ เหรียญราชการชายแดน
๕ ธันวาคม ๒๕๐๗ ทวีติยาภรณ์มงกุฎไทย
๒๒ ตุลาคม ๒๕๐๘ เหรียญชัยสมรภูมิสงคราม มหาเอเซียบูรพา

การอุปสมบท

ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ณ วัดมกุฎกษัตริยาราม จังหวัดพระนคร เมื่อวันที่ ๒๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๑ ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยครบตามหลักสูตรของวัดตลอดพรรษา

การสมรส

ได้ทำการสมรสกับนางประนอม มีบุตรธิดา รวม ๖ คน คือ

๑. นายสุระ สิงหเสนี
๒. จ.ส.ต กำจรพล สิงหเสนี
๓. นายสมศักดิ์ สิงหเสนี
๔. นายดนัย สิงหเสนี
๕. นางสาวสุชาดา สิงหเสนี
๖. นางสาวปาริชาต สิงหเสนี
๗. นางสาวอัจฉรา มนตรีรัตน์ (สิงหเสนี)
มารดานางละออ

พล.ต.ต.ผดุง สิงหเสนี ได้ถึงแก่กรรม ที่ ร.พ.พระมงกุฎ เมื่อวันที่ ๓๑ กรกฎาคม ๒๕๑๔ เวลา ๐๗.๑๕ น. โดยโรคหัวใจวาย รวมอายุ ๖๘ ปี.

พระพุทธรูปปางต่าง ๆ

สมพร อยู่โพธิ์

เรียบเรียง

กรมศิลปากร

พิมพ์เนื่องในการจัดนิทรรศการ

โอกาสเทศกาลเข้าพรรษา

พ.ศ. ๒๕๑๔

สารบาญ

หน้า

หน้า

คำนำ

ในเทศกาลเข้าพรรษา กรมศิลปากรได้เปิดพิพิธภัณฑ-สถานแห่งชาติ พระนคร ให้พระภิกษุและสามเณรเข้าชมในวันแรม ๔ ค่ำ และแรม ๕ ค่ำ เดือน ๘ ประจำทุกปี ปีนี้ตรงกับวันอาทิตย์ที่ ๑๑ และวันจันทร์ที่ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๑๔ ในโอกาสนี้ กรมศิลปากรพิจารณาเห็นว่า ควรจะจัดพิมพ์หนังสือที่เกี่ยวกับพระพุทธรูปขึ้น เพื่อเป็นการน้อมรำลึกถึงพระบรมศาสดาจารย์พระองค์นั้นและถวายพระภิกษุสามเณรที่เข้าชม จึงได้มอบให้นายสมพร อยู่โพธิ์ ภัณฑารักษ์เอก เป็นผู้เรียบเรียงเรื่องพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ขึ้น นายสมพร อยู่โพธิ์ ได้อุตสาหะค้นคว้าเรียบเรียงจากเอกสารทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เพื่อให้เป็นหนังสือที่จะใช้ประกอบในการศึกษาหาความรู้ทางพุทธประวัติ โดยมีภาพลายเส้นและแผนที่ประเทศอินเดียสมัยโบราณประกอบด้วย กรมศิลปากรจึงขอขอบคุณนายสมพร อยู่โพธิ์ ผู้เรียบเรียงหนังสือเล่มนี้ขึ้น และขอขอบคุณนายประพัฒน์ โยธาประเสริฐ หัวหน้าแผนกสำรวจ นายมานิต รัตนกุล ช่างศิลปโท นายระพีศักดิ์ ชัชวาลย์ ช่างศิลปโท นายเสรี

นิลประพันธ์ นายช่างศิลปโท นายภิรมย์ จีนะเจริญ สถาปนิกโท และนายอิทธิศาสตร์ วิเศษวงษา ช่างศิลปจัตวา ที่ได้ช่วยวาดภาพและแผนที่ประกอบ ทำให้หนังสือเล่มนี้มีคุณค่ายิ่งขึ้น ประชาชนทั่วไปได้แสดงความสนใจในหนังสือเล่มนี้ กรมศิลปากรจึงได้จัดพิมพ์ขึ้นเพื่อจำหน่ายด้วย.

(ลงนาม) เชื้อ สาริมาน

(นายเชื้อ สาริมาน)

อธิบดีกรมศิลปากร

๑๑ กรกฎาคม ๒๕๑๔

กำเนิดพระพุทธรูป

ถาวรวัตถุหรือพุทธเจดีย์* ที่สร้างในพระพุทธศาสนามีผู้จัดจำแนกไว้เป็น ๔ ประเภท คือ ธาตุเจดีย์ บริโภคเจดีย์ ธรรมเจดีย์ และอุเทสิกะเจดีย์ อุเทสิกะเจดีย์เป็นของที่สร้างขึ้นโดยเจตนาอุทิศต่อพระพุทธเจ้า ไม่กำหนดว่าจะต้องทำเป็นอย่างไร ถ้ามิได้เป็นธาตุเจดีย์หรือบริโภคเจดีย์ หรือธรรมเจดีย์แล้ว ก็นับว่าเป็นอุเทสิกะเจดีย์ทั้งสิ้น ต้นโพธิ์ที่เอาเมล็ดมาเพาะหรือตอนมาจากต้นเดิม รูปสลักเกี่ยวกับพุทธประวัติและพระพุทธรูป นับเป็นอุเทสิกะเจดีย์

บรรดาศิลปโบราณวัตถุสถานเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนานั้น พบหลักฐานว่าเริ่มเกิดขึ้นในประเทศอินเดียครั้งพระเจ้าอโศกมหาราช (พ.ศ. ๒๗๐–๓๑๑) ซึ่งเป็นรัชกาลที่ ๓ ในโมริยราชวงศ์ ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและได้ทรงอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก ถึงกับยกพระพุทธศาสนาขึ้นเป็นศาสนาสำหรับประเทศ ได้ทรงสร้างพุทธเจดีย์สถานไว้หลายแห่ง แต่ในอินเดียสมัยนั้นยังมี

---

*เจดีย์ สิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งการเคารพบูชา

ข้อห้ามมิให้ทำรูปคนสำหรับเคารพคือไม่ทำรูปพระพุทธองค์เป็นรูปมนุษย์ จึงทำแต่รูปอื่นเป็นสัญญลักษณ์ขึ้นแทน เช่น ปางมหาภิเนษกรมณ์ ก็ทำเป็นรูปม้าผูกเครื่องไม่มีคนขี่ ปางประทานปฐมเทศนาทำเป็นรูปธรรมจักรมีรูปกวางหมอบอันหมายความว่า ทรงแสดงพระธรรมจักรในมฤคทายวัน ปางประสูติก็ทำรูปพระนางศิริมหามายากำลังประทับนั่งหรือยืนอยู่บนดอกบัวมีช้างสองเชือกถือเต้าน้ำหรือปูรณฆฏะ*เทลงบนเศียรของนางกษัตริย์ ดังที่ปรากฏอยู่ที่พระมหาสถูปสาญจี

รูปพระพุทธองค์ที่ทำเป็นรูปมนุษย์เกิดขึ้นภายหลังพุทธศตวรรษที่ ๖ เล็กน้อย เป็นฝีมือช่างแคว้นคันธาระ ปัจจุบันอยู่ในเขตปากีสถานและอาฟกานิสถาน กับที่เป็นฝีมือช่างเมืองมธุรา หลังจากนั้นเพียงเล็กน้อยก็เกิดสกุลช่างขึ้นอีกสกุลหนึ่ง ณ เมืองอมรวดี ทางภาคใต้ของอินเดีย นักปราชญ์บางท่านกล่าวว่า พระพุทธรูปแรกเกิดขึ้นในรัชกาลพระเจ้ากนิษกะแห่งราชวงศ์กุษาณะซึ่งครองราชสมบัติระหว่าง พ.ศ. ๖๖๒-๗๐๖ และนับเป็นฝีมือช่างกรีกโรมันเชื่อกันว่าได้รับอิทธิพลและได้ช่างผู้ประดิษฐ์พระพุทธรูปมาจาก

---

*ปูรณฆฏะ หม้อที่เต็มไปด้วยน้ำอันล้น หมายถึงความมั่งคั่งสมบูรณ์

ทางเอเชียตะวันตกเหตุที่ได้สร้างพระพุทธรูปขึ้นจนเวลาล่วงเลยจากพุทธปรินิพพานมานานเช่นนี้ลักษณะพระพุทธรูปจึงทำอนุโลมตามมหาปุริสลักษณะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาและคัมภีร์อื่นที่มีกล่าวไว้เป็นตำรา เพื่อเป็นพุทธานุสติให้บุคคลที่ได้เห็น แล้ว ระลึก ถึง พระ พุทธเจ้า เป็นเจ้า ของพระ พุทธศาสนาเพื่อจะได้น้อมใจให้ประพฤติตามคำสั่งสอนของพระ-พุทธองค์โดยมิได้คำนึงที่จะทำให้เหมือนพระองค์โดยแท้จริง

เมื่อเกิดพระพุทธรูปแล้ว ต่อมามีผู้นิยมสร้างกันแพร่หลายจนถึงปัจจุบันและคิดทำเป็นพระพุทธรูปเป็นปางต่างๆ หลายปาง พระพุทธรูปที่ทำเป็นปางต่าง ๆ นั้นหมายถึงเรื่องตอนนั้น ๆ ในพุทธประวัติ แต่บางทีก็หมายถึงท่าทางหรืออิริยาบถก็มี เช่น ปางประทานอภัย และปางประทานพร ซึ่งมีผู้กล่าวว่าในพุทธ ประวัติ ของ เราไม่มี เรื่องโดย เฉพาะสำหรับตอนนี้ แต่เรายืมมาจากอภัยมุทราและวรมุทราของพระเป็นเจ้าของพราหมณ์เขามาปางประทานอภัยคือภัยมุทราทำเป็นพระพุทธรูปยืน ยกพระหัตถ์ป้องไปข้างหน้าจะเป็นข้างขวา ข้างซ้าย หรือทั้งสองข้าง ก็เป็นปางประทานอภัยทั้งนั้น แต่ของเรามาแยกเป็น ๓ ปาง คือ ปางห้ามญาติ (ยก

พระหัตถ์ขวาป้อง พระหัตถ์ซ้ายห้อย) ปางห้ามสมุทร (ยกทั้งสองพระหัตถ์ป้อง) และปางห้ามพระแก่นจันทน์ (ยกพระหัตถ์ซ้ายป้อง พระหัตถ์ขวาห้อย) ท่าตามที่ยืมมาจากพราหมณ์นี้ บางท่าก็เข้ากับปางได้สนิท เช่น ห้ามญาติและห้ามพระแก่นจันทน์ แต่ห้ามสมุทรไม่มีตอนไหนโดยเฉพาะ ท่านจึงอ้างเอาตอนที่พระพุทธเจ้าไปอาศัยโรงบูชาเพลิงของชฎิลอุรุเวลกัสสป อันตั้งอยู่ริมแม่น้ำเนรัญชราซึ่งอุรุเวล–กัสสปแกล้งให้พระพุทธเจ้าพัก โดยจนต่อถ้อยคำของพระ-พุทธเจ้าว่าสมณ ก็มาหาสมณด้วยกัน แต่เจตนาของท่านอุรุเวลกัสสปต้องการให้พญานาคซึ่งอยู่ที่โรงเพลิงนั้นทำร้ายพระองค์ หรือไม่ก็เมื่อน้ำในแม่น้ำเนรัญชราขึ้นมาก็จะท่วมพระองค์ถึงอยู่ไม่ได้หรือตายไปเลย แต่พระพุทธเจ้ากลับทรมานพญานาคให้หมดพิษร้ายและเมื่อน้ำขึ้นมา พระองค์ก็บันดาลด้วยฤทธิ์ป้องกันไม่ให้น้ำท่วมมาถึงพระองค์ได้ และเสด็จดำเนินจงกรมเป็นปกติอยู่จนพวกชฎิลเห็นเป็นอัศจรรย์และในที่สุดก็ยอมเป็นศิษย์ ท่านอาจารย์แต่ก่อนอธิบายกันมาว่าพระพุทธรูปในท่านี้เป็นพระปางห้ามสมุทร ส่วนปางประทานพร (คือยกพระหัตถ์ข้างใดข้างหนึ่งป้องไปข้างหน้า

และหันฝ่าพระหัตถ์ที่ห้อยลงมาออกไปข้างหน้า) จะปรับเข้าในพุทธประวัติตอนใดตอนหนึ่งโดยเฉพาะมิได้ หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์เคยกล่าวไว้ว่า สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงอธิบายว่า "ปางบางปางนั้นเอามาจากมุทราของพราหมณ์หาใช่ปางไม่ เป็นเพียงกิริยาเท่านั้น ซึ่งน่าจะเรียกว่าท่า แต่โบราณเขาไม่เรียกกัน ก็เพราะคำว่าท่าอาจส่อไปในทางหยาบคายได้"

พระพุทธรูปปางต่าง ๆ ที่ทำกันมาแต่กาลเท่าที่พบ คือ

คันธาระ มี ปางสมาธิ ปางมารวิชัย ปางปฐมเทศนา ปางอุ้มบาตร ปางประทานอภัย ปางประทานพร ปางมหาปาฏิหาริย์ ปางปรินิพพาน ปางลีลาหมายถึงตอนที่เสด็จลงจากดาวดึงส์

อินเดีย มี ปางตรัสรู้ ปางเทศนา ปางมหาปาฏิหาริย์ ปางทรมานพญาวานร ปางปรินิพพาน ปางเสด็จจากดาวดึงส์ ปางทรมานช้างนาฬาคีรี

ลังกา มี ปางสมาธิ ปางปรินิพพาน ปางรำพึง ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ ประทานอภัย

สมัยทวารวดี มี ปางเทศนา ปางสมาธิ ปางมารวิชัย ปางมหาปาฏิหาริย์ ปางปรินิพพาน ปางบรรทม ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ ประทานอภัย ประทานพร ปางโปรด–สัตว์

สมัยศรีวิชัย มี ปางมารวิชัย ปางสมาธิ ปางนาคปรก ปางปรินิพพาน ปางประทานอภัย ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์

สมัยลพบุรี มี ปางนาคปรก ปางมารวิชัย ปางสมาธิ ปางปรินิพพาน ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ ปางประทานพรปางประทานอภัย

สมัยเชียงแสน มี ปางมารวิชัย (ทั้งขัดสมาธิเพชรและขัดสมาธิราบ) ปางสมาธิ (ทั้งขัดสมาธิราบ และขัดสมาธิเพชร) ปางอุ้มบาตร ปางประดิษฐานรอยพระบาท ปางไสยา ปางนั่งห้อยพระบาท ปางลีลา ปางเปิดโลก ปางประทับยืน ปางถวายเนตร

สมัยสุโขทัย มี ปางไสยา ปางลีลา ปางประทานอภัย (มีทั้งยกพระหัตถ์ข้างเดียวและสองข้าง) ปางมารวิชัย (มีทั้งขัดสมาธิราบและขัดสมาธิเพชร) ปางถวายเนตร ปางสมาธิ (ขัดสมาธิราบ) ปางประทานพร ปางประทับยืน

สมัยอยุธยา มี ปางไสยา ปางมารวิชัย (ทั้งขัดสมาธิราบและขัดสมาธิเพชร) ปางสมาธิ (ทั้งขัดสมาธิราบและขัดสมาธิเพชร) ปางประทานอภัย (มีทั้งยกพระหัตถ์ข้างเดียวและสองข้าง) ปางปาเลไลยก์ ปางลีลา ปางประทับยืน

สมัยรัตนโกสินทร์ มี ปางมารวิชัย(ขัดสมาธิราบ) ปางสมาธิ (ขัดสมาธิราบ) ปางประทานอภัย (มีทั้งยกพระหัตถ์ข้างเดียวและสองข้าง) ปางไสยา ปางขอฝน (ปางคันธาระ)

มีคติการสร้างพระพุทธรูปเกิดขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ ๓ อย่างหนึ่ง เดิมพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มี

พระราชประสงค์จะทรงบำเพ็ญพระราชกุศลให้เหมือนอย่างโบราณกษัตริย์ครั้งกรุงศรีอยุธยาได้เคยทรงบำเพ็ญ จึงโปรด ฯ ให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงคิดค้นคัดเลือกพุทธอิริยาบถปางต่าง ๆ ตามเรื่องที่มีมาในพุทธประวัติ แล้วโปรดเกล้า ฯ ให้สร้างเพิ่มเติมขึ้น นับรวมกับแบบเดิมเป็น ๔๐ ปางบัดนี้ประดิษฐานอยู่ในหอราชกรมานุสร วัดพระศรีรัตนศาสดาราม คือ

๑. ปางทุกกรกิริยา
๒. ปางรับมธุปายาส
๓. ปางลอยถาด
๔. ปางทรงรับหญ้าคา
๕. ปางมารวิชัย
๖. ปางสมาธิ
๗. ปางถวายเนตร
๘. ปางจงกรมแก้ว
๙. ปางประสานบาตร
๑๐. ปางฉันสมอ
๑๑. ปางลีลา

๑๒. ปางประทานเอหิภิกษุอุปสมบท

๑๓. ปางปลงกรรมฐาน

๑๔. ปางห้ามสมุทร

๑๕. ปางอุ้มบาตร

๑๖. ปางภุตตกิจ

๑๗. ปางพระเกศธาตุ

๑๘. ปางเสด็จลงเรือขนาน

๑๙. ปางห้ามญาติ

๒๐. ปางพระป่าเลไลยก์

๒๑. ปางห้ามพระแก่นจันทน์

๒๒. ปางนาคาวโลกน์

๒๓. ปางปลงพระชนม์

๒๔. ปางรับอุทกัง

๒๕. ปางพระสรงน้ำ

๒๖. ปางยืน

๒๗. ปางคันธารราฐ

๒๘. ปางพระรำพึง

๒๙. ปางสมาธิเพชร

๓๐. ปางแสดงชราธรรม

๓๑. ปางประดิษฐานพระพุทธบาท

๓๒. ปางสำแดงโอฬาริกนิมิต

๓๓. ปางรับผลมะม่วง

๓๔. ปางขับพระวักกลิ

๓๕. ปางไสยา

๓๖. ปางฉันมธุปายาส

๓๗. ปางห้ามมาร

๓๘. ปางสนเข็ม

๓๙. ปางทรงตั้งพระอัครสาวก

๔๐. ปางเปิดโลก

นอกจาก ๔๐ ปางที่กล่าวมานี้ ยังมีพระปางตอนแรกตรัสรู้ที่เรียกว่าเสด็จประทับ ณ สัตตมหาสถานอีก ๗ ปาง คือ

สัตตมหาสถานที่ ๑ ปางนั่งสมาธิใต้ต้นพระศรี-มหาโพธิ์

สัตตมหาสถานที่ ๒ ปางถวายเนตร

สัตตมหาสถานที่ ๓ ปางจงกรมแก้ว

สัตตมหาสถานที่ ๔ ปางทรงพิจารณาพระธรรมในเรือนแก้ว

สัตตมหาสถานที่ ๕ ปางนั่งสมาธิใต้มหานิโครธ

สัตตมหาสถานที่ ๖ ปางนาคปรกนั่งสมาธิใต้ต้นจิก

สัตตมหาสถานที่ ๗ ปางรับผลสมอ บาตร ข้าวสัตตู นั่งสมาธิใต้ต้นไม้เกต

ปางสัตตมหาสถานทั้ง ๗ นี้ เห็นจะเป็นปางเกร็ดที่ทำยักเยื้องออกไป เพื่อให้มีเรือนแก้วและต้นไม้ประกอบ พระอิริยาบถก็ซ้ำกับปางที่กล่าวมาใน ๔๐ ปาง

มีพระปางต่าง ๆ อีกจำพวกหนึ่งกำหนดตามนพ–เคราะห์สำหรับบูชาเนื่องด้วยพิธีทักษา คือ

พระอาทิตย์	พระถวายเนตร
พระจันทร์	พระห้ามสมุทร
พระอังคาร	พระไสยา (ในรัชกาลที่ ๕ ทรงเปลี่ยนเป็นพระคันธารราฐ)
พระพุธ	พระอุ้มบาตร
พระพฤหัสบดี	พระสมาธิ
พระศุกร์	พระรำพึง

พระเสาร์ พระนาคปรก

พระราหู พระปาเลไลยก์

พระเกตุ พระขัดสมาธิเพชรนั่งสมาธิ

ในรัชกาลที่ ๔ พระองค์ทรงเป็นนักปราชญ์และได้ทรงสอบสวนลักษณะพระพุทธรูปมากทรงคิดแบบอย่างพระพุทธรูปขึ้นใหม่ ให้มีพุทธลักษณะคล้ายมนุษย์สามัญยิ่งขึ้น คือไม่มีพระเกตุมาลา จีวรก็ทำเป็นริ้วอย่างห่มจีวรธรรมดาประทับนั่งสมาธิขัดสมาธิเพชรเช่น พระนิรันตราย* แต่พระพุทธรูปแบบนี้ก็ไม่เป็นที่นิยมกัน

ถึงรัชกาลที่ ๕ ด้วยเหตุที่มีการติดต่อกับต่างประเทศมากจึงเกิดมีการคิดสร้างพระพุทธรูปให้เหมือนกับพระพุทธรูปของคันธารราฐเช่น พระพุทธรูปปางขอฝน ซึ่งหล่อในสมัยรัชกาลที่ ๕**

ในรัชกาลปัจจุบัน (รัชกาลที่ ๙) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๗ คณะรัฐบาลสมัยนั้น ซึ่งมี ฯ พณ ฯ จอมพล ป. พิบูลสงคราม

---

* ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในหอพระสุราลัยพิมาน ในพระบรมมหาราชวัง

** ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในห้องรัตนโกสินทร์ อาคารด้านทิศเหนือห้อง น. ๑ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

เป็นนายกรัฐมนตรี มีความประสงค์จะจัดงานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษขึ้นให้เป็นงานใหญ่ยิ่งและมโหฬาร คณะกรรมการจัดงานฉลอง๒๕พุทธศตวรรษมีความปรารถนาจะสร้างปูชนียสถานเพื่อเป็นอนุสรณ์ ในทางศาสนาเป็นพุทธมณฑลมีอาณาบริเวณ ๒,๕๐๐ ไร่ และสร้างพระพุทธรูปปางลีลาขนาดใหญ่ประดิษฐานท่ามกลางพุทธมณฑลนั้น คณะกรรมการได้มอบให้กรมศิลปากรดำเนินการจัดปั้นพระพุทธรูปปางลีลาด้วยปูนปาสเตอร์เพื่อจะได้เป็นแบบนำไปหล่อในภายหลัง กรมศิลปากรได้มอบให้ศาสตราจารย์ศิลป พีระศรี เป็นผู้ปั้น ลักษณะคล้ายมนุษย์สามัญ แต่มีอิทธิพลของศิลปสมัยสุโขทัยปนอยู่ด้วย*

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริ และโปรดเกล้า ฯ ให้สร้างพระพุทธรูป โดยพระราชนิยมขึ้นอีก ๒ ปางคือ

---

*ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในห้องรัตนโกสินทร์ อาคารด้านทิศเหนือ ห้อง น. ๑ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

๑. พระพุทธรูปประทับนั่งปางประทานพร มีพระ–ปรมาภิไธยย่อ ภ.ป.ร. ประดับเหนือผ้าทิพย์เพื่อให้ประชาชนสร้างไว้เป็นที่สักการบูชาทั่วราชอาณาจักร

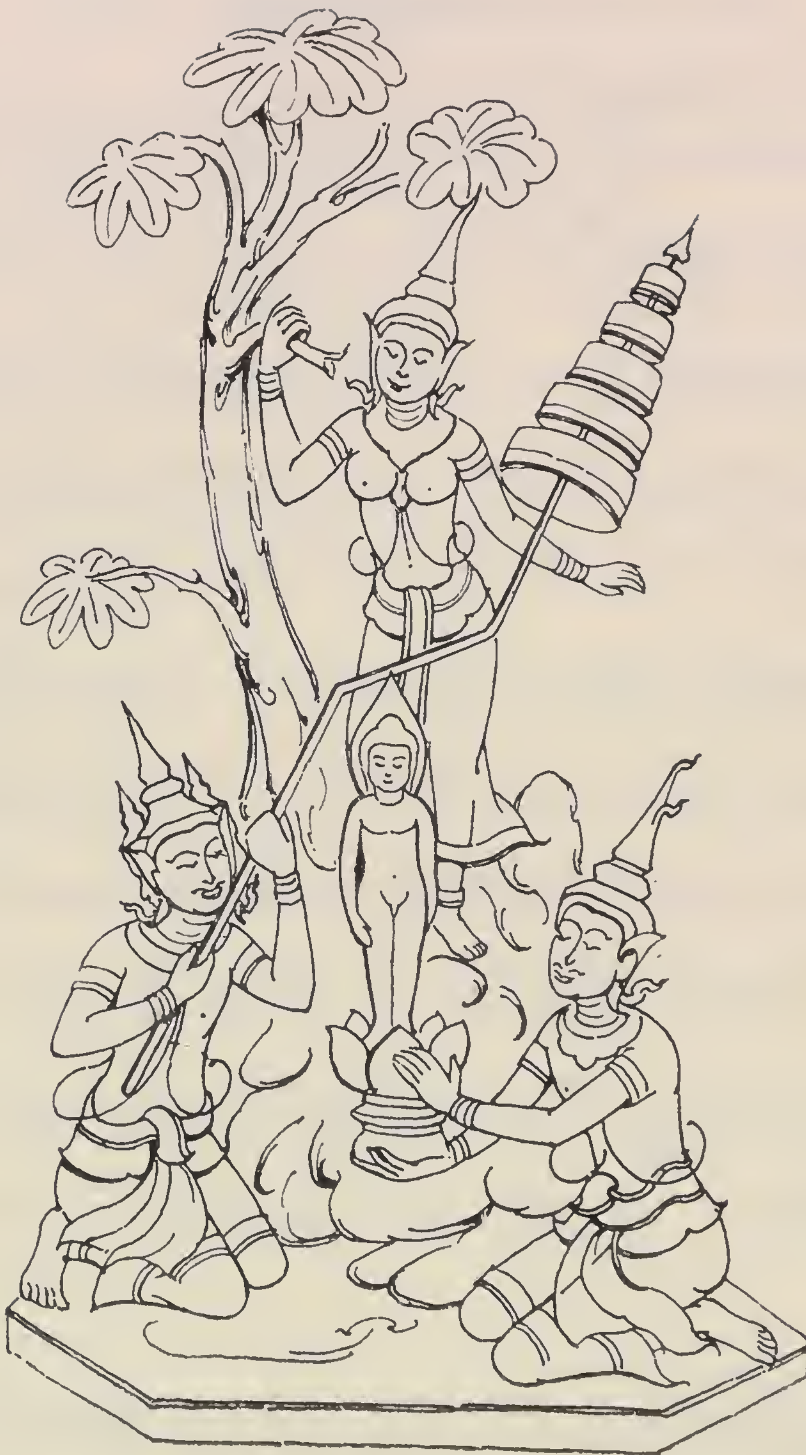
๒. พระพุทธนวราชบพิตร เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง ๒๓ ซม. สูง ๔๐ ซม. ด้วยทรงมีพระราชประสงค์จะพระราชทานเป็นพระประจำจังหวัดต่างๆ ทั่วราชอาณาจักร

พระพุทธรูปปางต่างๆ ในปัจจุบันอาจนับได้ไม่น้อยกว่า ๕๐ ปาง

๑. ปางประสูติ

เมื่อพระนางศิริมหามายา (พระพุทธมารดา) ทรงพระครรภ์ใกล้จะประสูตินั้นได้เสด็จไปเยี่ยมนครเทวทหะซึ่งเป็นสกุลเดิมของพระนาง ครั้นเสด็จไปถึงลุมพินีวันซึ่งตั้งอยู่กึ่งกลางระหว่างกรุงกบิลพัสดุ์ กับนครเทวทหะ แต่ค่อนไปข้างนครเทวทหะ พระนางศิริมหามายาได้หยุดประพาส ณ ลุมพินีวัน และพระนางก็ประชวรพระครรภ์ ได้ทรงโน้มเหนี่ยวกิ่งไม้สาละต้นหนึ่งด้วยพระหัตถ์ขวา ประสูติพระโพธิสัตว์กุมารในระหว่างต้นไม้รังคู่ซึ่งมีดอกเต็มต้น ในมหามงคลดิถีวิสาขะนักขัตฤกษ์ เพ็ญเดือน ๖ วันศุกร์ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีจอ ก่อนพุทธศักราช ๘๐ ปีเวลาสายใกล้เที่ยง ณ ท่ามกลางเหล่านารีราชบริพาร และหมู่เทวดา มีพระอินทร์ พระพรหมเป็นอาทิ

ตามนัยแห่งปฐมสมโพธิกถากล่าวว่าเมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์นั้น ท้าวสุทธาวาสมหาพรหมได้เอาข่ายทองรองรับพระวรกาย มิทันตกถึงพื้น ต่อจากนั้นพระโพธิสัตว์เจ้าได้เสด็จประทับยืนเหยียบพื้นแผ่นดิน บ่ายพระพักตร์ไปทางทิศเหนือ แล้วย่างพระบาทไปบนพื้นแผ่นทอง ซึ่ง

๑. ปางประสูติ

ท้าวจตุโลกบาลถือรองรับได้ ๗ ก้าว ประทับยืนบนดอกบัวทิพย์อันมีกลีบร้อยกลีบ และเปล่งพระวาจาเป็นบุรพนิมิตแห่งพระสัมมาสัมโพธิญาณ

จากผลการตรวจค้นศิลปโบราณวัตถุสถาน ยุติแน่ในเวลานี้ว่า ลุมพินีที่ประสูติของพระพุทธเจ้านั้นอยู่ในเขตประเทศเนปาล มีเสาหินของพระเจ้าอโศกมหาราช โปรดให้ประดิษฐานไว้เป็นที่กำหนด ห่างจากกรุงกบิลพัสดุ์ไปทางตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ ๑๒ กิโลเมตร บัดนี้รัฐบาลแห่งประเทศเนปาลด้วยความร่วมมือของสมาคมธัมโมทายสภาได้ชักชวนประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาร่วมกันฟื้นฟูบูรณะในกาลต่อไป

พระพุทธรูปปางประสูติ ทำเป็นพระรูปพระนางศิริ-มหามายา (พระพุทธมารดา) ประทับยืนพระหัตถ์ทรงเหนี่ยวกิ่งต้นรัง และมีพระรูปพระโพธิสัตว์กุมารประทับยืน มีรูปพระอินทร์ พระพรหม หมู่เทวดาและเหล่านารีราชบริพารแวดล้อม บางทีทำตามมติที่ไม่นิยมสร้างรูปเคารพก็ทำแต่เพียงรูปพระนางศิริมหามายาประทับยืน พระหัตถ์ทรงเหนี่ยวกิ่งไม้เท่านั้นก็มี.

๒. ปางมหาภิเนษกรมณ์

พระสิทธัตถราชกุมารได้ทรงครองราชสมบัติราบเท่าพระชนมายุ ๒๙ พรรษา ครั้นวันเพ็ญเดือนอาสาฬหะ ได้เสด็จทอดพระเนตรเห็นบรรพชิตในขณะที่กำลังเสด็จประพาสอุทยาน ทรงพอพระทัยในเพศบรรพชา เมื่อเสด็จกลับยังปราสาท ทรงบรรทมบนพระแท่นครู่หนึ่งก็ตื่นบรรทมเมื่อเวลาเที่ยงคืนจึงเสด็จ ทรงอัศวราชชื่อกัณฐก มีสีขาวเหมือนสีสังข์ โปรดให้มหาดเล็กชื่อฉันนะตามเสด็จออกมหาภิเนษ-กรมณ์ ขณะเสด็จถึงพระทวารใหญ่ มารได้ทูลพระมหาสัตว์ว่า "ข้าแต่มหาวีระ อย่าเสด็จเลย อีก ๗ วัน ทิพยจักรรัตนะก็จะปรากฏแก่พระองค์แล้ว" พระมหาสัตว์ตรัสตอบว่า "มารข้ารู้แล้วว่าจักรรัตนะจะเกิดขึ้น แต่ข้าไม่ต้องการราชสมบัติหลีกไปเถิดมาร ข้าจะเป็นพระพุทธ เป็นผู้นำพิเศษบันลือไปทั่วทั้งหมื่นโลก" แล้วมารก็หายไป

พระพุทธรูปปางมหาภิเนษกรมณ์ ทำเป็นรูปพระโพธิสัตว์ทรงเครื่องต้น ประทับ บนหลังอัศวราช ชื่อกัณฐก (สีขาวเหมือนสีสังข์) มีนายฉันนะมหาดเล็กตามเสด็จอยู่ท้ายม้า (ถ้าเป็นรูปเขียน นายฉันนะจะเกาะหางม้า)

๒. ปางมหาภิเนษกรมณ์

๓. ปางทรงตัดพระเมาลี

เมื่อมารหายไปแล้ว พระองค์ได้เสด็จเดินทาง ๓๐ โยชน์ (๔๘๐ กม.) ในคืนเดียวผ่านรัฐถึง ๓ รัฐ คือ กบิลพัสดุ์ สาวัตถี และเวสาลี บรรลุถึงแม่น้ำอโนมานที ทรงเปลื้อง พระภูษา เครื่องต้น มอบ ให้ นายฉันนะ นำกลับพระนครกบิลพัสดุ์พร้อมด้วยม้ากัณฐก ทรงตัดพระเมาลีด้วยพระขรรค์ ทรงอธิษฐานเพศเป็นบรรพชิต

พระพุทธรูปปางนี้ ทำเป็นรูปพระโพธิสัตว์ทรงเปลื้องเครื่องทรงประทับนั่งอยู่บนพระแท่นพระหัตถ์ซ้ายทรงรวบพระเมาลียาวไว้ พระหัตถ์ขวาทรงถือพระขรรค์ ทำอาการทรงตัดพระเมาลี มีนายฉันนะและม้ากัณฐกอยู่ด้านหนึ่งและอีกด้านหนึ่งเป็นรูปพระอินทร์พระพรหม(พระฆฏิกาพรหม) และเหล่าเทวดาถือบาตร ผ้าทรง และพานสำหรับรองรับพระเมาลี

๓. ปางทรงตัดพระเมาลี

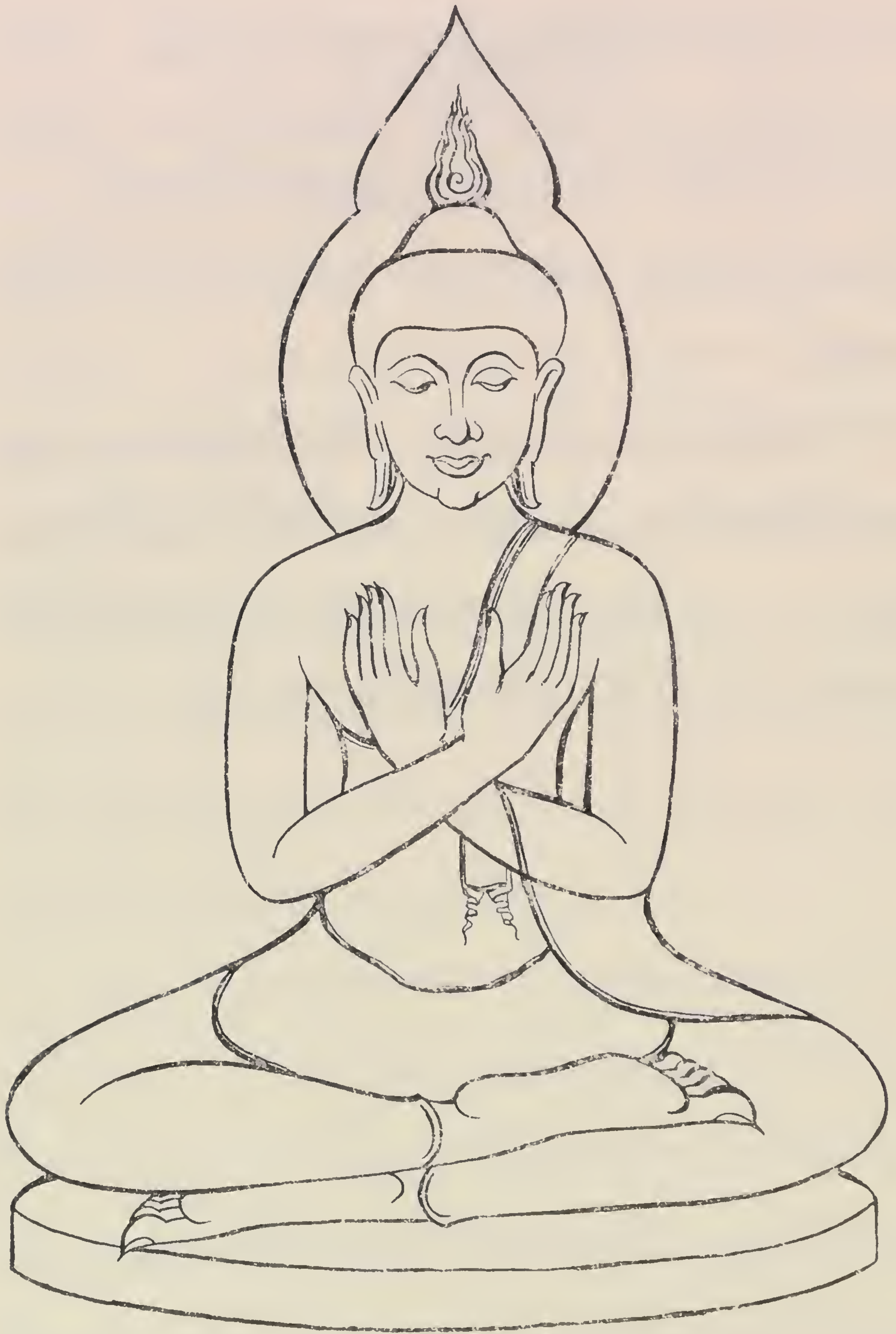
๔. ปางทุกกรกิริยา

เมื่อพระสิทธัตถะเสด็จออกบรรพชาแล้วเที่ยวสืบเสาะหาวิถีทางตรัสรู้พระโพธิญาณ เสด็จถึงป่าอุรุเวลาริมแม่น้ำเนรัญชรา ในเขตนครราชคฤหแห่งแคว้นมคธ ได้ทอดพระเนตรเห็นพื้นที่ราบรื่น แนวป่าเขียวสด มีน้ำใสสะอาดกระแสน้ำไหล มีท่าน้ำน่ารื่นรมย์ ประกอบด้วยโคจรคามคือหมู่บ้านที่อาศัยเที่ยวภิกขาจารก็ตั้งอยู่ใกล้โดยรอบ ทรงพระดำริว่าประเทศนั้นควรเป็นที่ทำความเพียร พระองค์จึงได้ประทับบำเพ็ญทุกกรกิริยากระทำจิตใจให้เป็นสมาธิ อยู่กับภิกษุปัญจวัคคีย์ซึ่งเป็นอุปฐากอยู่ ณ ที่นั้น

พระโพธิสัตว์ทรงฝึกพระกายและหัดจิตอย่างเคร่งครัดอยู่เป็นเวลา ๖ ปี โดยวิธีทรมานพระกายและหักห้ามความต้องการตามธรรมชาติเสียหมด แม้พระกระยาหารก็ผ่อนเสวยวันละน้อยลง ๆ ที่สุดจนถึงวันละหนึ่งเมล็ด จนพระวรกายเหี่ยวแห้ง พระฉวีเศร้าหมอง พระอัฐิปรากฏทั่วพระกาย ในที่สุดทรงเห็น ว่าวิธีบำเพ็ญ ทุกกรกิริยานี้ไม่ใช่ทางที่จะทำให้สามารถตรัสรู้ได้ จึงเลิกปฏิบัติและกลับเสวยพระกระยา

หารบำรุงพระองค์ให้มีกำลังแข็งแรงต่อไปตามเดิม ภิกษุปัญจวัคคีย์เห็นพระโพธิสัตว์เลิกบำเพ็ญทุกกรกิริยา ก็เสื่อมศรัทธาไม่เลื่อมใส จึงทิ้งพระองค์พากันไปพำนักอยู่ในป่าอิสิปตนมฤคทายวัน (บัดนี้เรียกว่า "สารนาถ" แขวงเมืองพาราณสี)

พระพุทธรูปปางทุกกรกิริยา ทำเป็นรูปพระซูบผอมแทบจะไร้พระมังสะ นั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ทั้งสองประสานพระอุระ หรือหงายพระหัตถ์ทั้งสองวางซ้อนกันอยู่บนพระเพลา (ปางนี้เรียกกันเป็นสามัญว่าพระผอม)

๔. ปางทุกกรกิริยา

๕. ปางทรงรับมธุปายาส

ภายหลังที่พระโพธิสัตว์เจ้าเลิกบำเพ็ญทุกกรกิริยาแล้ว ในเช้าวันเพ็ญวิสาขะ คือเดือนหก ซึ่งเป็นวันครบรอบพระชันษา ๓๕ ปี มีบุตรีกฎุมพีนายใหญ่แห่งหมู่บ้านเสนานิคม ตำบลอุรุเวลา ชื่อนางสุชาดา ปรารถนาจะทำการบวงสรวงเทวดา จึงหุงข้าวมธุปายาส คือข้าวสุกหุงด้วยน้ำนมโคล้วน จัดใส่ถาดทองคำนำไปที่ต้นมหาโพธิ์ ณ ที่ใต้ต้นมหาโพธิ์นั้นนางสุชาดาเห็นพระโพธิสัตว์ประทับอยู่ สำคัญว่าเป็นเทวดา จึงน้อมนำข้าวมธุปายาสเข้าไปถวาย พระองค์จึงทรงรับข้าวมธุปายาสพร้อมทั้งถาดด้วยพระหัตถ์ นางสุชาดาทูลถวายแล้วก็กลับไป พระโพธิสัตว์ทรงถือถาดข้าวมธุปายาสเสด็จไปสู่ท่าแห่งแม่น้ำเนรัญชรา สรงน้ำเสร็จจึงทรงปั้นข้าวเป็นปั้น ๆ รวมได้ ๔๙ ปั้นแล้วเสวยปั้นแรก ที่เหลือก็เก็บไว้เป็นอาหารเสวยไปได้ ๔๙ วัน

พระพุทธรูปปางรับมธุปายาส ทำเป็นรูปนั่งห้อยพระบาทแบพระหัตถ์ทั้งสองวางลงบนพระชานุเป็นกิริยารับ

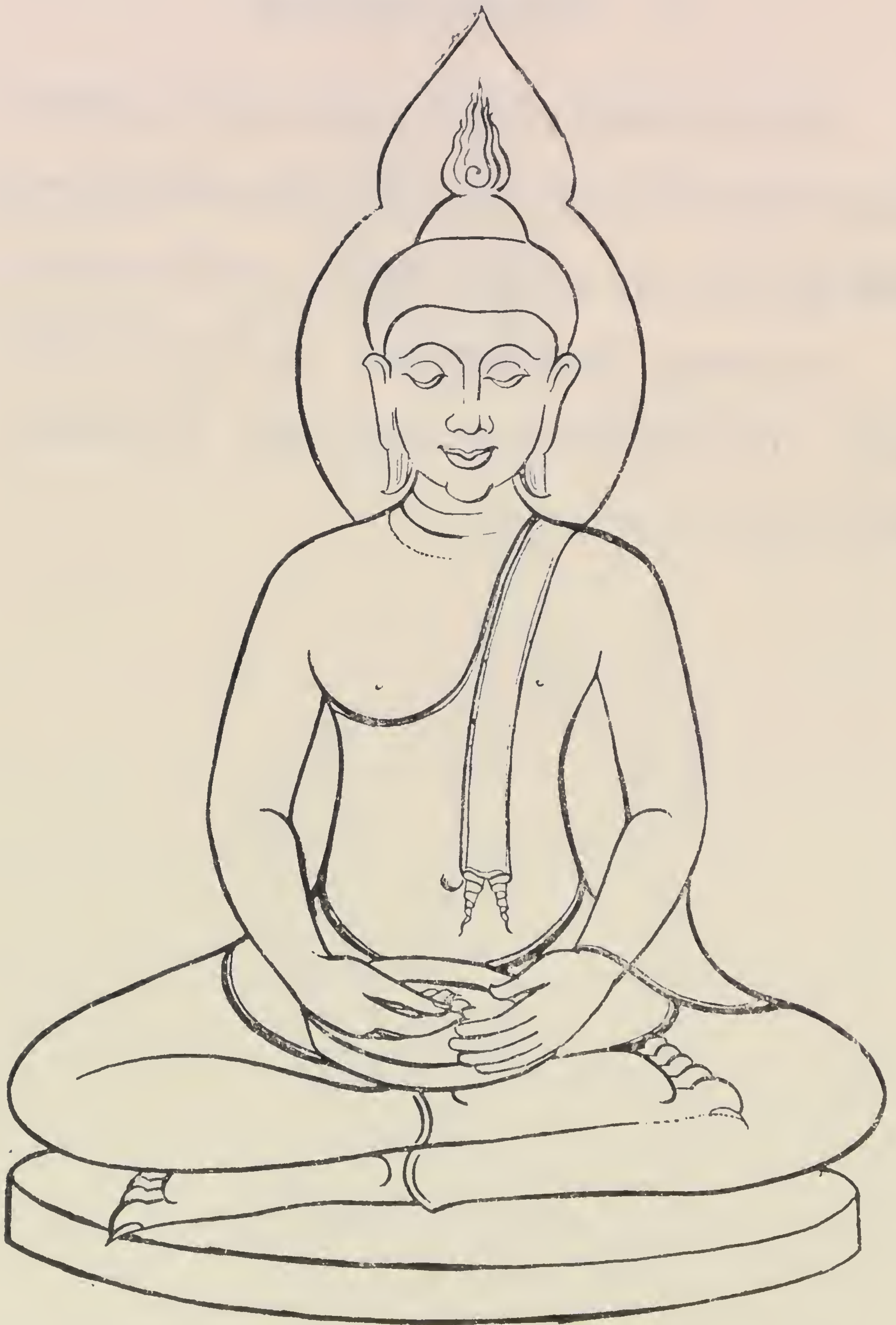

๕. ปางทรงรับมธุปายาส

๖. ปางเสวยมธุปายาส

เมื่อพระโพธิสัตว์ทรงรับข้าว มธุปายาสจากนางสุชาดา และนางสุชาดากลับไปแล้วพระองค์ก็ทรงถือถาดข้าวมธุปายาส เสด็จไปสู่ท่าแห่งแม่น้ำเนรัญชรา สรงแล้วเสวยข้าวมธุปายาส

พระพุทธรูปปางเสวยมธุปายาส ทำเป็นรูปพระนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายประคองถาดมธุปายาส พระหัตถ์ขวาทำกิริยาจุ่มลงในถาดมธุปายาส

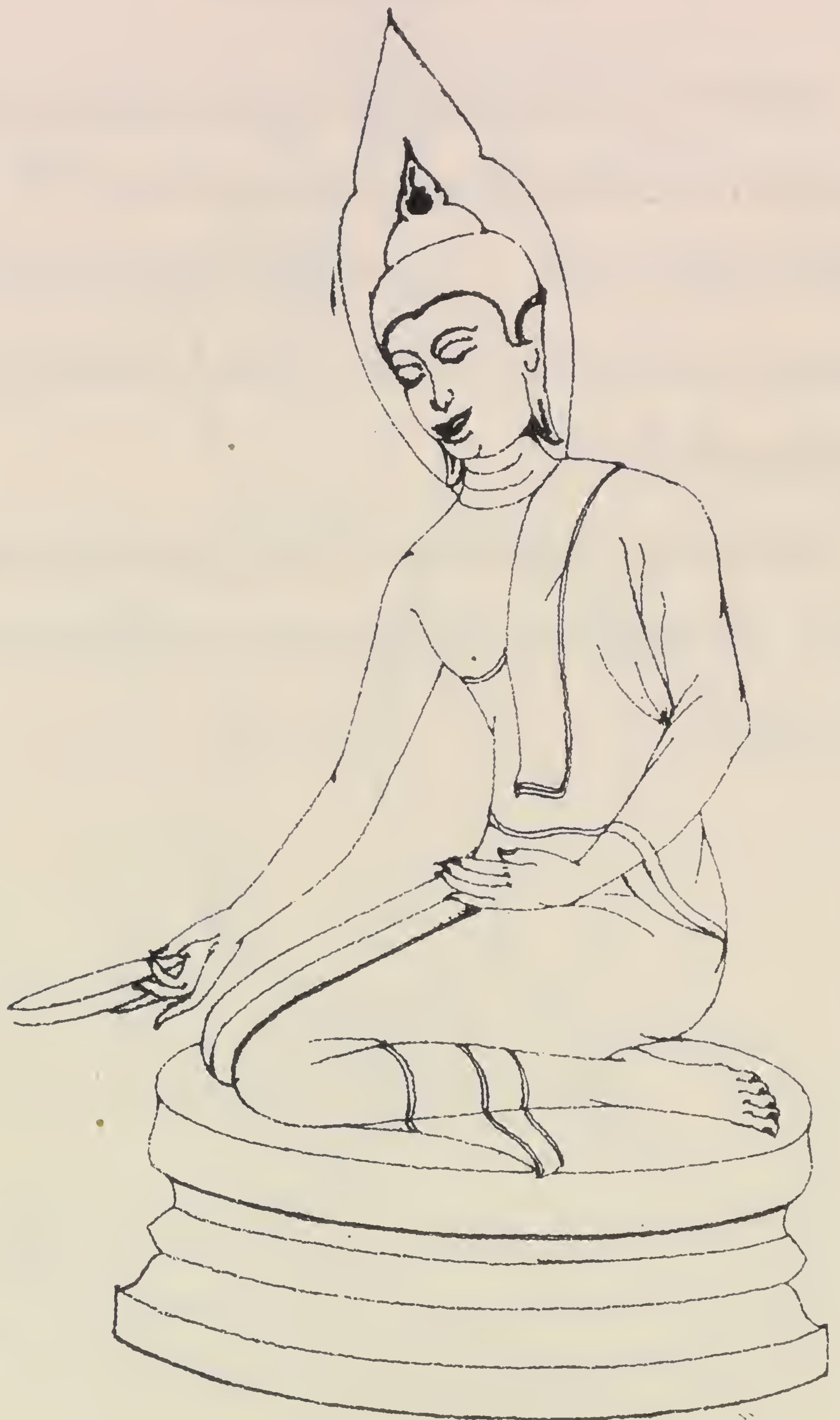

๖. ปางเสวยมธุปายาส

๗. ปางลอยถาด

หลังจากพระโพธิสัตว์เสวยข้าวมธุปายาสของนางสุชาดาถวายในวันเพ็ญเดือนวิสาขะ ณ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชราแล้ว พระองค์ก็ทรงลอยถาดทองคำที่ใส่ข้าวมธุปายาสนั้นทวนกระแสน้ำเนรัญชรา ทรงพักกลางวันในป่าสาละริมฝั่งน้ำนั้น

พระพุทธรูปปางลอยถาด ทำเป็นรูปพระนั่งคุกพระชานุ (เข่า) พระหัตถ์ซ้ายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาทรงวางถาดลงในน้ำ

๗. ปางลอยถาด

๘. ปางทรงรับหญ้าคา

เมื่อพระพุทธองค์ทรงพักกลางวันแล้ว ครั้นเวลาเย็น ทรงเสด็จกลับ ไป สู่ ต้น มหา โพธิ์ ทรง รับ หญ้าคา ๘ กำของพราหมณ์ (ตัดหญ้า) ชื่อโสตถิยะ

พระพุทธรูปปางทรงรับหญ้าคา ทำเป็นรูปพระยืนห้อยพระหัตถ์ซ้าย ยื่นพระหัตถ์ขวาเป็นกิริยารับ บางทีก็มีรูปพราหมณ์กำลังทำกิริยายื่นหญ้าคาถวายอยู่ด้วย.

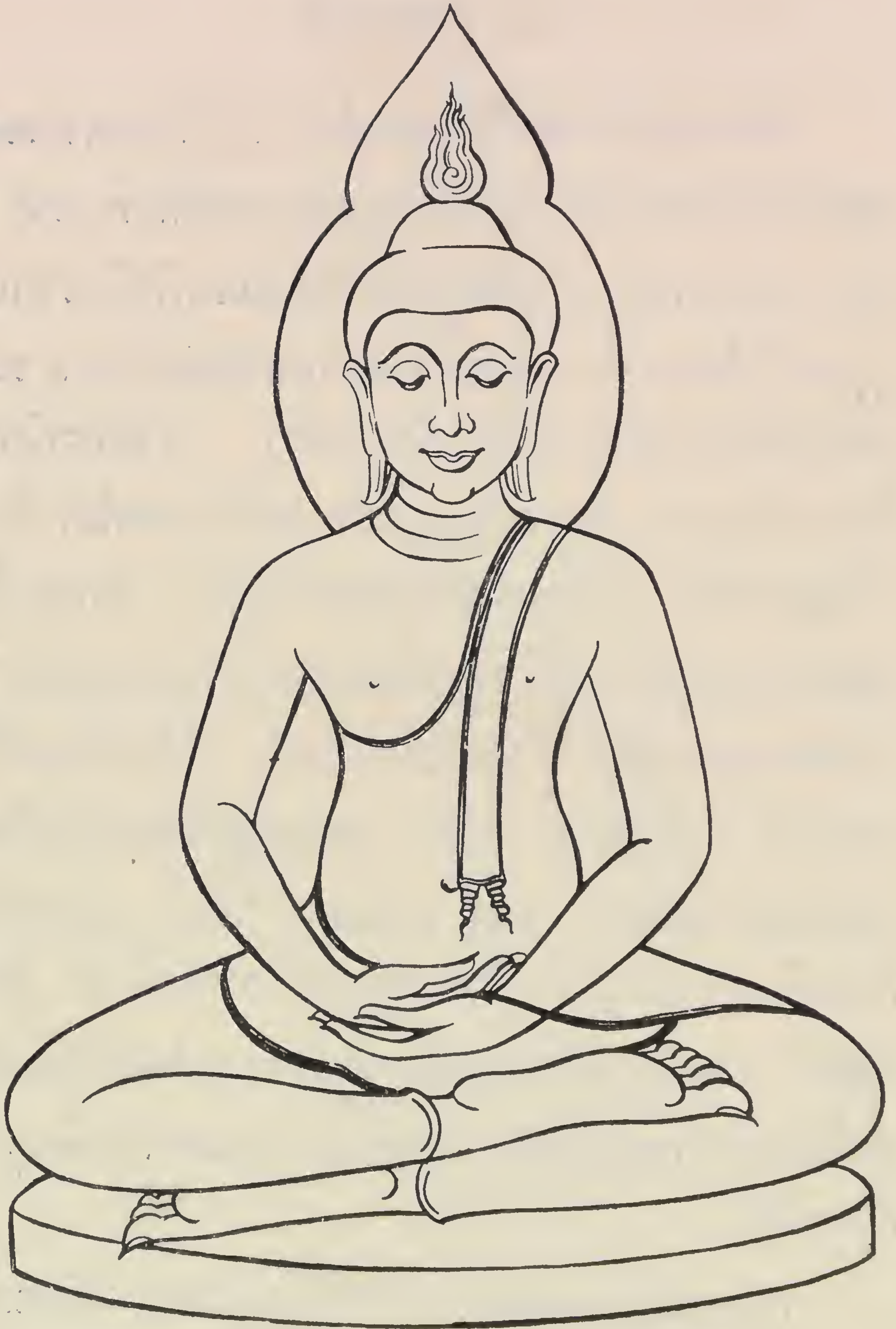

๘. ปางทรงรับหญ้าคา

๙. ปางสมาธิ

ครั้น พระ โพธิ สัตว์ได้ รับหญ้าคา ๘ กำ จากพราหมณ์โสตถิยะในเวลาเย็นวันเพ็ญเดือนหกก่อนพุทธศักราช ๔๕ ปี แล้ว ทรงลาดหญ้าคานั้นเป็นบัลลังก์ที่ใต้ต้นมหาโพธิ์ ณ ตำบลอุรุเวลาใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ทรงทำประทักษิณถ้วน ๓ รอบ แล้วประทับนั่งขัดสมาธิบนบัลลังก์หญ้าคา บ่ายพระพักตร์ไปทางทิศบูรพา ผันพระปฤษฎางค์ทางลำต้นพระศรีมหาโพธิ์ เจริญสมาธิมั่น เฉพาะอานาปานสติกรรมฐาน พิจารณาวิธีหลุดพ้น จากทุกข์ โดยตั้ง จาตุรงค์มหา ปธาน ใน พระหฤทัย ว่า "ยังไม่บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณตราบใด จักไม่เสด็จลุกขึ้นตราบนั้น แม้พระมังสะ (เนื้อ) และพระโลหิตจะแห้งเหือดไปเหลือแต่พระตจะ (หนัง) พระนหารุ (เอ็น) และพระอัฐิก็ตามที" ตำบลอุรุเวลาซึ่งพระพุทธเจ้าประทับนั่ง ณ โพธิบัลลังก์ และจะได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณในลำดับต่อไป บัดนี้เรียกว่าตำบลพุทธคยา ตรงที่วิหารพุทธคยาประดิษฐานอยู่ทุกวันนี้

พระพุทธรูปปางสมาธิ ทำเป็นรูปพระนั่งขัดสมาธิ หงายพระหัตถ์ทั้งสองพระหัตถ์ขวาซ้อนบนพระหัตถ์ซ้าย วางอยู่บนพระเพลา

๙. ปางสมาธิ

พระพุทธรูปปางนี้นิยมสร้างเป็นพระบูชาประจำวัน ผู้ที่เกิดวันฤหัสบดี ทั้งนิยมสร้างเป็นพระประธาน และบูชาตามพิธีทักษา*

---

*ตำราทักษา คือตำราที่โหรใช้สำหรับพยากรณ์ พิธีทักษา จะเกิดขึ้นเมื่อใดหาทราบไม่ แต่มีอยู่ในสมุดตำราฉบับหลวงครั้ง รัชกาลที่ ๓ กำหนดพระพุทธรูปประจำวันไว้ดังนี้ คือ

พระอาทิตย์	พระถวายเนตร
พระจันทร์	พระห้ามสมุทร
พระอังคาร	พระไสยา (ในรัชกาลที่ ๕ ทรงเปลี่ยนเป็นพระคันธารราฐ)
พระพุธ	พระอุ้มบาตร
พระพฤหัสบดี	พระสมาธิ
พระศุกร์	พระรำพึง
พระเสาร์	พระนาคปรก
พระราหู	พระป่าเลไลยก์
พระเกตุ	พระขัดสมาธิเพชร นั่งสมาธิ

๑๐. ปางมารวิชัย

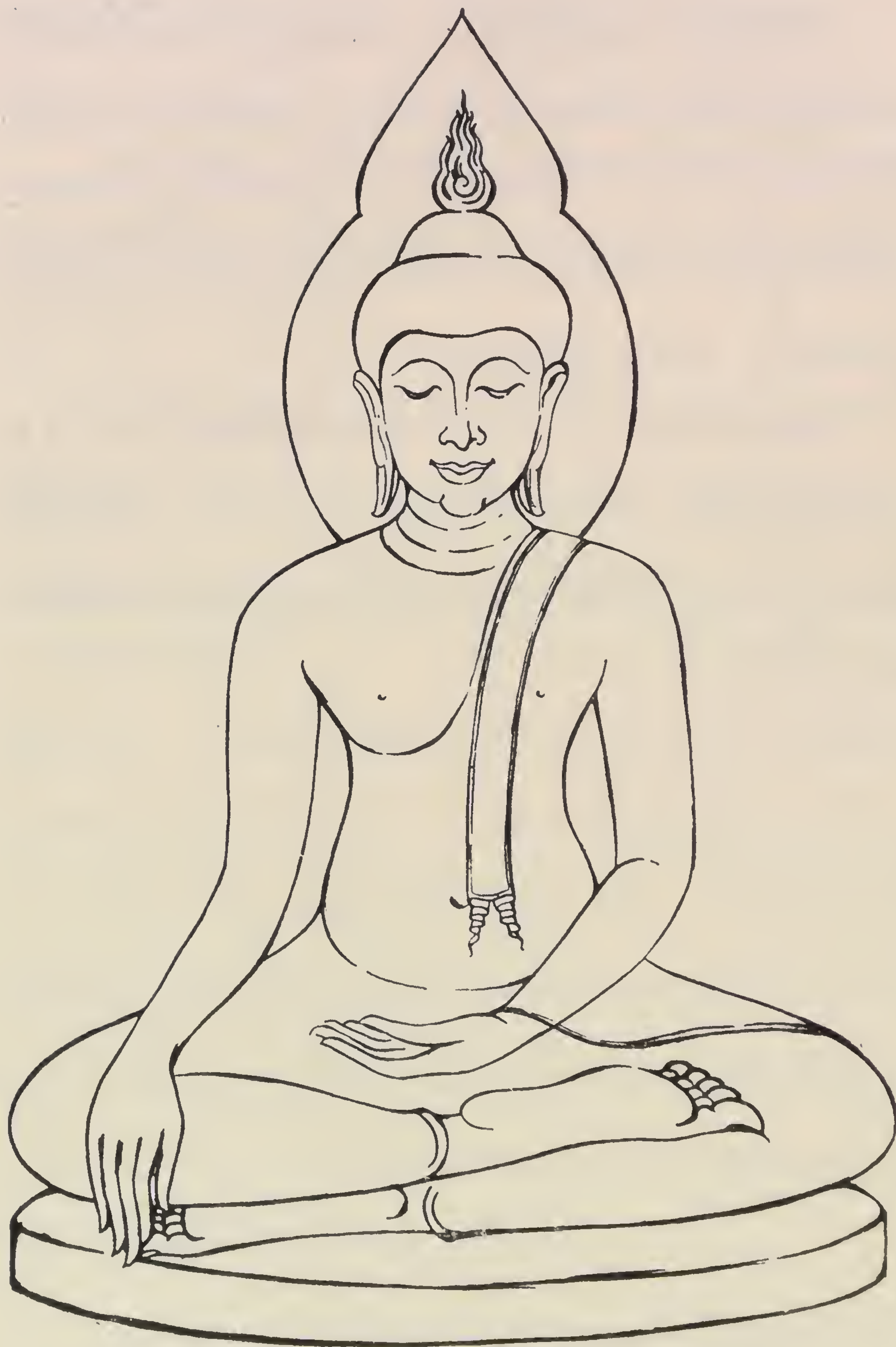
พระปางนี้ทำเป็นอนุสรณ์แสดง พุทธประวัติเมื่อจะทรงบรรลุพระโพธิญาณเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (พระผู้ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง)

เนื้อเรื่องตอนนี้ ถ้ากล่าวเป็นนัยโดยบุคลาธิฏฐานก็ว่ามีพระยามารชื่อ วัสวดี ทรงช้างคีรีเมขล์ ยกพลโยธามารมาผจญพระพุทธองค์ พระพุทธองค์มิได้ทรงหวั่นไหวพระทัย ทรงเสี่ยงพระบารมี ๑๐ ทัศที่ได้ทรงบำเพ็ญมาเป็นเครื่องคุ้มครอง และอ้างพระธรณีเป็นพยานในการบำเพ็ญบารมีของพระองค์แต่อดีตกาลมา พระธรณีจึงสำแดงร่างเป็นนารีปรากฏขึ้นเฉพาะพระพักตร์พระพุทธองค์ แล้วบีบมวยผมมีน้ำหลั่งไหลออกมา ท่วมพระยามารวัสวดี กับหมู่โยธาพ่ายแพ้ยอมนอบน้อมแก่พระพุทธเจ้าเรื่องนี้ถ้ากล่าวโดยธัมมาธิฏฐาน (คือกล่าวตามสภาวะ) ก็มีความหมายว่า พระพุทธเจ้ามีชัยชนะแก่กิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งปวง

พระพุทธเจ้าตรัสรู้พระโพธิญาณแล้วเสด็จอยู่ ณ ภายต้นไม้มหาโพธิ์เสวยวิมุตติสุข (สุขเกิดแต่ความพ้นจากกิเลสาสวะ) เป็นเวลา ๗ วัน

พระพุทธรูปปางมารวิชัย ทำเป็นรูปพระนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ข้างซ้ายวางหงายบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาวางคว่ำลงที่พระชานุ (เข่า) นิ้วชี้พระธรณี ที่ฐานถ้ามีรูปประกอบมักทำเป็นรูปยักษ์มารและนางธรณีบีบมวยผม (ปางนี้เรียกกันเป็นสามัญว่า พระปางสะดุ้งมาร)

พระพุทธรูปปางมารวิชัยเป็นปางสำคัญยิ่งกว่าปางอื่น ๆ เพราะแสดงถึงการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ฉะนั้น จึงถือเป็นคติมาแต่โบราณ นิยมสร้างพระปางนี้เป็นพระประธานตามวัดต่าง ๆ ทั่วไป.

๑๐. ปางมารวิชัย

๑๑. ปางถวายเนตร

เมื่อ สม เด็จ พระ สัม มาสัม พุทธ เจ้าได้ตรัสรู้พระ สัมมาสัมโพธิญาณและประทับเสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ ใต้ต้นมหาโพธิ์ ครบ ๗ วันแล้ว ในสัปดาห์ที่ ๗ จึงเสด็จลุกจากพุทธบัลลังก์ใต้ร่มไม้มหาโพธิ์ไปประทับยืนอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของต้นมหาโพธิ์ ลืมพระเนตรเพ่งดูพระมหาโพธิพฤกษ์โดยมิได้กระพริบพระเนตรเป็นเวลา ๗ วัน ตั้งแต่แรม ๘ ค่ำเดือนวิสาขะ สถานที่แห่งนั้นได้นามเรียกว่า "อนิมิสเจดีย์"

พระพุทธรูปปางถวายเนตรทำเป็นรูปพระยืน พระหัตถ์ทั้งสองห้อยลงมาและประสานทับกันอยู่หน้าพระเพลา พระหัตถ์ขวาประกบทับพระหัตถ์ซ้าย ลืมพระเนตรทั้งสอง อยู่ในพระอาการสังวร

พระพุทธรูปปางถวายเนตรนี้นิยมสร้างเป็นพระพุทธรูปที่สักการบูชาประจำวันของผู้ที่เกิดวันอาทิตย์ และบูชาตามพิธีทักษา

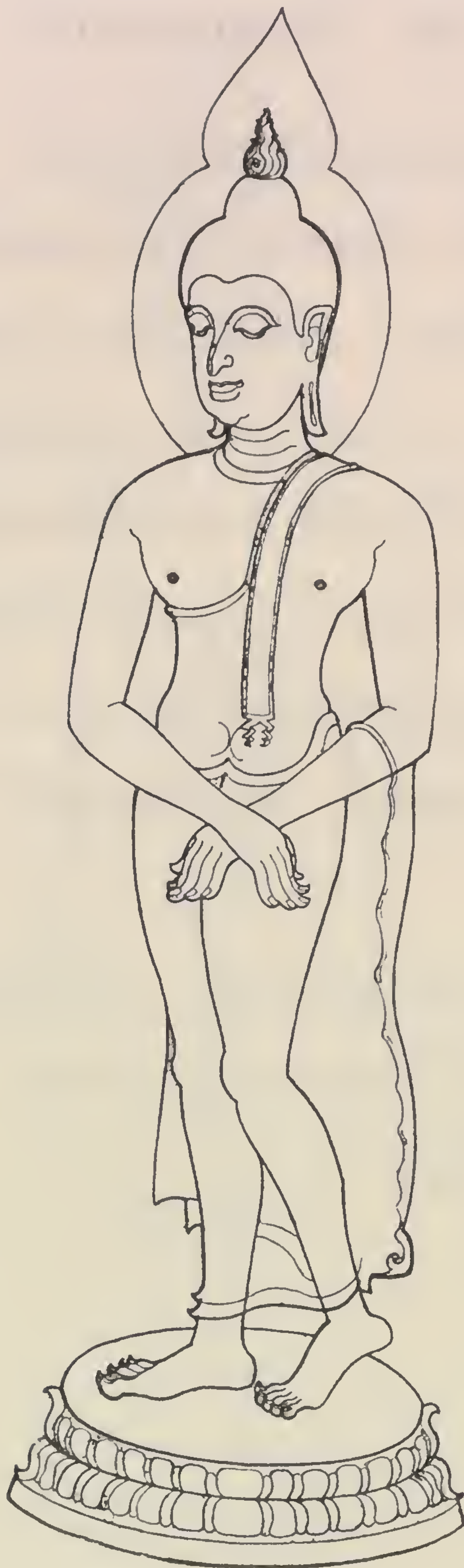

๑๑. ปางถวายเนตร

๑๒. ปางจงกรมแก้ว

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จจากอนิมิสเจดีย์ ทรงปรารถนาจะกระทำปาฏิหาริย์ เพื่อระงับเสียซึ่งความสงสัยในพุทธธรรมของปวงเทวดาทั้งหลาย จึงทรงหยุด ณ กลางทางระหว่างต้นอชปาลนิโครธ (ต้นไทรมีคนเลี้ยงแกะอาศัยพักอยู่ในเวลาเลี้ยงแกะ) กับอนิมิสเจดีย์ เนรมิตที่รัตนจงกรมขึ้นทางทิศเหนือแห่งมหาโพธิพฤกษ์ แล้วเสด็จดำเนินจงกรมอยู่ ณ ที่แห่งนั้นตั้งแต่วันสิ้นเดือนวิสาขะเป็นเวลา ๗ วัน สถานที่แห่งนั้นได้นามในเวลาต่อมาว่า "รัตนจงกรมเจดีย์" หรือ "เจดีย์จงกรมแก้ว"

พระพุทธรูปปางจงกรมแก้ว ทำเป็นรูปพระยืนยกพระบาทซ้าย พระหัตถ์ทั้งสองประสานพระเพลา พระหัตถ์ขวาประกบทับพระหัตถ์ซ้าย.

๑๒. ปางจงกรมแก้ว

๓๑. ปางเรือนแก้ว

หลังจากตรัสรู้แล้วในสัปดาห์ที่ ๔ คือตั้งแต่ขึ้น ๗ ค่ำ เดือนเชฏฐ (ราวเดือน ๗ ไทย) พระพุทธองค์ได้เสด็จจาก รัตน จงกรมเจดีย์ ไปยังที่ซึ่ง เทวดานิรมิต เรือน แก้วขึ้น ในทิศ พายัพแห่งพระมหาโพธิ์ เสด็จนั่งสมาธิบัลลังก์ ทรงพิจารณา พระอภิธรรมปิฎกสิ้น ๗ วัน สถานที่นั้นในเวลาต่อมาเรียก "รัตนฆรเจดีย์" หรือ "เจดีย์เรือนแก้ว"

พระพุทธรูปปางเรือนแก้ว ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ หงายพระหัตถ์ทั้งสอง พระหัตถ์ขวาอยู่บนพระหัตถ์ซ้าย วางบนพระเพลา หรือประทับนั่งอย่างปางมารวิชัย.

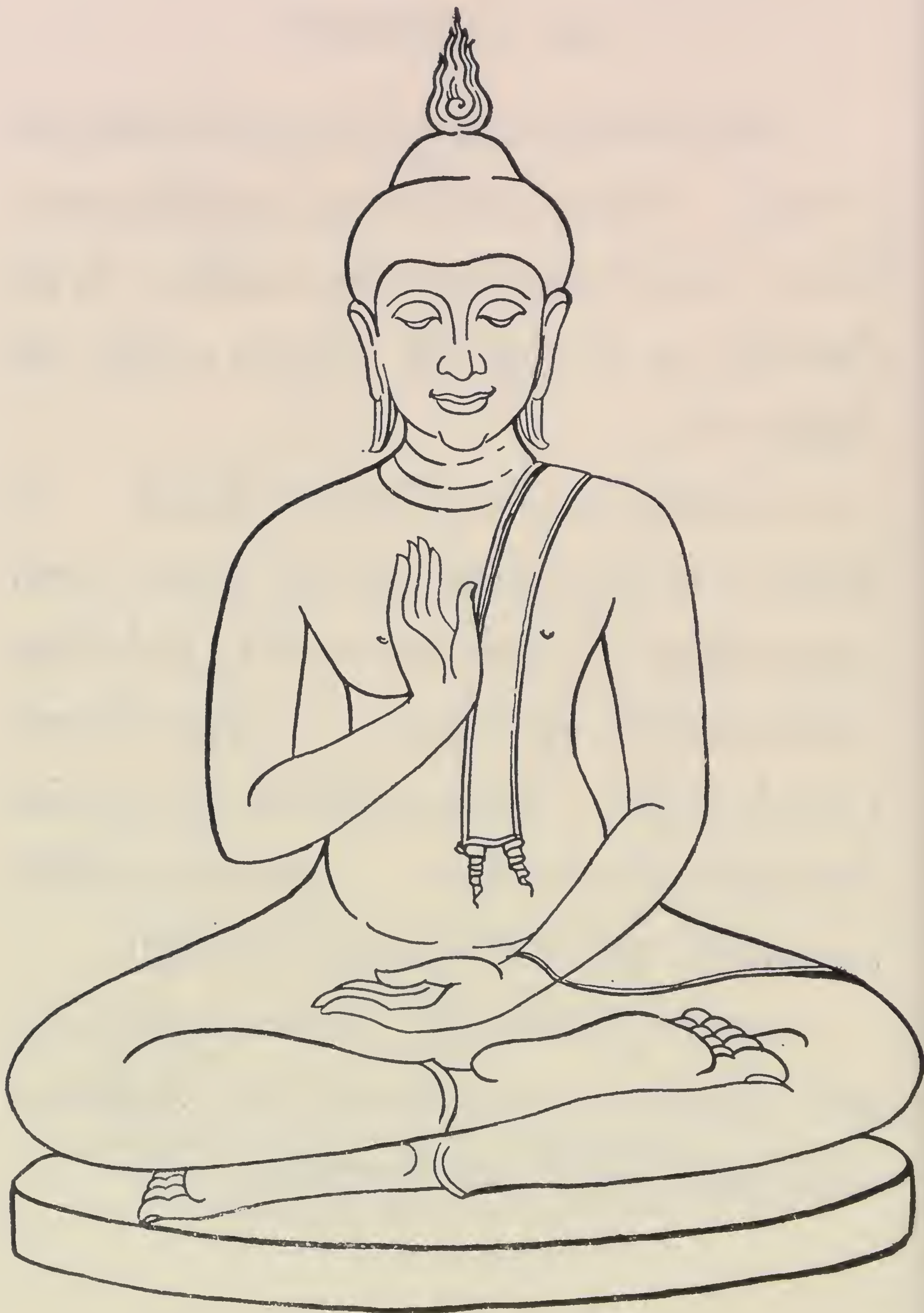
๑๓ ปางเรือนแก้ว

๑๔. ปางห้ามมาร

หลัง จาก พระ บรม ศาสดา ได้ ผ่าน เวลา ใน เรือน แก้ว ๗ วันแล้ว ได้เสด็จย้อนกลับไปประทับภายใต้ต้นอชปาล–นิโครธ อันตั้งอยู่ในทิศบูรพาแห่งต้นมหาโพธิ์อีก ๗ วัน คือ ตั้งแต่วันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือนเชฏฐ (ราวเดือน ๗ ไทย) นับเป็นสัปดาห์ที่ ๕

ในสมัยที่เสด็จประทับอยู่ที่ไม้อชปาลนิโครธนั้น มีธิดามาร ๓ คน ชื่อ นางตัณหา นางอรดี นางราคา อาสาพระยามารผู้บิดา (พระยาวัสวดีมาราธิราช) เข้าไปเฝ้าทูลประเล้าประโลมด้วยเล่ห์กามารมณ์ เนรมิตร่าง เป็น สตรีสวยงามในวัยต่าง ๆ ตลอดจนกระทำอิตถีมายา โดยการลีลาฟ้อนรำขับร้อง ด้วยประการต่าง ๆ แต่พระพุทธองค์ก็มิได้ทรงใฝ่พระทัย กลับขับไล่ธิดามารเหล่านั้นให้ออกไป

พระพุทธรูปปางห้ามมาร ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่บนพระเพลา พระหัตถ์ขวายกขึ้นป้องเสมอพระอุระ แสดงอาการห้าม.

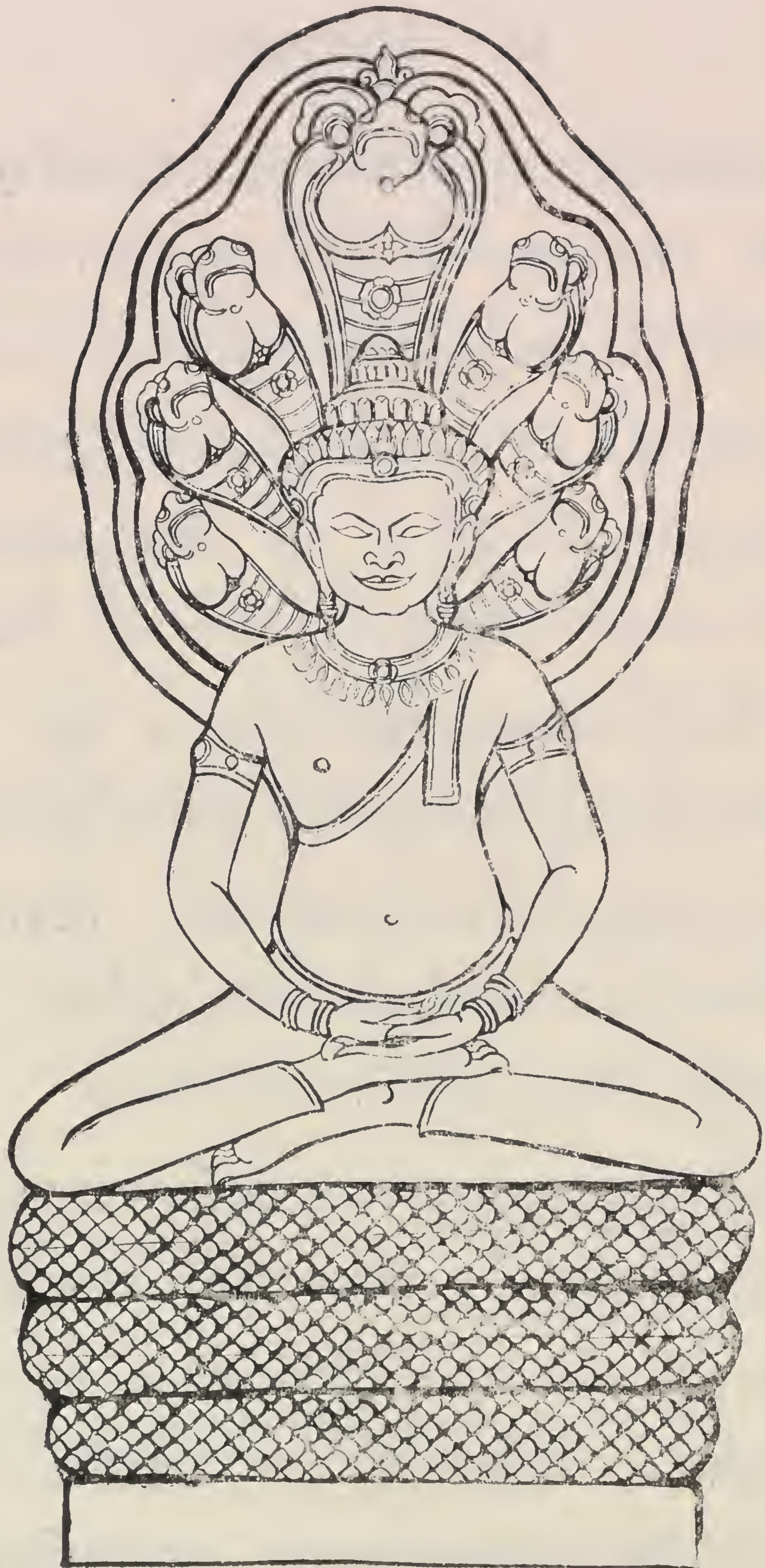

๑๔. ปางห้ามมาร

๑๕. ปางนาคปรก

ภาย หลังที่ ตรัสรู้ พระ อนุตร สัม มา สัม โพธิ ญาณ แล้ว ๔๒ วัน พระพุทธเจ้า ได้เสด็จ ไปประ ทับบำ เพ็ญ สมาบัติ เสวยวิมุตติสุขซึ่งเกิดแต่ความพ้นจากกิเลสสวะอยู่ ณ ร่มไม้จิก (มุจลินทพฤกษ์) ต้นหนึ่ง อันอยู่ทางทิศตะวันออกของพระมหาโพธิพฤกษ์ เป็นเวลา ๗ วัน มีพญานาคตนหนึ่งชื่อมุจลินท์นาคราชอาศัยอยู่ในสระใหญ่ใกล้ ๆ ที่นั้น ขึ้นมาแสดงอิทธิฤทธิ์แผ่พังพานและวงขนดกายเป็น ๗ รอบ ล้อมพระพุทธเจ้าไม่ให้ถูกต้องลมและฝน จนกระทั่งฝนหาย จึงแปลงร่างเป็นมนุษย์เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ต่อจากนั้นพระพุทธเจ้าออกจากสมาบัติเสด็จดำเนินไปสู่ร่มไม้เกต (ราชาย–ตนะพฤกษ์) อันมีอยู่ทางทิศใต้ของไม้จิกต้นนั้น

พระพุทธรูปปางนาคปรก ทำเป็นพระพุทธรูปอยู่ในพระอิริยาบถนั่งขัดสมาธิ หงายพระหัตถ์ทั้งสองวางซ้อนบนพระเพลา (อย่างท่าปางสมาธิ) มีรูปพญานาค (๕ เศียรบ้าง ๗ เศียรบ้าง) แผ่พังพานอยู่เบื้องพระปฤษฎางค์ ขดเป็นพุทธบัลลังก์บ้าง ล้อมองค์พระบ้าง และบางทีมีรูปต้นจิกด้วย

๑๕. ปางนาคปรก

พระพุทธรูป ปางนาค ปรกนี้ โดยปกติทำ พระหัตถ์ เป็นอย่างท่าปางสมาธิ วางมือซ้อนกันอยู่บนพระเพลา มีพบทำพระหัตถ์เป็นอย่างปางมารวิชัยบ้างเหมือนกัน แต่มักจะเป็นพระ พิมพ์ที่ เป็น พระพุทธ รูป ปาง มารวิชัย เท่าที่ พบ มี เพียงองค์เดียว คือพระพุทธรูปนาคปรก สำริด สมัยศรีวิชัยมีจารึกที่ฐานว่าสร้างขึ้นใน พ.ศ. ๑๗๒๖*

พระพุทธรูปปางนี้นิยมสร้าง เป็นพระพุทธรูปประจำวันของผู้ที่เกิดวันเสาร์ และบูชาตามพิธีทักษา.

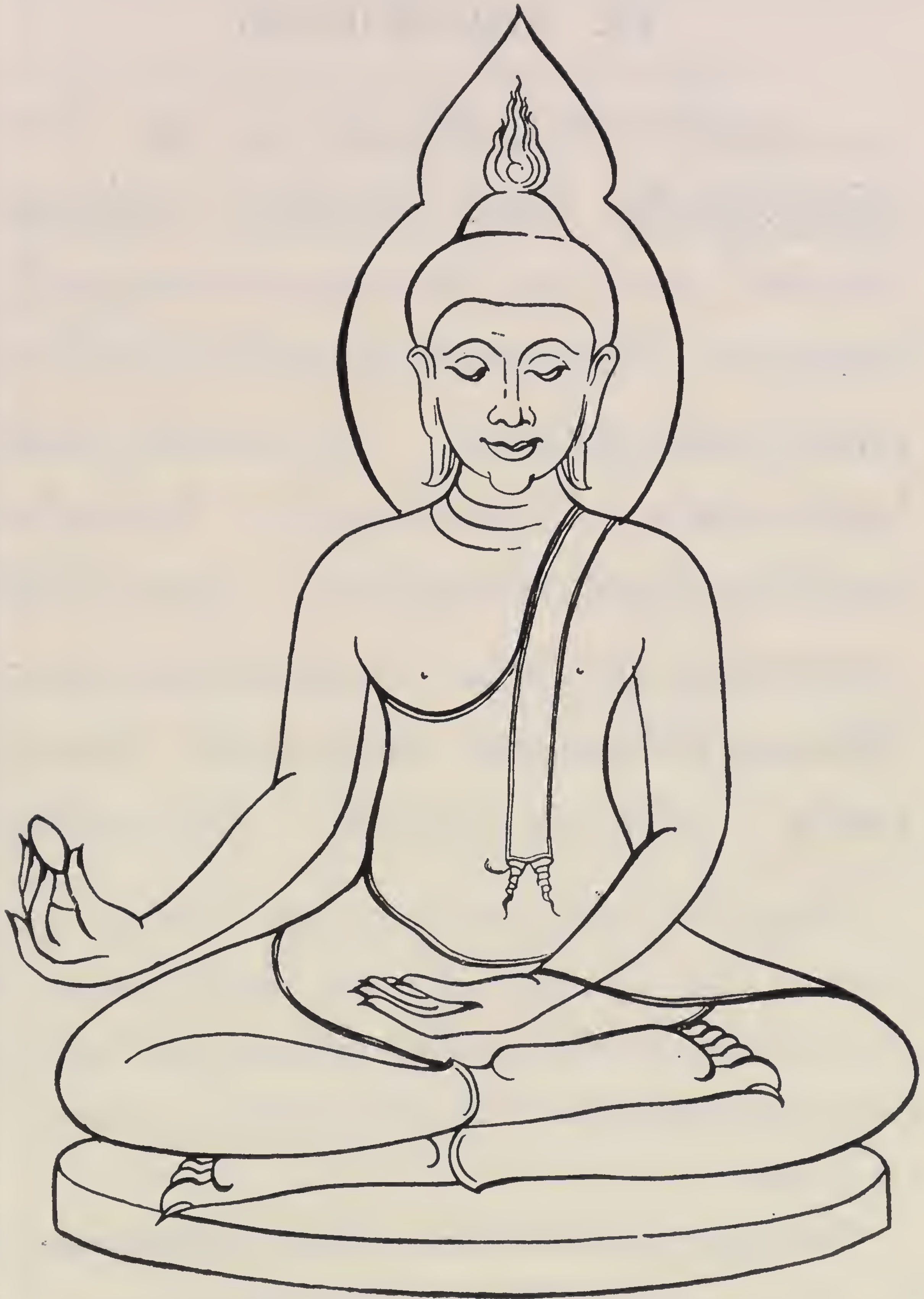
---

* พระพุทธรูปองค์นี้ตั้งแสดงอยู่ในอาคารด้านทิศใต้ (ห้อง ท.๘) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

๑๖. ปางฉันสมอ

หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จจากร่มไม้จิกซึ่งบังเกิดฝนตกใหญ่ และที่พญามุจลินทนาคราชแผ่พังพานปกป้องแล้วนั้น พระ องค์ เสด็จมา ประ ทับ เสวย วิมุ ตติ สุข อยู่ ใต้ ร่ม ไม้ เกต (ราชายตนะพฤกษ์) อันอยู่ในทิศทักษิณแห่งพระมหาโพธิ์ เป็นเวลาอีก ๗ วัน นับเวลาตั้งแต่วันตรัสรู้จนถึงกาลนี้รวมได้ ๔๙ วัน ในเวลาเช้าแห่งวาระนั้น ท้าวสักกะ (พระอินทร์) ได้ถวายไม้สีพระทนต์และผลสมอ เมื่อวันขึ้น ๖ ค่ำ เดือนอาสาฬหะ พระพุทธองค์ได้ทรงใช้ไม้สีพระทนต์และทรงเสวยผลสมอ แล้วประทับอยู่ใต้ร่มไม้เกตแห่งนั้น

พระพุทธรูปปางฉันสมอ ทำเป็นพระนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายหงายวางบนพระเพลาทรง ถือ ผลสมอไว้ใน พระหัตถ์ขวา

๑๖. ปางฉันสมอ

๑๗. ปางประสานบาตร

ภายหลังพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วได้ ๔๙ วัน มีนายพานิชสองพี่น้องชื่อ ตปุสสะ กับภัลลิกะ นำหมู่เกวียนบรรทุกสินค้า ๕๐๐ เล่ม เดินทางจากอุกกลชนบทผ่านมาถึงตำบลอุรุเวลา เห็นพระพุทธเจ้าเสด็จประทับอยู่ใต้ร่มไม้เกตประกอบด้วยมหาบุรุษลักษณะ ฉัพพรรณรังสีรุ่งเรืองก็มีจิตศรัทธาเลื่อมใส จึงน้อมนำข้าวมธุมันถ* ซึ่งเป็นเสบียงสำหรับเดินทางไกลไปถวายพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าไม่มีบาตรจะทรงรับเครื่องไทยทาน ก็ทรงพระปริวิตกว่าจะควรรับสิ่งของถวายนี้ด้วยพระหัตถ์ หรือประการใดดี ท้าวจาตุ-มหาราช** หยั่งทราบในพระอัธยาศัย จึงนำบาตรศิลามี

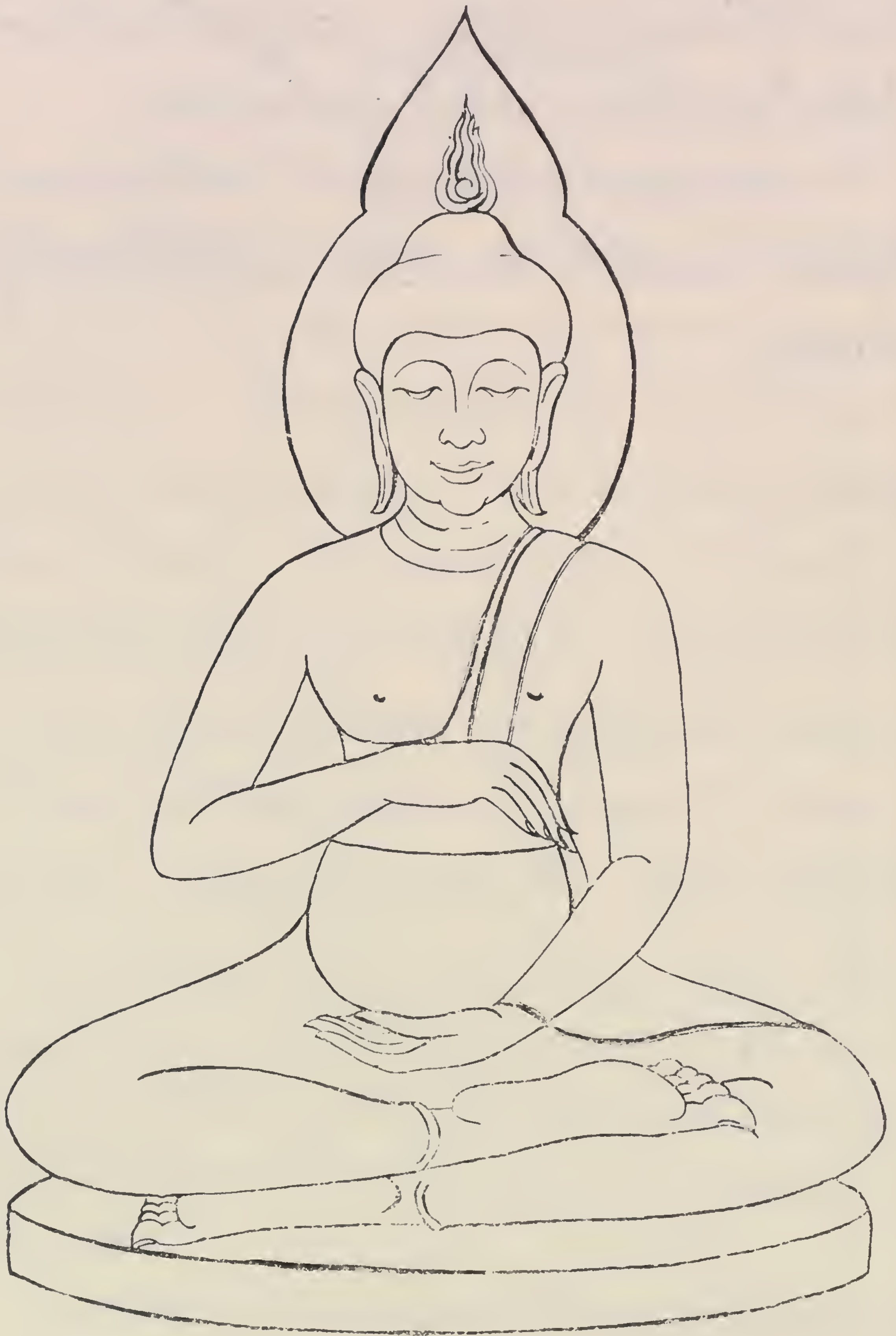
---

*ข้าวมธุมันถ อาจารย์โบราณท่านแปลว่า ข้าวสตู หรือข้าวตู แต่ตามรูปศัพท์ มธุ แปลว่า น้ำผึ้ง มนฺถ แปลว่า กวน หรือ ขยำ หรือ คลุก จึงน่าแปลว่าข้าวกวนน้ำผึ้ง หรือข้าวขยำน้ำผึ้ง หรือข้าวคลุกน้ำผึ้ง ข้าวตูโบราณอาจใช้น้ำผึ้งแทนน้ำตาลคลุกข้าวกระมัง (ชินกาลมาลีปกรณ์ แปลโดย ร.ต.ท. แสง มนวิทูร)

**ท้าวจาตุมหาราช คือ ท้าวจตุโลกบาล เป็นท้าวประจำทิศทั้งสี่ทิศละองค์ คือ ๑. ท้าวธตรฐ จอมภูต (หรือจอมคนธรรพ์) อยู่ทิศตะวันออก ๒. ท้าววิรุฬหก จอมเทวดา (หรือจอมกุมภัณฑ์) อยู่ทิศใต้ ๓. ท้าววิรูปักษ์ จอมนาค อยู่ทิศตะวันตก ๔. ท้าวกุเวร จอมยักษ์ อยู่ทิศเหนือ

พรรณรังสีเขียวมาถวายองค์ละใบ พระพุทธเจ้าทรงรับบาตรทั้งสี่ใบนั้นมาอธิษฐานรวมเข้าเป็นบาตรใบเดียวกัน

พระพุทธรูปปางประสานบาตร ทำเป็นรูปพระนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายประคองบาตร พระหัตถ์ขวาทรงลูบปากบาตร

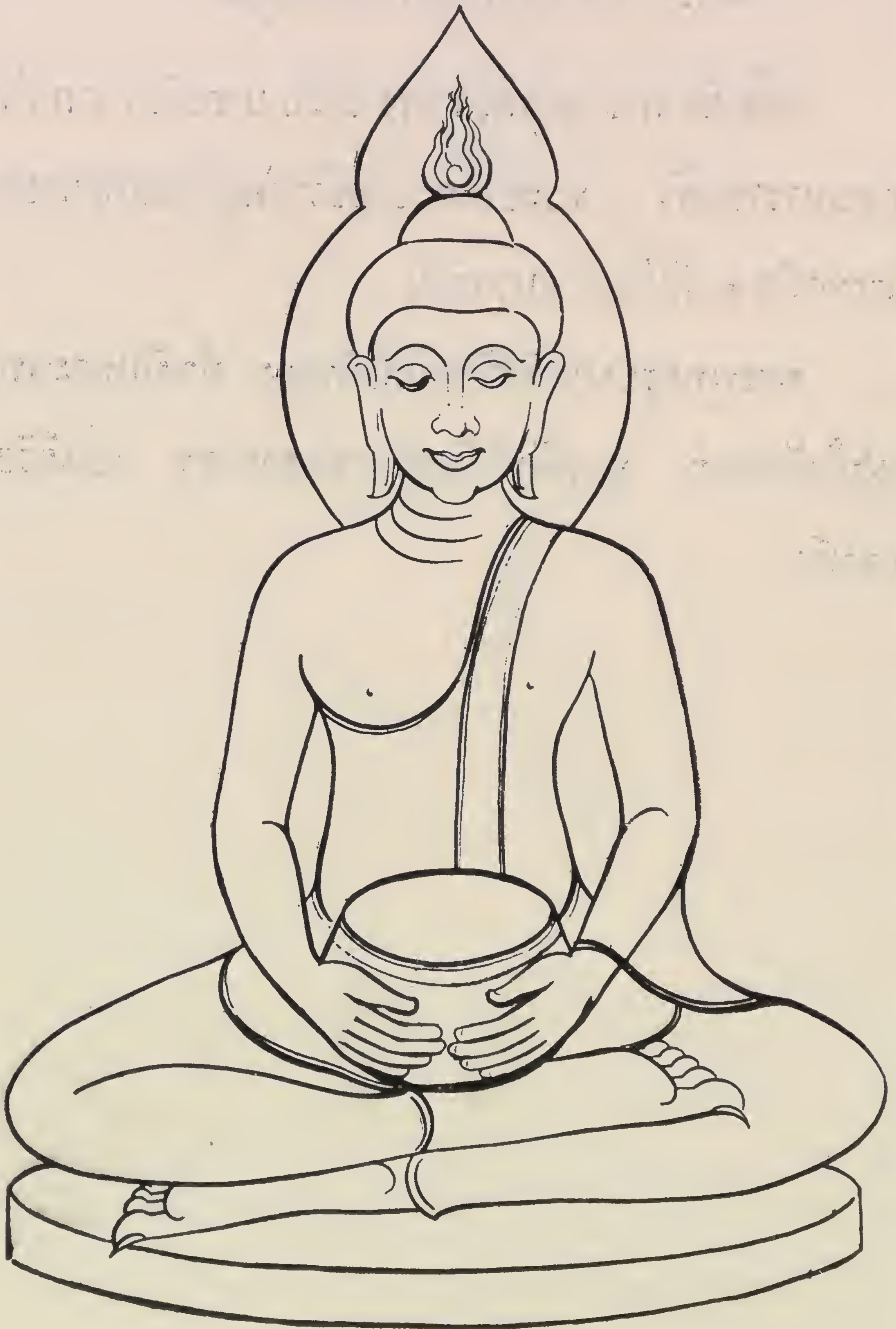

๑๗. ปางประสานบาตร

๑๘. ปางรับสัตตูก้อนสัตตูผง

ครั้นเมื่อ พระ พุทธองค์ ทรง ได้รับ บาตรศิลา จาก ท้าวจาตุมหาราชแล้ว พระองค์ทรงรับข้าวสัตตูก้อนสัตตูผงของนายพานิช ๒ พี่น้องด้วยบาตรนั้น

พระพุทธรูปปางรับสัตตูก้อนสัตตูผง ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ทั้งสองประคองบาตร เป็นกิริยาทรงรับ.

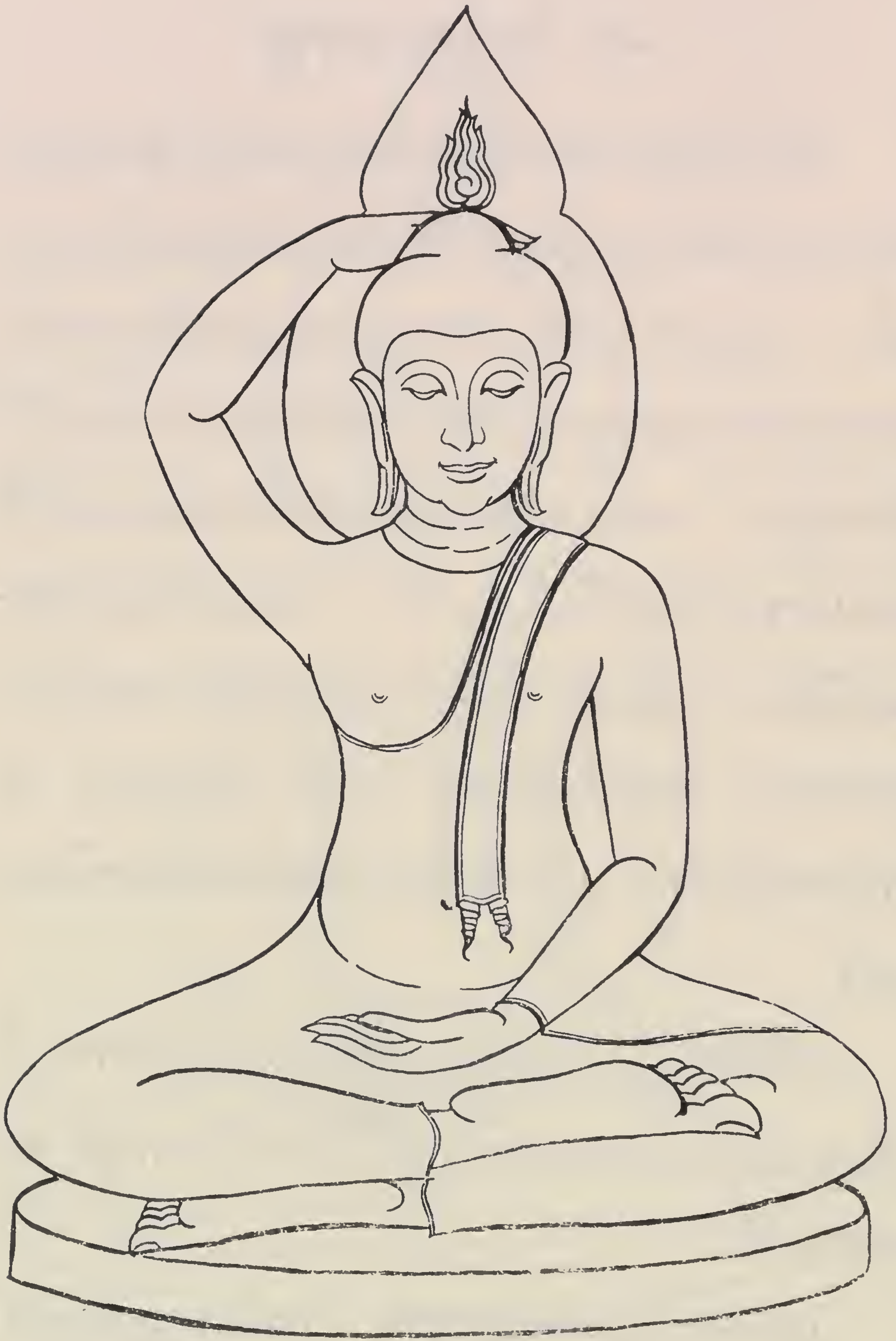
๑๘. ปางรับสัตตูก้อนสัตตูผง

๑๙. ปางพระเกศธาตุ

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงกระทำภัตตกิจครั้งแรกเสวยอาหารบิณฑบาตคือสัตตูก้อนสัตตูผงที่ตปุสสะกับภัลลิกะนำมาถวายแล้ว ตปุสสะกับภัลลิกะ ก็กราบทูลแสดงตนเป็นอุบาสกในพระพุทธศาสนาและทูลขอวัตถุอย่าง หนึ่ง อย่างใด สำหรับไว้สักการบูชา พระพุทธเจ้าจึงยกพระหัตถ์ขวาเสยพระเกศาได้พระเกศาธาตุติดพระหัตถ์มา ๘ เส้น ทรงมอบให้แก่ตปุสสะและภัลลิกะ บุคคลทั้งสองนี้จึงจัดว่าเป็นปฐมอุบาสกแห่งพระพุทธศาสนา และได้ถึงซึ่งสรณะ ๒ คือ พระพุทธเจ้า กับพระธรรมเป็นที่พึ่ง (ในกาลนั้นยังไม่มีพระอริยสงฆ์หรือพระสงฆ์)

เมื่อนายพานิชทั้งสองทูลลากลับไปถึงที่อยู่แห่งตน จึงสร้างพระสถูปบรรจุพระเกศธาตุนั้นไว้เป็นที่สักการบูชา ของมหาชนต่อไป

พระพุทธรูปปางพระเกศธาตุ ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาทรงเสยพระเกศา.

๑៩. ปางพระเกศธาตุ

๒๐. ปางรำพึง

เมื่อตปุสสะและภัลลิกะทูลลากลับไปแล้ว พระพุทธเจ้าทรงคำนึงว่า พระธรรมซึ่งพระองค์ตรัสรู้นั้นเป็นสิ่งลึกซึ้ง สุขุมยอดยิ่ง ยากที่ชาวโลกผู้ยินดีในกามคุณจะใช้ปัญญารู้ตามได้ แล้วทรงท้อพระทัยที่จะตรัสสั่งสอน ครั้นทรงหวนพิจารณาอีกว่า บุคคลย่อมมีปัญญาแตกต่างกัน อาจแบ่งออกเป็น ๔ จำพวก คือ บุคคลที่มีอุปนิสัยวาสนาและบารมีแก่กล้า ได้สดับคำสั่งสอนโดยสังเขปก็รู้เหตุผลและหลุดพ้นทุกข์ได้โดยพลันพวกหนึ่ง บุคคลที่มีอุปนิสัยได้สดับคำสั่งสอนโดยสังเขปไม่สามารถตรัสรู้ได้ ต่อจำแนกอรรถาธิบายโดยพิสดาร จึงรู้เหตุผลและหลุดพ้นทุกข์ได้จำพวกหนึ่ง บุคคลที่ได้สดับคำสั่งสอนทั้งโดยสังเขปและพิศดารแล้วยังไม่สามารถตรัสรู้ได้ต้องฝึกฝนพากเพียรศึกษาในสมถะและวิปัสสนาต่อไปจึงรู้เหตุผลและหลุดพ้นได้จำพวกหนึ่งและบุคคลที่มีอุปนิสัยบารมียังไม่บริบูรณ์แม้จะได้สดับพระธรรมคำสั่งสอนทั้งโดยย่อ และพิสดารแม้จะฝึกฝนและพากเพียรเล่าเรียนในสมถะและวิปัสสนาก็ไม่สามารถจะตรัสรู้เหตุผล และหลุดพ้นทุกข์ได้จำพวกหนึ่ง เปรียบเหมือนในกออุบลคือบัวขาบ ในกอปทุมคือบัวหลวง หรือในกอบุณฑริกคือบัวขาว ดอกบัวที่เกิดแล้วในน้ำ เจริญแล้วในน้ำ น้ำเลี้ยงไว้ บางเหล่ายังจมอยู่ในน้ำ บางเหล่าตั้งอยู่เสมอน้ำ

๒๐. ปางรำพึง

บางเหล่าตั้งขึ้นพ้นน้ำแล้วนั้น คอยสัมผัสรัศมีพระอาทิตย์อยู่จักบาน ณ วันต่อ ๆ ไป ดอกบัวที่บานมีต่างชนิดฉันใด เวไนยสัตว์ก็มีต่างพวกฉันนั้น เว้นแต่จำพวกที่ไม่ใช่เวไนย คือ ไม่ยอมรับแนะนำเปรียบด้วยดอกบัวอันเป็นภักษาแห่งปลาและเต่า เมื่อพระพุทธเจ้าทรงพิเคราะห์บุคคลเป็นจำพวก ๆ ดังนี้ ทรงเห็นว่าบุคคล ๓ จำพวกแรกสามารถจะล่วงรู้เหตุผลแห่งความจริง (พระธรรม) ได้ในชาติปัจจุบัน แต่บุคคลจำพวกที่ ๔ อาจจะตรัสรู้ได้ในชาติอนาคต ก็ตกลงพระทัยที่จะแสดงพระธรรมสั่งสอนชาวโลกสืบไป

ตามนัยนี้กล่าวว่าเป็นบุคคลาธิษฐานว่าเมื่อพระพุทธองค์ทรงตรึกตรองและท้อพระทัยจะไม่สั่งสอนชาวโลกนั้น ท้าวสหัมบดีพรหมได้ลงมาจากพรหมโลกกราบทูลอาราธนาเพื่อทรงแสดงธรรม โดยอ้างว่าบุคคลที่มีกิเลสเบาบางอาจสดับรู้พระธรรมก็มีอยู่ พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาเห็นชอบด้วย จึงรับคำอาราธนาของท้าวสหัมบดีพรหม

พระพุทธรูปปางรำพึง ทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืน พระหัตถ์ทั้งสองประสานพระอุระ พระหัตถ์ขวาทับพระหัตถ์ซ้ายเป็นกิริยารำพึง

พระพุทธรูปปางรำพึงนิยมสร้างเป็นที่สักการบูชาประจำวันของผู้ที่เกิดวันศุกร์ และบูชาตามพิธีทักษา.

๒๑. ปางปฐมเทศนา

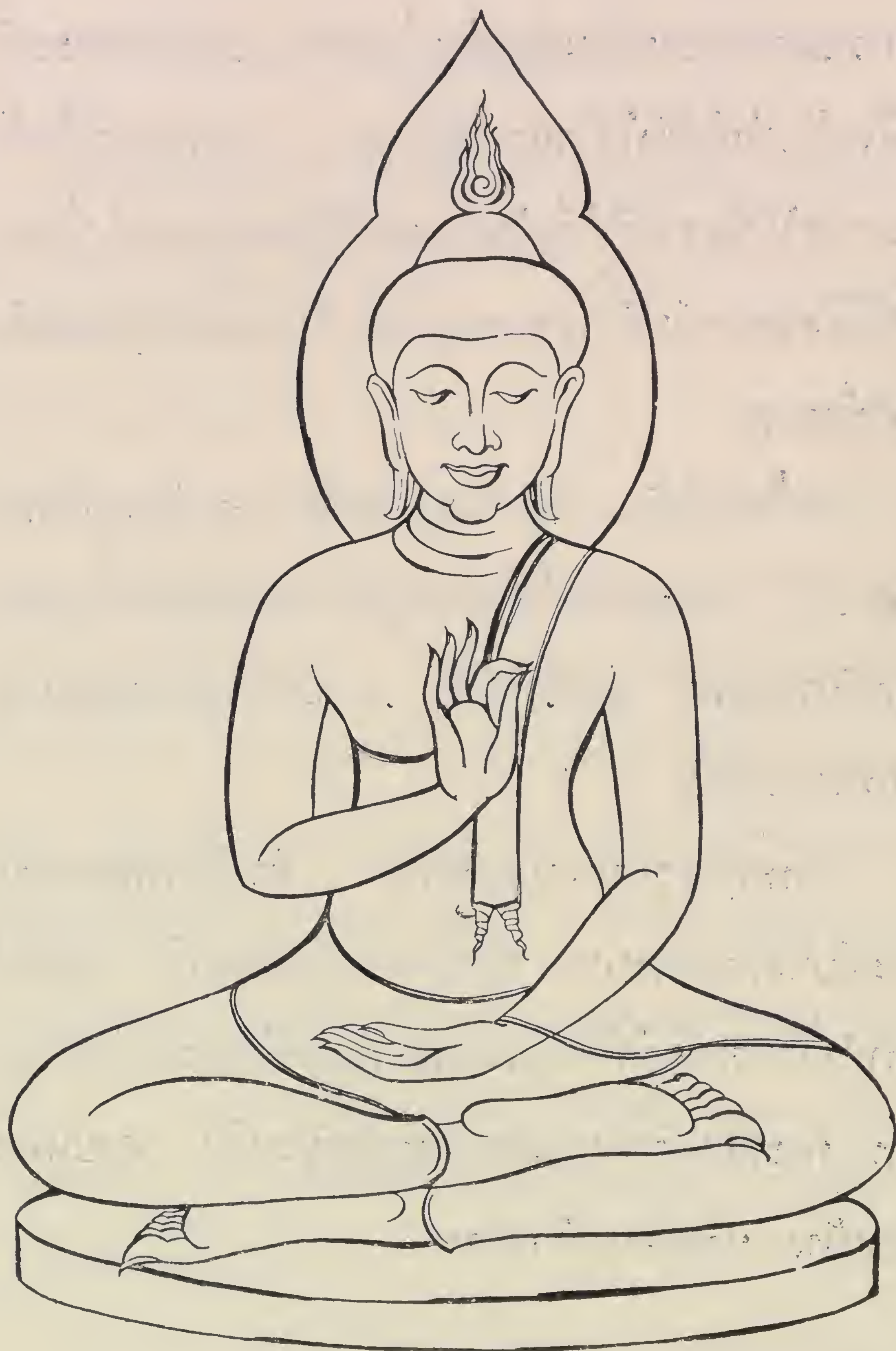
เมื่อพระพุทธองค์ทรงรับอาราธนากถาของเท้าสหัมบดีมหาพรหมกราบทูล พระหทัยอนุกูลด้วยพระกรุณาในสัตว์โลก ทรงพระดำริหาคนผู้สมควรรับเทศนา ครั้งแรกทรงปรารภถึงอาฬารดาบสกาลามโคตร อุทกดาบสรามบุตร ที่พระองค์ได้เคยอยู่ศึกษาลัทธิของท่านในกาลก่อนว่า ท่านทั้งสองเป็นผู้ฉลาด ทั้งมีกิเลสเบาบาง สามารถจะรู้ธรรมได้ฉับพลัน แต่ท่านทั้งสองก็สิ้นชีพเสียแล้ว ภายหลังทรงระลึกถึงปัญจวัคคีย์ (ท่านทั้งห้าคือ โกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ) ว่ามีอุปการะแก่พระองค์มาก ได้เป็นผู้อุปัฏฐากพระองค์เมื่อครั้งบำเพ็ญทุกกรกิริยาอยู่ จึงเสด็จออกจากต้นอชปาลนิโครธในเช้าวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือนอาสาฬหะ (คือเดือน ๘) ทรงบาตรจีวรเสด็จโดยระยะทาง ๑๘ โยชน์ (๒๒๘ กม.) ถึงป่าอิสิปตนะแขวงเมืองพาราณสี อันเป็นที่อยู่แห่งปัญจวัคคีย์นั้น

ฝ่ายปัญจวัคคีย์ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาแต่ไกลจึงนัดหมายกันว่า พระสมณโคดมเลิกบำเพ็ญทุกกรกิริยาเสียแล้วคงไม่บรรลุธรรมพิเศษอะไร จึงพร้อมใจกันไม่ออกไป

ทำความเคารพและต้อนรับอย่างที่เคยทำ และเมื่อพระองค์เสด็จเข้ามาใกล้ก็ยังใช้โวหารไม่สุภาพ พระศาสดาได้ตรัสปลอบใจให้ปัญจวัคคีย์เชื่อในความตรัสรู้ของพระองค์ ปัญจ–วัคคีย์จึงได้ออกไปทำความเคารพต้อนรับ และเกิดความสนใจที่จะฟังธรรม

ครั้นวันรุ่งขึ้น (ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ ก่อนพุทธกาล ๔๕ ปี) พระพุทธองค์ก็แสดงปฐมเทศนาเรียกว่าพระธรรมจักรกัปวัตนสูตร แก่ปัญจวัคคีย์ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวันนครพาราณสีนั้น

พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา ทำเป็นพระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาท หรือประทับนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ขวาทำนิ้วพระหัตถ์จีบเป็นวงกลม เป็นเครื่องหมายว่าธรรม–จักร พระหัตถ์ซ้ายทำประคองพระหัตถ์ขวาบ้าง วางบนพระเพลาบ้าง หรือถือชายจีวรบ้าง.

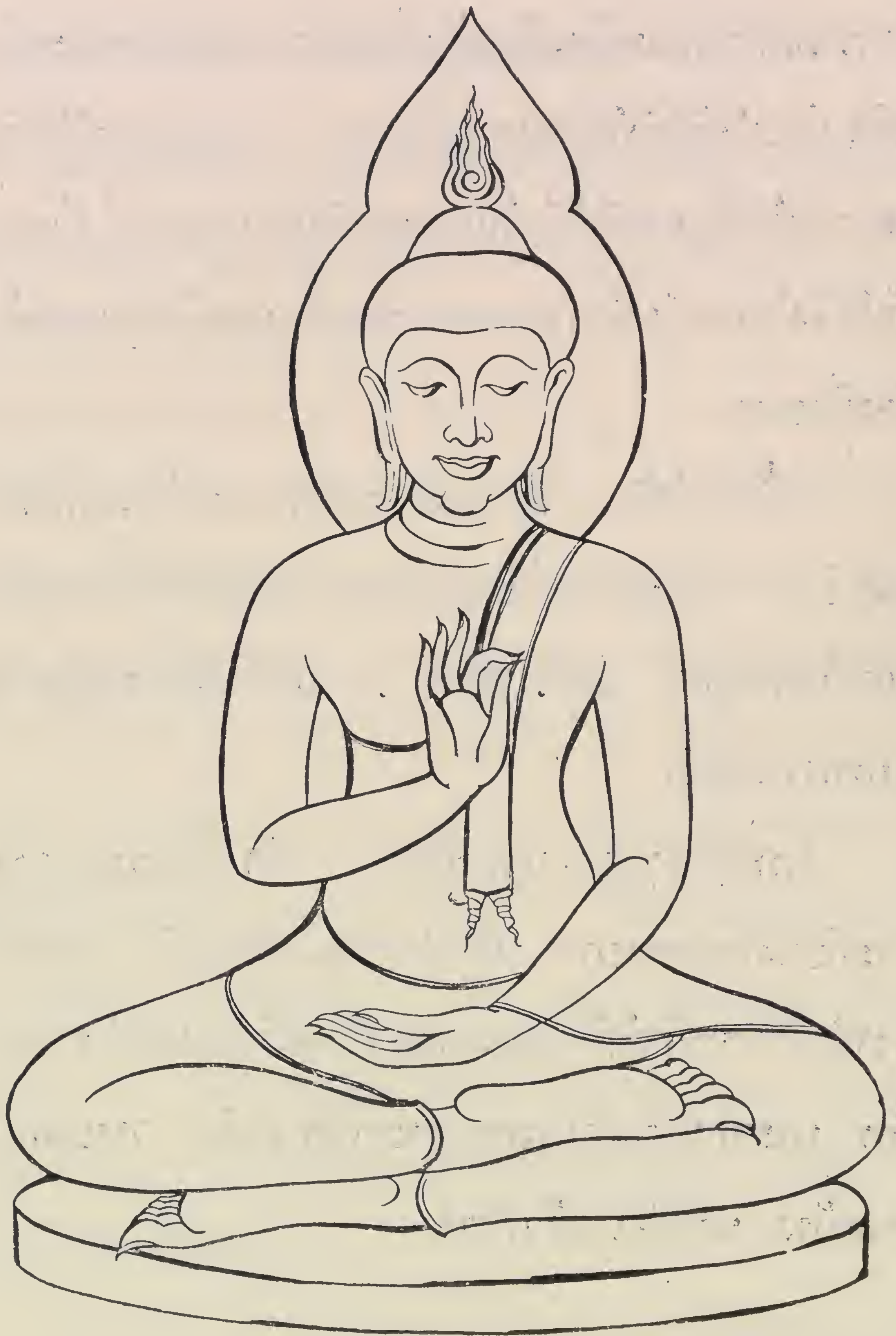

๒๑. ปางปฐมเทศนา

๒๒. ปางประทานเอหิภิกขุ

เมื่อพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงพระธรรมจักรกัปวัตน–สูตรแก่ปั๋จวัคคีย์ โดยทรงแสดงถึงที่สุด ไม่พึงเสพ ๒ อย่าง คือ กามสุขัลลิกานุโยค คือพัวพันหนักในทางกามสุข และอัตกิลมนุโยค คือประกอบการทรมานตน ทรงชี้ทางให้ดำเนินตามมัชฌิมาปฏิปทา คือทางสายกลาง มีองค์ ๘ ประกอบด้วยสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ เป็นต้น แล้วพระองค์ก็แสดงอริยสัจ ๔ ประการ เมื่อจบพระธรรมเทศนา ในบรรดาปั๋จวัคคีย์นั้น ท่านโกณฑัญญะได้รู้ถึงธรรมก่อน พระองค์จึงทรงเปล่งอุทานว่า " โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ ๆ " เพราะอุทานว่า "อัญญาสิๆ" ที่เป็นภาษามคธ แปลว่า "ได้รู้แล้วๆ" คำว่า "อัญญาโกณฑัญญะ" จึงได้เป็นชื่อของท่าน ตั้งแต่กาลนั้นมา แล้วพระโกณฑัญญะก็ขออุปสมบท พระองค์ทรงอนุญาตให้ท่านโกณฑัญญะเป็นภิกษุในพระธรรมวินัยด้วยพระวาจาว่า จงเป็นภิกษุเถิด

ด้วยในครั้งนั้นยังไม่ได้ทรงอนุญาตวิธีอุปสมบทอย่างอื่น เป็นแต่ทรงอนุญาตแก่ผู้ใดด้วยพระวาจาเช่นนั้น ผู้นั้นก็เป็นภิกษุในพระธรรมวินัย อุปสมบทอย่างนี้เรียกว่า "เอหิภิกขุ–

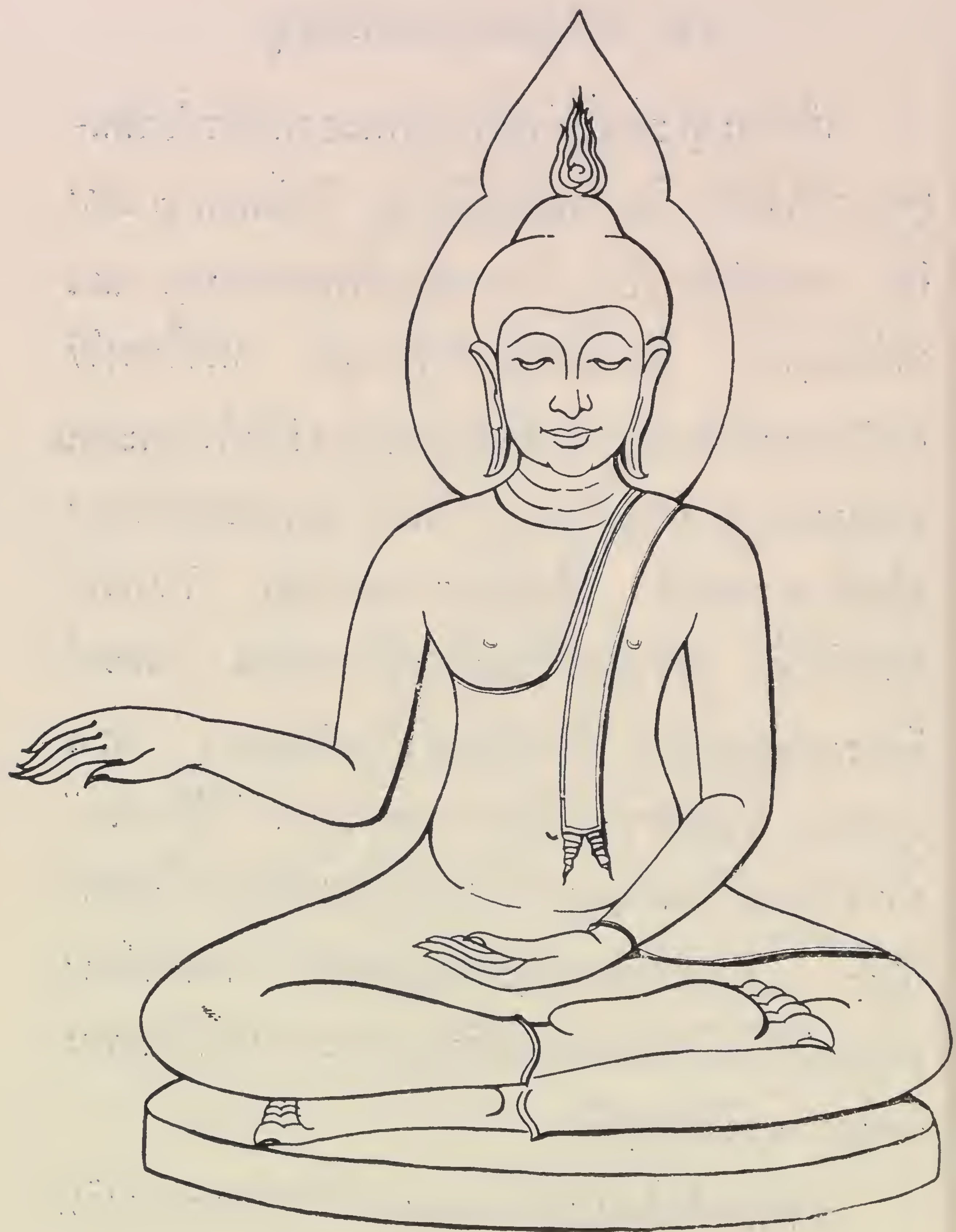

๒๑. ปางปฐมเทศนา

๒๒. ปางประทานเอหิภิกขุ

เมื่อพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงพระธรรมจักรกัปวัตน-สูตรแก่ปัจวัคคีย์ โดยทรงแสดงถึงที่สุด ไม่พึงเสพ ๒ อย่าง คือ กามสุขัลลิกานุโยค คือพัวพันหนักในทางกามสุข และอัตกิลมนุโยค คือประกอบการทรมานตน ทรงชี้ทางให้ดำเนินตามมัชฌิมาปฏิปทา คือทางสายกลาง มีองค์ ๘ ประกอบด้วยสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ เป็นต้น แล้วพระองค์ก็แสดงอริยสัจ ๔ ประการ เมื่อจบพระธรรมเทศนา ในบรรดาปัจวัคคีย์นั้น ท่านโกณฑัญญะได้รู้ถึงธรรมก่อน พระองค์จึงทรงเปล่งอุทานว่า " โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ ๆ " เพราะอุทานว่า "อัญญาสิ ๆ" ที่เป็นภาษามคธ แปลว่า "ได้รู้แล้ว ๆ" คำว่า "อัญญาโกณฑัญญะ" จึงได้เป็นชื่อของท่าน ตั้งแต่กาลนั้นมา แล้วพระโกณฑัญญะก็ขออุปสมบท พระองค์ทรงอนุญาตให้ท่านโกณฑัญญะเป็นภิกษุในพระธรรมวินัยด้วยพระวาจาว่า จงเป็นภิกษุเถิด

ด้วยในครั้งนั้นยังไม่ได้ทรงอนุญาตวิธีอุปสมบทอย่างอื่น เป็นแต่ทรงอนุญาตแก่ผู้ใดด้วยพระวาจาเช่นนั้น ผู้นั้นก็เป็นภิกษุในพระธรรมวินัย อุปสมบทอย่างนี้เรียกว่า "เอหิภิกขุ-

๒๒. ปางประทานเอหิภิขุ

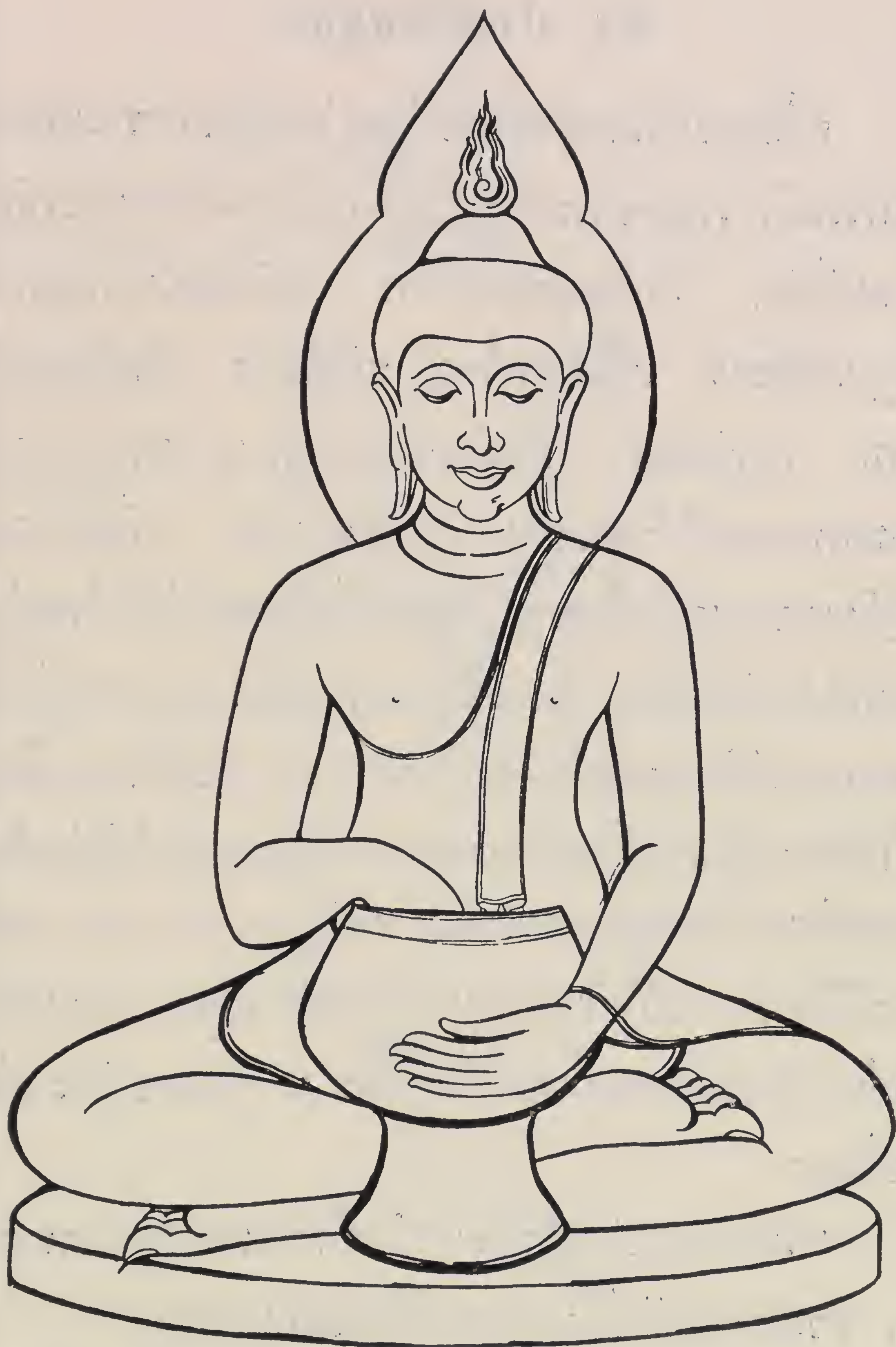
อุปสัมปทา" พระอัญญาโกณฑัญญะได้เป็นพระภิกษุองค์แรกของพระพุทธองค์ และเป็นครั้งแรกในพุทธกาล

พระพุทธรูปปางประทานเอหิภิกขุ ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายหงายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวายกขึ้นตั้งแบฝ่าพระหัตถ์งุ้มลงเล็กน้อย.

๒๓. ปางภุตตกิจ

สมัยนั้นมีกุลบุตรผู้หนึ่งชื่อยศ เป็นบุตรเศรษฐีในเมืองพาราณสีกับนางสุชาดา เป็นที่รักใคร่ของพ่อแม่และทะนุถนอมอย่างแก้วตา มีความเป็นอยู่อย่างสุขสบายที่สุด มีปราสาท ๓ หลัง เป็นที่อยู่ใน ๓ ฤดู ได้รับการบำเรอด้วยดนตรีที่ประโคมด้วยสตรีล้วน ไม่มีบุรุษเจือปน คืนวันหนึ่งเวลากลางดึก ยศกุลบุตรตื่นก่อนนางบำเรอ ได้เห็นคนเหล่านั้นนอนระเกะระกะอยู่ในลักษณะที่น่าขยะแขยง ดุจซากศพที่ทิ้งอยู่ในป่าช้า เกิดความสลดใจคิดเบื่อหน่าย พลางลงจากเรือนเดินไปในลักษณะของคนใจลอย ตรงไปทางที่จะไปป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ได้พบกับพระพุทธองค์ซึ่งกำลังเสด็จเดินจงกรมอยู่ เข้าไปสนทนาด้วยจนได้บวชและเป็นพระอรหันต์ เวลาเช้าวันนั้นได้เสด็จไปยังบ้านของท่านเศรษฐีบิดาของพระยศ เสวยภัตตาหารที่นั้น

พระพุทธรูปปางภุตตกิจ ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายประคองบาตร พระหัตถ์ขวาจุ่มลงไปในบาตร เป็นกิริยาทรงเสวย

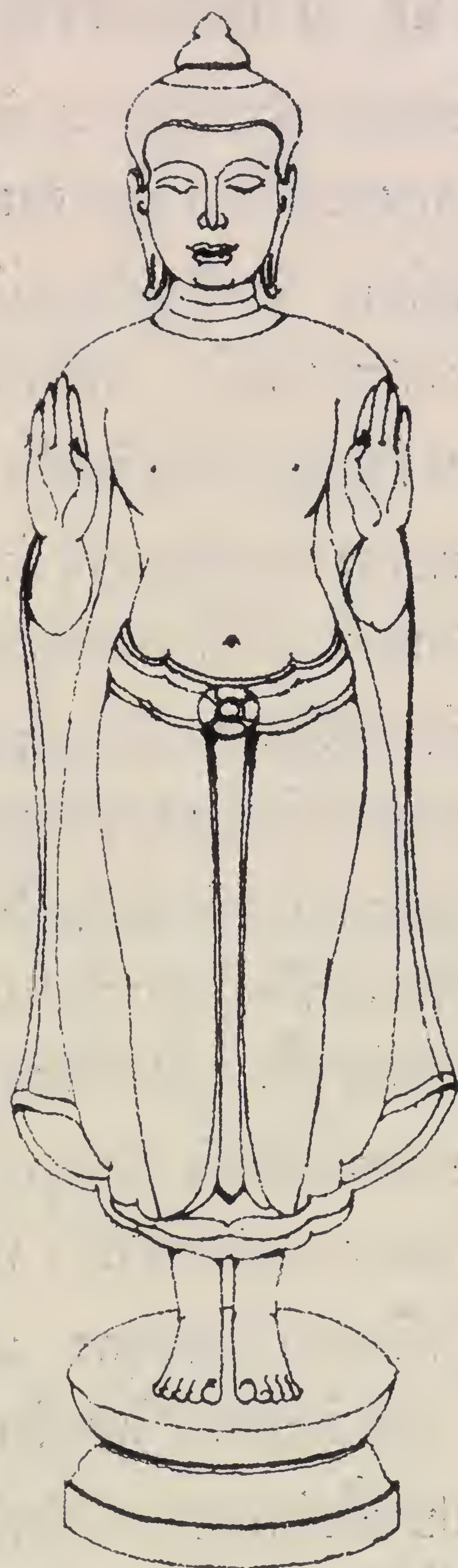
๒๓. ปางภุตตกิจ

๒๔. ปางห้ามสมุทร

ครั้นพระบรมศาสดาประทับอยู่ในเมืองพาราณสีพอสมควรแล้ว จึงเสด็จพระพุทธดำเนินไปยังสำนักงานของชฎิล ๓ คนพี่น้อง กับทั้งหมู่ศิษย์บริวาร ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา มีอุรุเวลกัสสปะ เป็นพี่ชายใหญ่ นทีกัสสปะ เป็นน้องชายกลาง คยากัสสปะ เป็นน้องชายคนเล็ก ณ แขวงอุรุเวลา พระบรมศาสดาได้ทรงแสดงปาฏิหาริย์มากอย่าง เพื่อทำลายทิฏฐิมานะของชฎิลทั้งหลาย คราวหนึ่งฝนตกหนักน้ำไหลบ่าท่วมท้นไปทั่วพื้นดิน พระองค์สามารถเสด็จทรงจงกรมอยู่ได้ในกลางแจ้งโดยฝนตกไม่เบียก น้ำไม่ท่วม ชฎิลทั้งหลายเห็นเป็นอัศจรรย์ในการที่พระบรมศาสดาทรงห้ามสมุทรได้เช่นนั้นก็ยอมอ่อนน้อมขอบรรพชาพร้อมด้วยชฎิล ๑,๐๐๐ คน และพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงอาทิตตปริยายสูตร พวกชฎิลก็ได้บรรลุธรรมพิเศษเป็นอรหันต์ทั้งสิ้น ณ ตำบลคยาสีสะใกล้แม่น้ำคยา

พระพุทธรูปปางห้ามสมุทรทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืน ทรงยกพระหัตถ์ทั้งสองแบตั้งขึ้นเสมอพระอุระ

พระพุทธรูปปางนี้นิยมสร้างเป็นพระบูชาสำหรับผู้ที่เกิดวันจันทร์ และบูชาตามพิธีทักษา

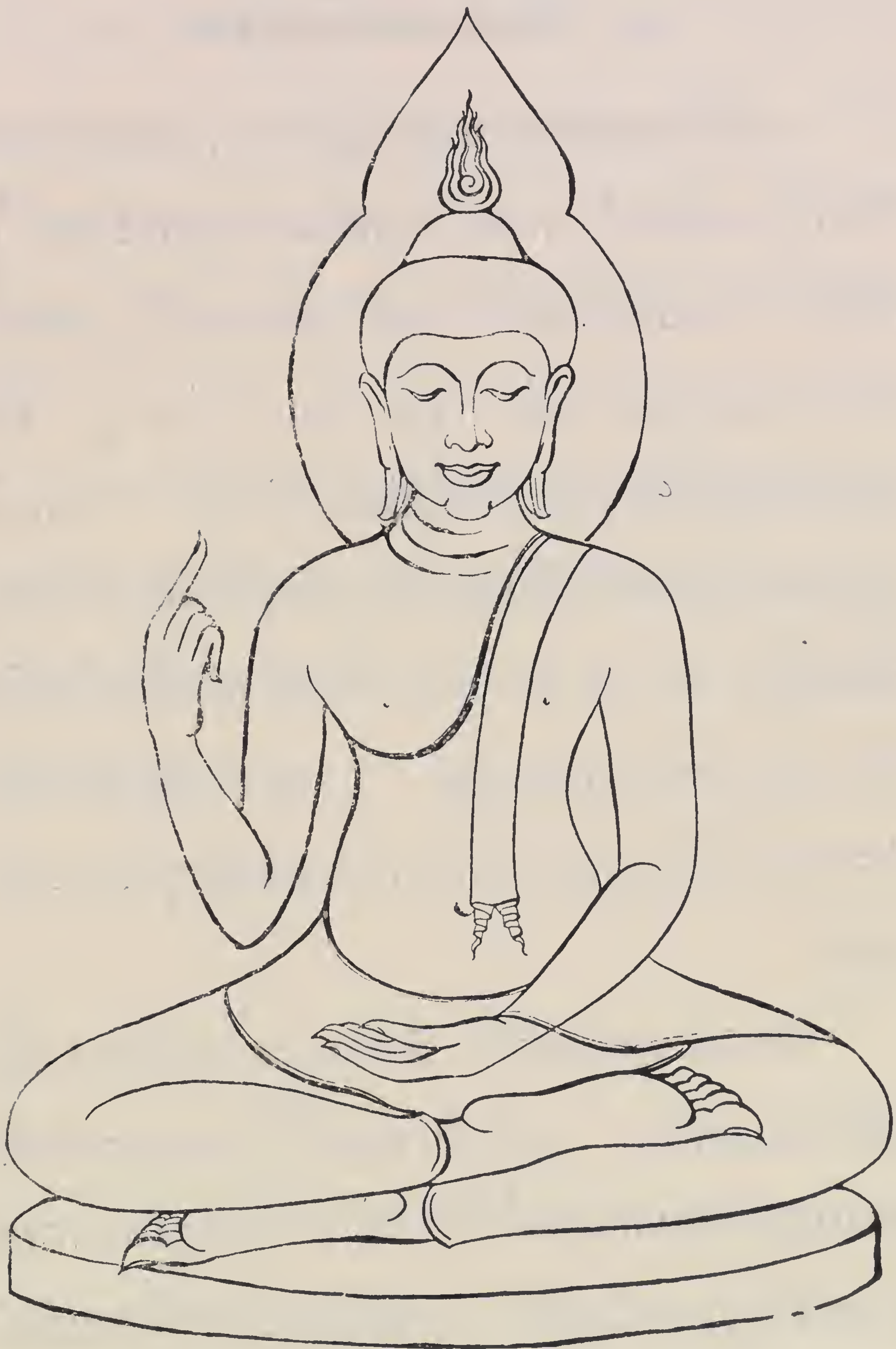
๒๔. ปางห้ามสมุทร

๒๕. ปางชี้อัครสาวก

เมื่อพระบรมศาสดาประทับอยู่ ณ ตำบลคยาสีสะ ตามควรแก่เวลาแล้ว ทรงพระดำริว่า ตถาคตจะไปเปลื้องปฏิญญาที่ให้ไว้แก่ราชาพิมพิสาร จึงพร้อมด้วยหมู่ภิกษุสาวกนั้นเสด็จไปโดยลำดับจนถึงนครราชคฤห์ เสด็จประทับ ณ อุทยานชื่อลัฏฐิวัน พระเจ้าพิมพิสารทรงเลื่อมใส ได้สำเร็จโสดาบัตติผล และถวายพระราชอุทยานเวฬุวันแก่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน นับเป็นพระอารามแรกในพุทธกาล

ขณะที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าพระทับอยู่ ณ เวฬุวัน และแสดงพระธรรมเทศนาในท่ามกลางจตุบรรษัท ได้ทรงทัศนาการปริพาชกสองคนพาบริวารมาแต่ไกล ก็ทรงตรัสเรียกพระภิกษุทั้งหลายแล้วก็ตรัสบอกว่า ปริพาชกทั้งสองคืออุปดิสและโกลิตที่กำลังมานั้นจะเป็นคู่อัครสาวกของพระองค์ เมื่อปริพาชกทั้งสองบรรพชาแล้ว จึงมีพุทธฎีกาตรัสพระนามพระอัครสาวกทั้งสองตามนามแห่งมารดา พระอุปดิสเป็นบุตรแห่งนางสารี ตรัสเรียกนามว่าสารีบุตร และโกลิตเป็นบุตรของนางโมคคัลลี ตรัสเรียกนามว่าโมคคัลลานะ

พระพุทธรูปปางชี้อัครสาวก ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายหงายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวายกชี้ตรงไปข้างหน้า เป็นกิริยาทรงชี้

๒๕. ปางชี้อัครสาวก

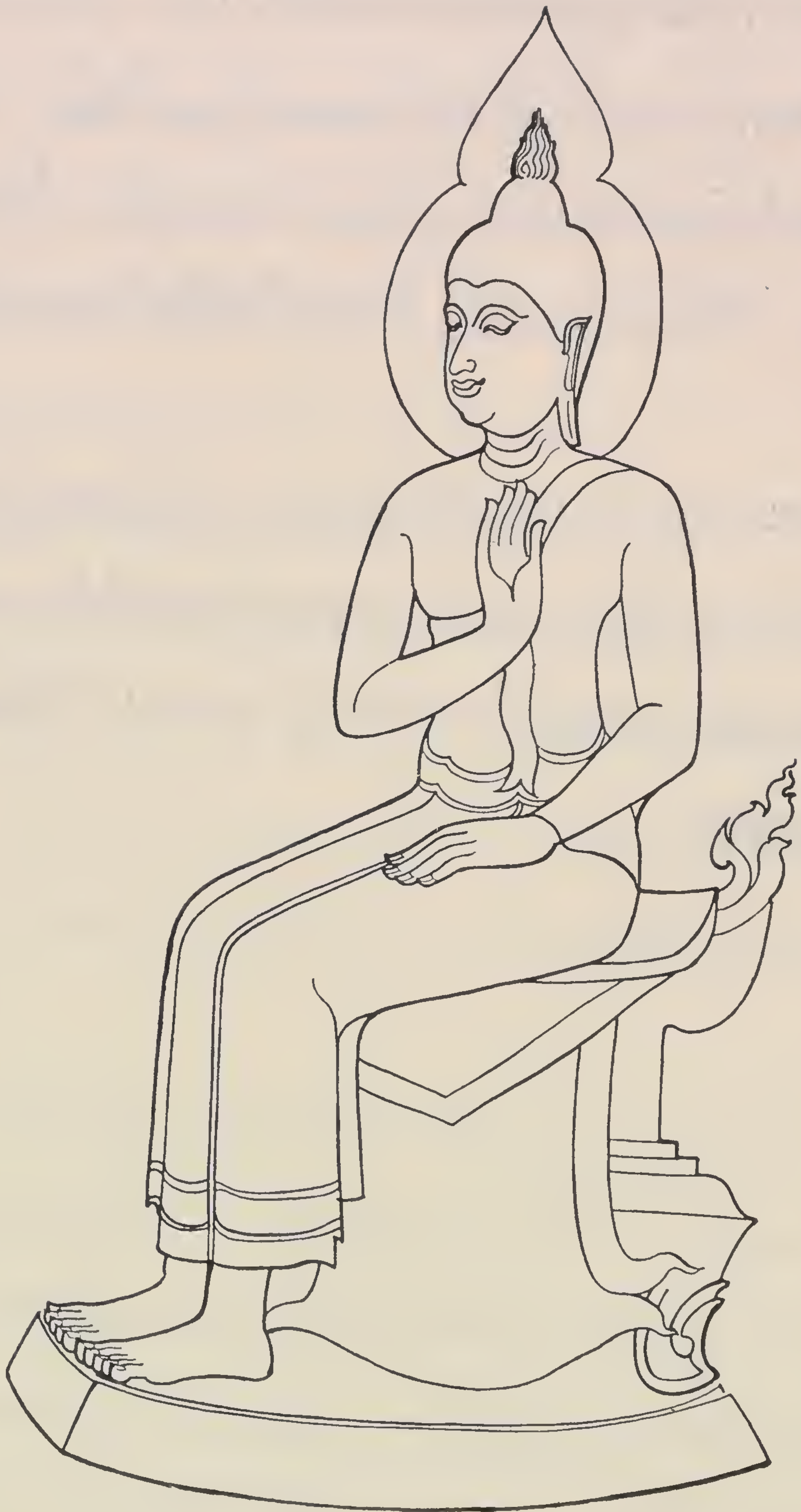
๒๖. ปางประทับเรือขนาน

ขณะที่พระบรมศาสดาประทับอยู่ ณ พระเวฬุวนาราม วิหารกรุงราชคฤห์นั้น พระเจ้าสุทโธทนะ บรมพุทธบิดา ได้สดับข่าวว่าพระราชโอรสได้บรรลุสัมโพธิญาณแล้ว และกำลังจาริกเผย แผ่พระธรรมแก่ ประชาชน ในแคว้นต่าง ๆ ทรงปรารถนาจะได้ทอดพระเนตรเห็นพระราชโอรส พระเจ้าสุท โธทนะ โปรดใช้ ให้อำมาตย์ไป ทูลเชิญ ให้กลับ มายัง กรุงกบิลพัสดุ์ถึง ๑๐ คน ๑๐ ครั้ง อำมาตย์เหล่านั้นพร้อมด้วยบริวารไปสำเร็จเป็นพระอรหันต์ และพระผู้มีพระภาคเจ้าประทานให้แก่อำมาตย์เหล่านั้น บวชด้วยเอหิภิกขุ บรรพชากันทุกคน

บรรดาอำมาตย์เหล่านั้น มีท่านพระกาฬุทายีเถระ เป็นอำมาตย์คนสุดท้าย และเป็น สหชาติกับ พระพุทธเจ้าด้วย พระกาฬุทายีเถระรออยู่จนได้โอกาสก็กราบทูลพระบรมศาสดาให้ เสด็จไป นคร กบิลพัสดุ์ พระผู้มี พระภาคเจ้า ทรงรับคำพระกาฬุทายีเถระแล้วเสด็จออกจากกรุงราชคฤห์ ในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๔ พร้อมด้วยพระภิกขุขีณาสพ ๒๐,๐๐๐ องค์

เสด็จพุทธดำเนินถึงสุดแคว้นมคธมีแม่น้ำใหญ่ เจ้าพนักงานเชิญเสด็จประทับบนบัลลังก์ในเรือขนานข้ามแม่น้ำนั้น แล้วเสด็จพุทธดำเนินวันละโยชน์ เป็นเวลา ๒ เดือน สิ้นระยะทาง ๖๐ โยชน์ (๙๖๐ กม.) ถึงกรุงกบิลพัสดุ์ในกลางเดือนวิสาขะ

พระพุทธรูปปางประทับเรือขนาน ทำเป็นพระพุทธรูปประทับ นั่งบน บัลลังก์ ทรงห้อย พระบาทพระหัตถ์ซ้ายวางคว่ำอยู่บนพระเพลา พระหัตถ์ขวาห้อยอยู่ข้างพระองค์ หรือยกขึ้นเสมอพระอุระ

๒๖. ปางประทับเรือขนาน

๒๗. ปางแสดงอิทธิปาฏิหาริย์

เมื่อพระบรม ศาสดาเสด็จถึง นครกบิลพัสดุ์ตามพระราชประสงค์ ของพระพุทธบิดา พระ พุทธองค์ เสด็จประทับบนพระพุทธอาสน์ และพระสงฆ์สาวกก็ ขึ้นนั่งบนเสนาสนะ ณ โครธารามวิหาร ที่บรรดาศากยะวงศานุวงศ์ทั้งหลายจัดไว้ถวายรับรอง ขณะนั้นกษัตริย์ศักยราชทั้งหลายที่เป็นผู้ใหญ่และเป็นผู้มีอายุมากแล้วมีมานะทิฏฐิ ไม่ทำความเคารพพระบรมศาสดา ด้วยเห็นว่ามีอายุอ่อนกว่า พระพุทธเจ้ามีพระประสงค์จะขจัดมานะทิฏฐิของพระญาติทั้งหลายเหล่านั้น จึงทรงแสดงพุทธานุภาพเสด็จเหาะขึ้นไปในอากาศ ทรงแสดงอิทธิฤทธิ์ เนรมิตที่เดินจงกรมแก้ว แล้วเสด็จจงกรมในที่นั้นประหนึ่งจะ โปรย ธุลีละออง พระ บาท ให้ตก ลงเรี่ย ราย เหนือศิโรตม์แห่งพระประยูรญาติทั้งปวง มวลพระญาติอันพระเจ้าสุทโธทนะเป็นต้น ทรง มีจิตเลื่อมใส หายทิฏฐิ มานะพากันถวายนมัสการ ฝนโบกขรพรรษก็บันดาลตกลงในสมาคมแห่งพระญาตินั้น ฝนโบกขรพรรษนั้นเมื่อตกลงมา ผู้ใดปรารถนา

๒๗. ปางแสดงอิทธิปาฏิหาริย์

ให้เปียกก็เปียก ผู้ใดไม่ปรารถนาให้เปียกก็ไม่เปียก เม็ดฝนจะกลิ้งหล่นจากกายเหมือนหยาดน้ำในใบบัว

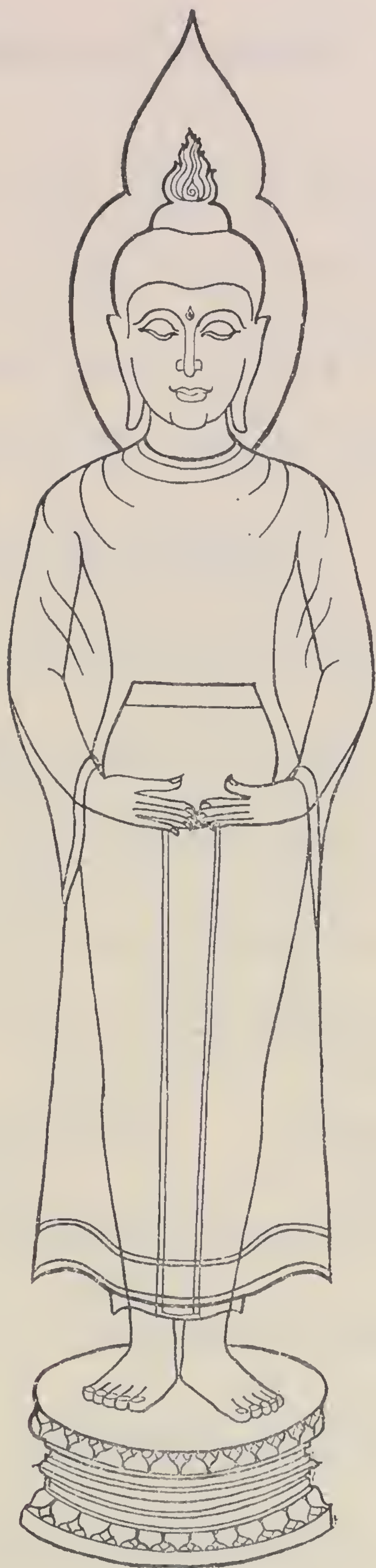
พระพุทธรูปปางแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ ทำเป็นพระพุทธรูปยืนบนอากาศ เปล่งพระรัศมีบันดาลให้ฝนโบกขรพรรษตกลงในท่ามกลางหมู่พระญาติ เป็นกิริยาย่อพระบาทเล็กน้อย.

๒๘. ปางอุ้มบาตร

เมื่อฝนโบกขรพรรษตกลงในท่ามกลางสมาคมพระญาติแล้ว พระบรมศาสดาได้ตรัสเทศนามหาเวสสันดรชาดก เหล่าศากยราชทั้งหลายพากันกลับไป โดยมิได้นิมนต์พระผู้มีพระภาคให้รับภัตตาหาร ครั้นรุ่งเช้าพระบรมศาสดาทรงบาตรพร้อมด้วยพระขีณาสพภิกษุสงฆ์ ๒ หมื่นเป็นบริวาร เสด็จเข้าไปบิณฑบาตในเมืองกบิลพัสดุ์โดยสปทานจาริก คือเที่ยวบิณฑบาตรตามลำดับบ้านไม่มีเว้น ประชาราษฎรต่างก็ได้มีโอกาสชมพระบารมี และมีความปิติยินดีประนมมือนมัสการนับเป็นครั้งแรก ที่ชาวเมือง กบิลพัสดุ์ได้เห็น พระบรม ศาสดาทรงอุ้มบาตรเสด็จพระพุทธลีลาโปรดประชาสัตว์

พระพุทธรูปปางอุ้มบาตร ทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืน พระหัตถ์ทั้งสองประคองบาตร มีบาตรวางอยู่ที่ฝ่าพระหัตถ์ทั้งสอง

พระ พุทธ รูปปาง นี้ นิยมสร้าง เป็นพระ บูชา ประ จำวันสำหรับผู้ที่เกิดวันพุธ และเป็นพระบูชาตามพิธีทักษาด้วย.

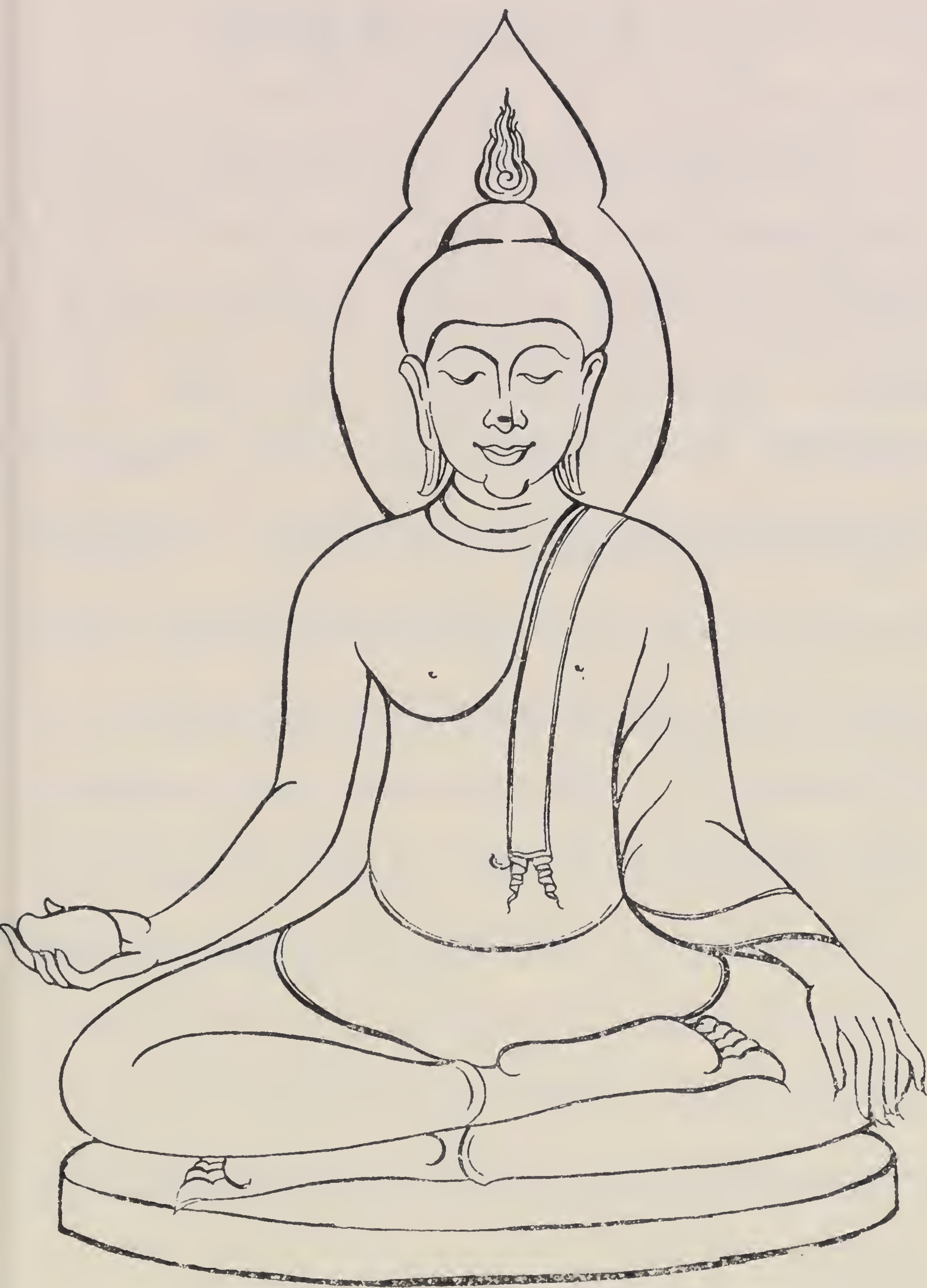

๒๘. ปางอุ้มบาตร

๒๙. ปางทรงรับผลมะม่วง

พระบรมศาสดาเสด็จ ออกจาก เมืองราชคฤห์ไปยังเมืองสาวัตถี ณ วันเพ็ญเดือน ๘ ในพระวัสสาที่ ๗ เพลารุ่งเช้าเสด็จใกล้ถึงประตูเมือง มีนายอุทยานบาลชื่อ คัณฑะ ซึ่งเป็นผู้รักษาพระอุทยานของพระมหากษัตริย์ ได้นำผลมะม่วงสุกผลหนึ่งมาถวายแก่พระองค์ พระบรมศาสดาทอดพระเนตรดูพระอานนท์ พระอานนท์จึงเอาบาตรซึ่งท้าวจาตุมหาราชถวายนั้นวางเหนือพระหัตถ์ จึงทรงรับผลมะม่วงด้วยบาตรนั้น แล้วสำแดงพระอาการจะประทับนั่ง พระอานนท์จึงเปลื้องเอาจีวรของตนลาดถวายเป็นพุทธอาสน์ พระอานนท์กรองอุทกวารีแล้วคั้นผลมะม่วงกระทำเป็นอัมพบานถวาย เมื่อพระพุทธ-องค์ทรงเสวยอัมพบานแล้ว ตรัสสั่งให้นายคัณฑะนำเมล็ดมะม่วงไปปลูก ณ ที่นั้น และพระพุทธองค์ก็ทรงล้างพระหัตถ์ลงบนเมล็ดมะม่วงที่ทรงให้เพาะนั้น

พระพุทธรูปปางทรงรับผลมะม่วง ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายหงายวางพระเพลา พระหัตถ์ขวาทรงจับผลมะม่วง

๒๘. ปางทรงรับผลมะม่วง

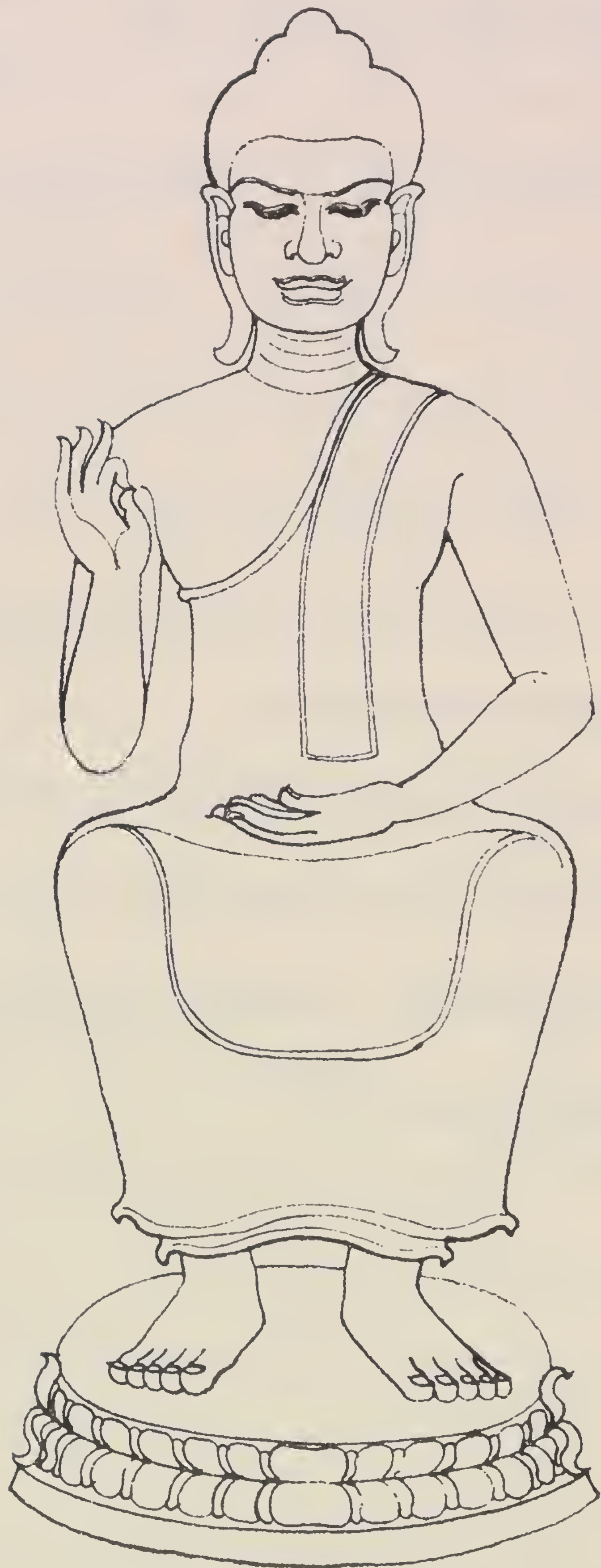
๓๐. ปางแสดงยมกปาฏิหาริย์

เมื่อ นายคัณฑะ ปลูก เมล็ดมะ ม่วงตาม พุทธ ดำรัส ใกล้ประตูเมืองสาวัตถีแล้ว มะม่วงนั้นก็เจริญงอกงามขึ้น มีลำต้นใหญ่ประมานเท่างอนไถ สูง ๕๐ศอก และได้นามว่าคัณฑามพฤกษ์ เหตุเพราะนายคัณฑะเป็นผู้เพาะจึงงอกขึ้น มีกิ่งทอดไปทั้ง ๔ ทิศ กับทั้งตั้งตรงขึ้นไปรวมเป็น ๕ กิ่งด้วยกัน บริบูรณ์ด้วยช่อและผล อันสุกหล่น กลาดเกลื่อน นักเลงทั้งหลายลองบริโภคเห็นมีรสหวานอร่อยก็ชวนกันเก็บกิน และพากันโกรธแค้นพวกเดียรถีย์นิครนถ์ที่ พากันโค่นต้น มะม่วงที่มีอยู่ในบริเวณนั้น เมื่อ ทราบว่า พระบรมศาสดาจะกระทำปาฏิหารย์ที่ต้นมะม่วง ก็ชวนกันเอาเมล็ดในมะม่วงซึ่งเป็นเดนบริโภคแล้ว ขว้าง พวกเดียรถีย์ วาตวลาหกเทพบุตรก็ก็บันดาลมหาวาต พายุให้พาน พัด มณฑปของ เดียรถีย์ กระจัดกระจายทำลายลง พระอาทิตย์เวลาเที่ยงก็ส่องแสงแผดเผาพวกเดียรถีย์ให้หิวกระหายบอบช้ำ ลำบากกายพา กันหนี ไปในทิศานุทิศ

ครั้นเวลาบ่ายชายลง พระพุทธองค์ก็ทรงเริ่มกระทำพระยมกปาฏิหาริย์มีอาการเป็นคู่ๆคือ เมื่อพระองค์ทรงเหาะ

ขึ้น ไป ในอากาศ เสด็จพระ พุทธลีลาด้วย ปฐวีก สิณ บริกรรม แล้วทรงนฤมิต พระพุทธ นิมิตร จงกรม ไปมาเหมือน พระองค์ บางทีทรงนั่งขัดสมาธิปุจฉา พระพุทธนิมิตก็นั่งขัดสมาธิวิสัชนา บางคราวทรงไสยาสน์ พระพุทธนิมิตก็ไสยาสน์ เป็นต้น ขณะนั้นโลกธาตุเกิดมหัศจรรย์หวั่นไหว พระพุทธองค์จึงทรงแผ่พระรัศมีให้โอภาสไปทั่วหมื่นจักรวาล ทรงพิจารณาอุปนิสัยของเวไนยสัตว์ทั้งมวลแล้วตรัสแสดงพระธรรมเทศนาโปรดให้บรรลุมรรคผลและนิพพาน

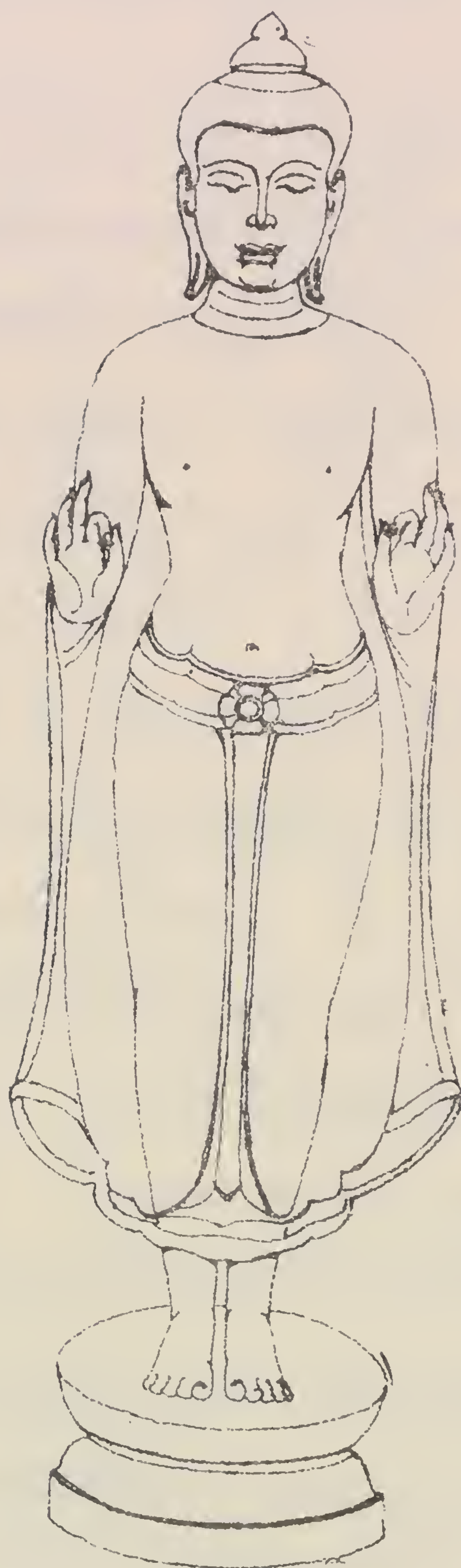
พระพุทธรูปปางแสดงยมกปาฏิหาริย์ ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งห้อยพระบาท มีดอกบัวรองรับพระบาท พระหัตถ์ซ้ายหงายวางลงบนพระเพลา พระหัตถ์ขวายกขึ้นเสมอพระอุระจีบนิ้วพระหัตถ์ท่าแสดงธรรม

๓๐. ปางแสดงยมกปาฏิหาริย์

๓๑. ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์

เมื่อ บรม ศาสดา ได้เสด็จ ดาว ดึงส์ไตร มาส ใน วัสสา คำรบ ๗ เพื่อโปรดพุทธมารดา (พระนางศิริมหามายา) และท้าวสักกเทวราช พร้อมทั้งเทพดา ครั้นออกพรรษาปวารณาแล้ว ในวันเพ็ญเดือนอัสสยุช (ราวเดือน ๑๑) จึงตรัสบอกแก่ท้าวสักกเทวราชว่า "ดูกรท่านผู้เป็นจอมเทพ ตถาคตจะลงไปมนุษยโลกในวันนี้" ท้าวโกสีย์ก็เนรมิตซึ่งบันไดทิพย์ทั้ง ๓ ลงจากเทวโลก คือบันไดทองอยู่ ณ เบื้องขวา บันไดเงินอยู่ ณ เบื้องซ้าย บันไดแก้วประดิษฐานอยู่ ณ ท่ามกลาง และเชิงบันไดทั้ง ๓ นั้น ลงจดพื้นภูมิภาคปฐพี ณ ที่ใกล้ประตูเมืองสังกัส แลข้างเบื้องบนบันไดนั้นจดยอดเขาสิเนรุ-ราช อันเป็นที่ตั้งแห่งดาวดึงส์พิมาน บันไดทองฝ่ายขวาเป็นที่ลงของหมู่เทพดาที่จะตามส่งเสด็จ บันไดเงินเป็นที่ลงของหมู่พรหมทั้งหลาย บันไดแก้วท่ามกลางนั้นเป็นทางเสด็จลงขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเมื่อพระบรมครูเสด็จสถิตเหนือยอดเขาสิเนรุราช ทอดพระเนตรเครื่องสักการบูชาของหมู่เทพดาทั้งหมื่นโลกธาตุ และหมู่มนุษย์จะนับมิได้ พระพุทธองค์เสด็จยืนประดิษฐานเหนือรัตนบันได ในท่าม

๓๑. ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์

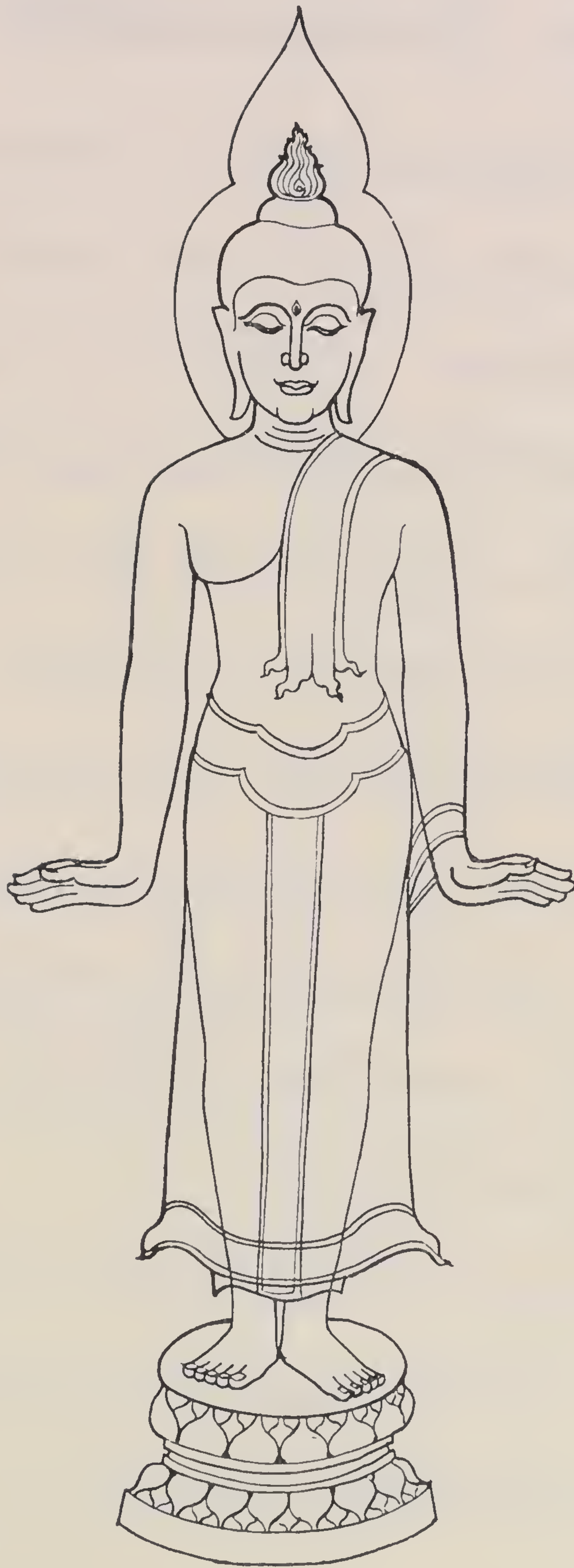
กลางหว่างเทพพรหม บรรษัท แวดล้อม เป็น บริวารก็ กระทำยมกปาฏิหาริย์ซ้ำอีก ณ กาลบัดนี้

พระพุทธรูปปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ของอินเดียทำเป็นพระพุทธรูปยืนปางประทานพร ส่วนในประเทศไทยทำเป็นพระยืนหรือลีลา จีบพระหัตถ์ทั้งสองข้าง ท่าแสดงธรรม

๓๒. ปางเปิดโลก

เมื่อ พระพุทธองค์ เสด็จ ลง จากดาวดึงส์มาถึงยังมนุษย์โลกในวันแรม ๑ ค่ำ ณ เมืองสังกัสครั้งนั้น ด้วยอิทธิปาฏิหาริย์ของ พระพุทธองค์ทรงบันดาล ให้สรรพสัตว์มองเห็นซึ่งกันและกัน คือชาวมนุษย์มองเห็นชาวสวรรค์และสัตว์นรก ชาวสวรรค์มองเห็นชาวมนุษย์และสัตว์นรก สัตว์นรกมองเห็นชาวมนุษย์และชาวสวรรค์ แม้แต่สัตว์ดิรัจฉานหรือคนตาบอด ก็ยังสามารถมองเห็นพระพุทธองค์ และสรรพสัตว์เหล่านั้นก็ปรารถนาพุทธภูมิด้วยกันทั้งสิ้น

พระพุทธรูปปางเปิดโลกทำเป็น พระพุทธรูปประทับยืน พระหัตถ์ซ้ายขวาห้อยกางออกไปข้างพระองค์ และกางนิ้วพระหัตถ์หน่อยหนึ่งเป็นกิริยาทรงเปิด เรียกกันเป็นสามัญว่า พระเจ้าเปิดโลก

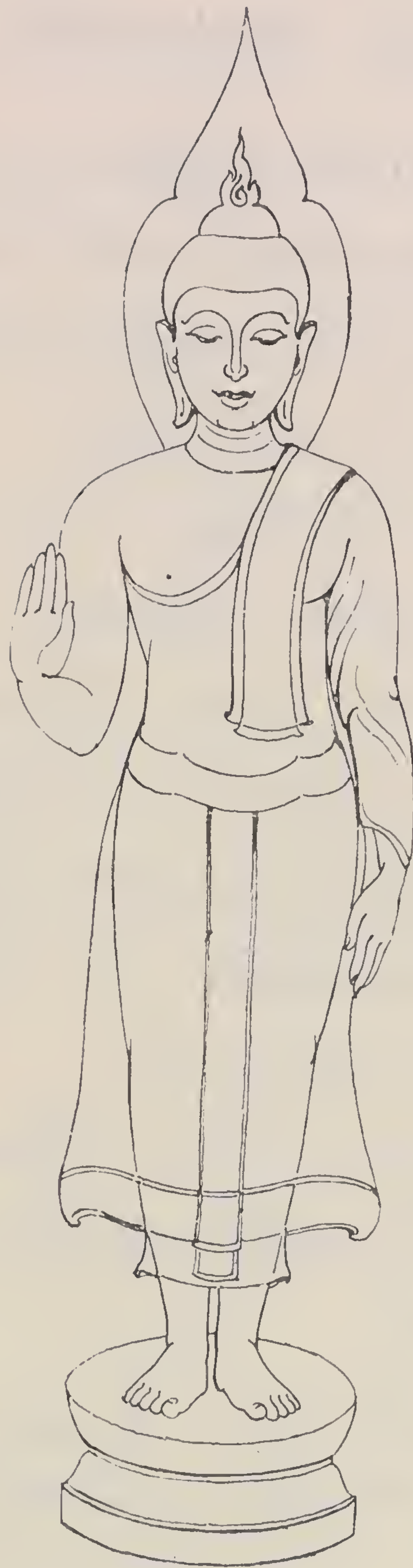

๓๒. ปางเปิดโลก

๓๓. ปางห้ามพระแก่นจันทน์

ในเวลาที่พระบรมศาสดาเสด็จไป โปรดพระพุทธมารดาในดาวดึงส์เป็นเวลา ๓ เดือนนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลกษัตริย์ผู้ครองอาณาจักรโกศล ทรงรำพึงคิดถึงพระบรมศาสดาอยู่มิได้ขาด จึงรับสั่งให้หาไม้แก่นจันทน์หอมอย่างดีที่สุดมาให้ช่างแกะสลักเป็นพระพุทธรูป ประดิษฐาน ณ พระราชมณเฑียรที่พระพุทธองค์ เคยเสด็จมา ประทับแต่ก่อน เมื่อพระบรมศาสดาเสด็จกลับจากดาวดึงส์ พระเจ้าปเสนทิโกศลกราบทูลให้ทอดพระเนตร พระพุทธรูปที่แกะด้วย ไม้แก่น จันทน์อันงามวิจิตรนั้น พระไม้แก่นจันทน์ลุกขึ้นถวายบังคม แล้วลีลาลงจากที่ประทับ พระองค์จึงยกพระหัตถ์ขึ้นห้าม พระไม้แก่นจันทน์ก็ลีลาขึ้นประทับอย่างเดิม

พระพุทธรูปปางห้ามพระแก่นจันทน์ ทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืน พระหัตถ์ขวาห้อยลงแต่ไม่ชิดพระกาย พระหัตถ์ซ้ายยกขึ้นแบพระหัตถ์ตั้งขึ้น เป็นกิริยาห้าม

๓๓. ปางห้ามพระแก่นจันทน์

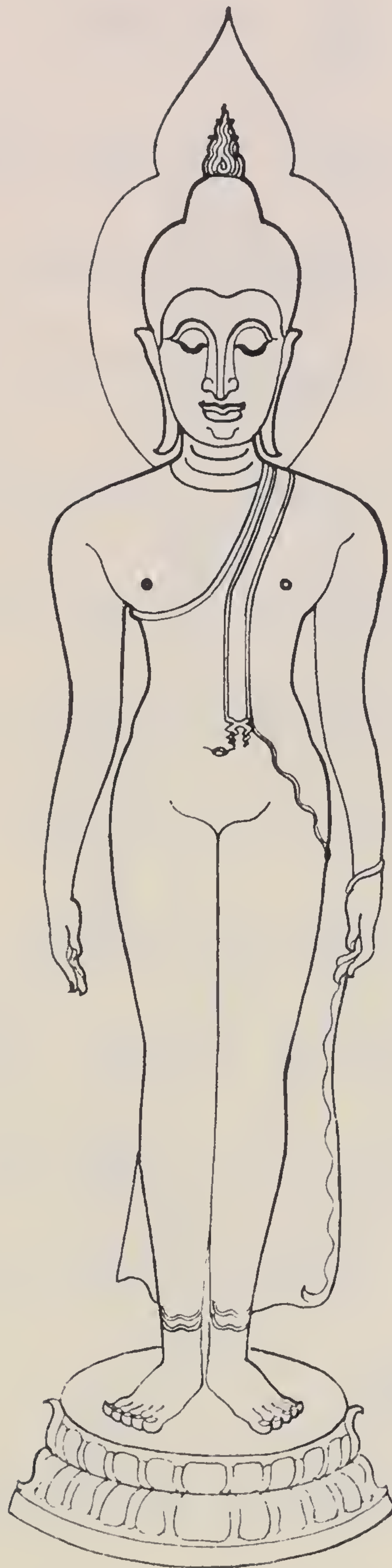
๓๔. ปางประทับยืน

เมื่อ พระบรม ศาสดาจะ เสด็จ ออก จาก คันธ กุฎีด้วย กิจ นิมนต์เสวย หรือเสด็จออกโปรดสัตว์ก็เสด็จออกประทับยืน ณ หน้ามุขพระคันธกุฎีก่อน อันเป็นพุทธจริยาวัตร แต่พระพุทธรูปปางประทับยืน แบบนี้ อาจเป็นท่า **ประทับยืนสมาธิ** เช่นนี้มีบัญญัติ – ท่ายืนบำเพ็ญสมาธิหรือธยานะ* ไว้ในคัมภีร์ของศาสนาเชน เรียกว่า กาโยตสรคะ และนักปราชญ์ในศาสนานั้นท่านหนึ่งชื่อ ชินเสน ได้เขียนอธิบายไว้ในคัมภีร์อาทิปุราณะ (บท ๒๑ โศลก ๒๙) ว่า "เหมือนกับท่าปรยังกะ กล่าวคือ ท่านบัญญัติท่า กาโยตสรคะ ได้แก่ท่ายืน สำหรับผู้ที่ปรารถนาจะบำเพ็ญธยานะไว้ คือ ทำร่างกายทั้งสิ้นให้ตั้งตรงและเว้นโทษ ๓๒ ประการ"

พระพุทธรูปปางประทับยืน ทำเป็นพระพุทธรูปยืนห้อยพระหัตถ์ทั้งสองข้างแนบติดกับพระองค์ในท่าปรกติ ลืมพระเนตรตรงไปข้างหน้า

---

*ธยานะ ตรงกับคำบาลีว่า ฌาน เป็นคุณธรรมที่ปรากฏว่ามีผู้รู้จักและปฏิบัติกันมาในโลกแต่ดึกดำบรรพ์ ก่อน ที่พระพุทธ เจ้า จะเสด็จ อุบัติขึ้นมาในโลก แต่คำว่า สมาธิ ดูเหมือนจะเกิดและมีขึ้นในพระพุทธศาสนาปรากฏเป็นครั้งแรกในคำ สัมมาสมาธิ ในธัมมจักรกัปวัตนสูตร ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสเป็นปฐมเทศนา แก่พระภิกษุปัญจวัคคีย์ ณ อิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้นครพาราณสี

๓๔. ปางประทับยืน

๓๕. ปางลีลา

พระพุทธรูปปางลีลานี้ อาจสร้างเป็นอนุสรณ์แสดงถึงพระพุทธองค์ทรงเที่ยวจาริกสั่งสอนเผยแพร่ พระ พุทธศาสนาแก่ประชาชนตามแคว้นต่าง ๆ และมักเรียกกันเป็นสามัญว่าพุทธลีลา หรืออาจเป็นอย่าง ที่เคยมีท่านผู้รู้สันนิษฐานไว้ว่าช่างศิลปผู้สร้างพระพุทธรูปแต่โบราณมา ได้นำเอาท่านาฏศิลปซึ่งมีผู้รู้ความหมายกันดีอยู่แล้ว มาประกอบสร้างพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ดังที่เรา ได้พบ เห็น และนมัส การ กัน อยู่ ทุก วันนี้ และเรียกท่ามือของพระพุทธรูปนั้น ๆ ว่า มุทรา พระ–พุทธรูปสมัยสุโขทัยที่เรียกว่า ปางลีลา นั้นเห็นได้ว่า มีลีลาเป็นท่านาฏศิลปอันงามชดช้อย และมุทราคือ ท่ามือที่ยกขึ้นระดับพระอุระนั้น ก็เป็นท่านาฏศิลปที่เรียกว่า ปตากะหัสต์บ้าง หํสัสยะหัสต์บ้าง

พระพุทธรูปปางลีลา ทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืนทรงยกพระบาทขวาจะก้าว ห้อยพระหัตถ์ขวาท่าไกว พระหัตถ์ซ้ายยกเสมอพระอุระ ป้องไปเบื้องหน้าเป็นกิริยาเดิน

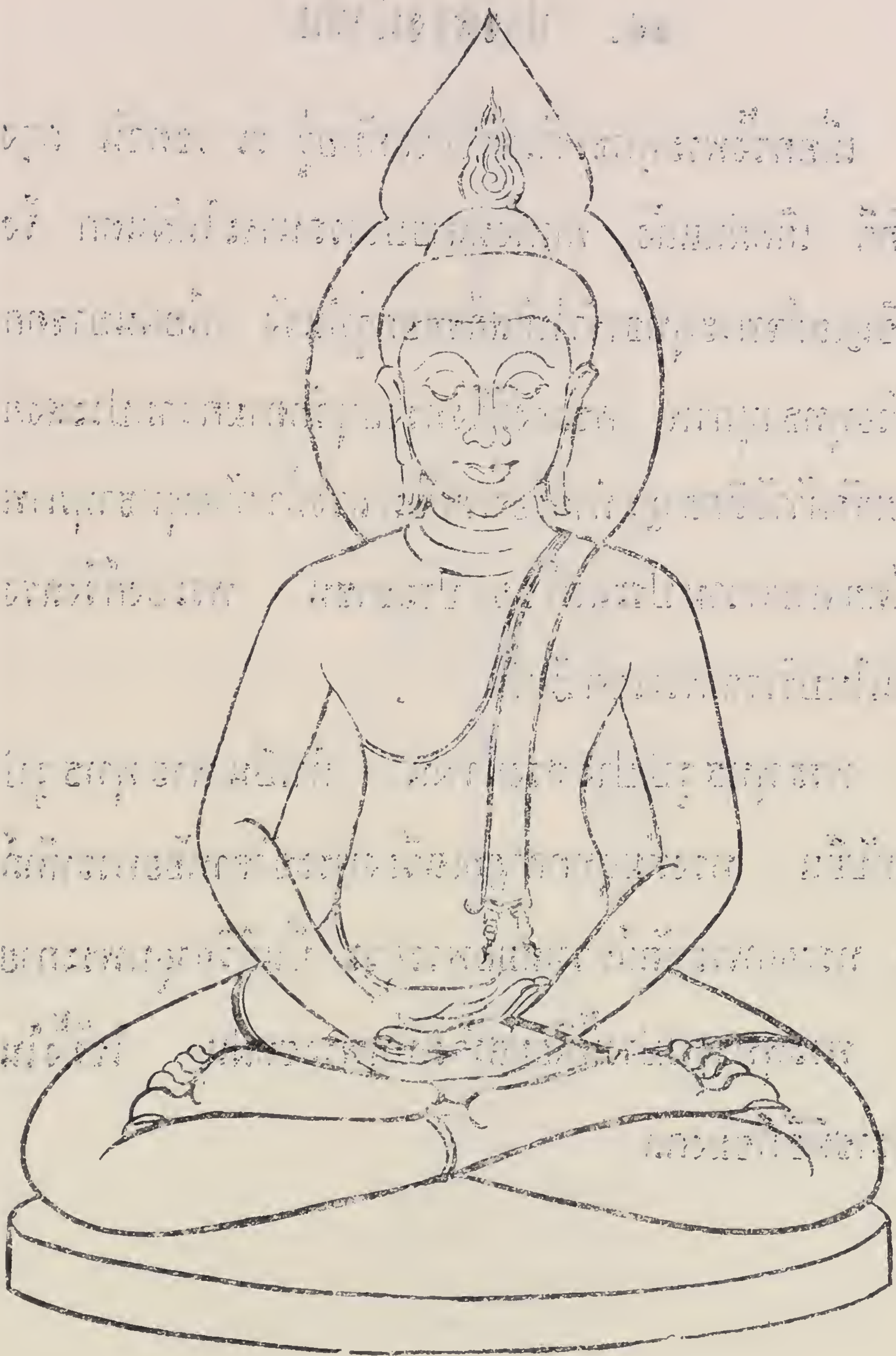
๓๕. ปางลีลา

๓๖. ปางสมาธิเพชร

ตำนานพระพุทธรูปปางนี้ไม่ปรากฏ มีรวมกันแต่เพียงว่าตามปกติพระพุทธเจ้าเสด็จออกโปรดสัตว์ในเวลาเช้า เสวยแล้วทรงพักกลางวัน ทรงพระอิริยาบถนั่ง คือนั่งสมาธิ

พระปางสมาธิเพชร ทำเป็น พระพุทธรูป ประทับนั่งขัดสมาธิไขว้พระชงฆ์ ยกฝ่าพระบาททั้งสองหงายขึ้นมาวางบนพระเพลา พระหัตถ์ทั้งสองวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาซ้อนบนพระหัตถ์ซ้าย นิยมเรียกกันเป็นสามัญว่า พระขัดสมาธิเพชร

พระ พุทธ รูป ปาง สมา ธิ เพชร นิยม สร้าง เป็น พระประธาน และบูชาตามพิธีทักษาสำหรับบุคคลเมื่อพระเกตุเสวยอายุ

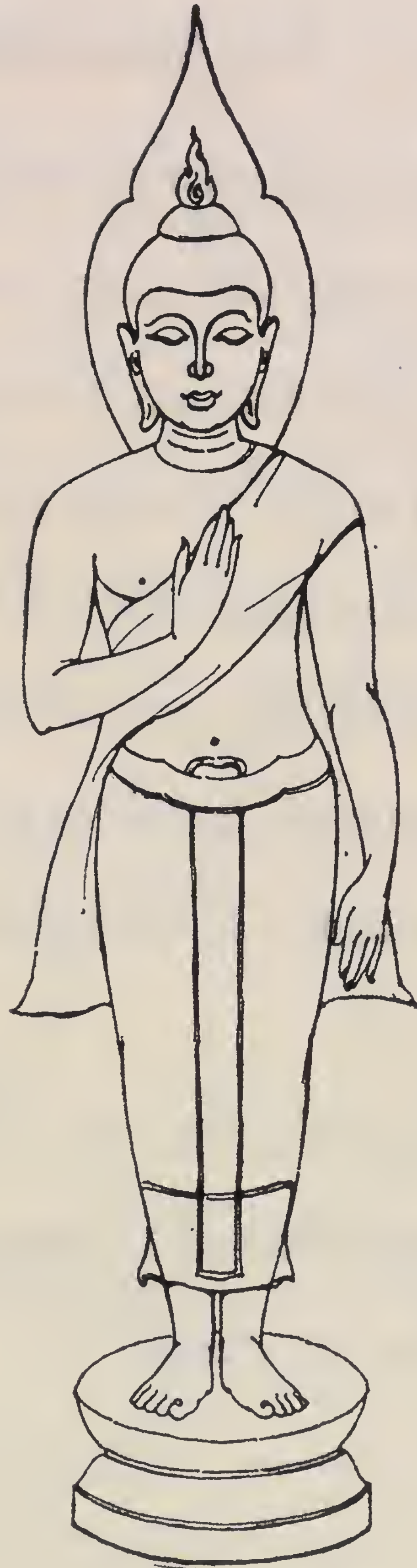
๓๖. ปางสมาธิเพชร

๓๗. ปางสรงน้ำฝน

เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าเสด็จประทับอยู่ ณ เชตวัน กรุงสาวัตถี เกิดฝนแล้ง คนทั้งหลายปรารถนาจะให้ฝนตก จึงทูลเชิญเสด็จพระพุทธเจ้าให้เสด็จออกสู่ที่แจ้ง เพื่อฝนอาจตกได้ด้วยพุทธานุภาพ พระองค์จึงทรงอนุวัตตามความประสงค์ ทรงผลัดผ้าวัสสิกสาฎกทำกิริยาเหมือน สรงน้ำ ด้วยพุทธานุภาพ ฝนก็ตก ตามความ ประสงค์ ของ ประชาชน พระองค์จึงสรงน้ำฝนในบริเวณพระเชตวันนั้น

พระ พุทธ รูป ปาง สรงน้ำ ฝน ทำเป็น พระ พุทธ รูป ประทับยืน ทรงห่มอุทกสาฎกเฉวียงพระอังสาห้อยพระหัตถ์ซ้าย ทรงยกพระหัตถ์ขวาเสมอพระอุระ เป็นกิริยาลูบพระกาย

พระพุทธรูปปางนี้นิยมสร้างเป็นพระขอฝน ใช้ตั้งในพระราชพิธีพืชมงคล

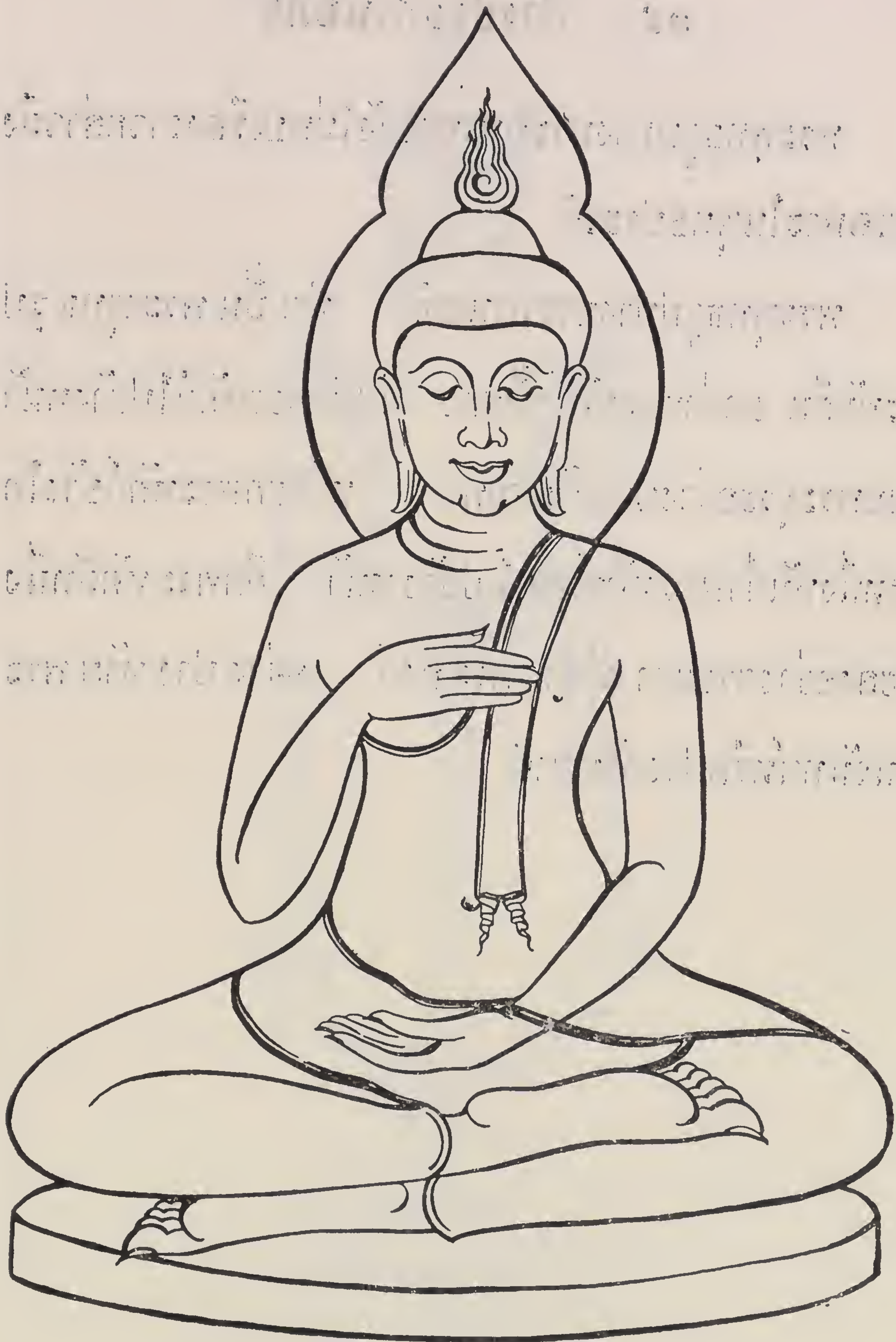

๓๗. ปางสรงน้ำฝน

๓๘. ปางขับพระวักกลิ

พระวักกลิซึ่งเดิมเป็นพราหมณ์ อาศัยอยู่ ในเมืองสาวัตถี มีความเลื่อมใส ในพระรูป โฉมของพระพุทธเจ้า แลดูไม่ อิ่มตา อิ่มใจ จึงคิดว่าถ้าได้บวชจะมีโอกาสติดตามดูพระบรมศาสดาได้เต็มที่ จึงมาบวชและเฝ้าติดตามดูพระพุทธองค์ ไม่มีเวลาหยุดหย่อน พระพุทธองค์ทรงพิจารณาเห็นว่า ไม่เป็นวิธีอันถูกต้อง จึงโปรดให้มาเฝ้า ทรงแสดงว่า ร่างกายเป็นของไม่ยั่งยืน ไม่ควรลุ่มหลง ธรรมต่างหากที่ยั่งยืน ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นพระองค์ แล้วทรงตรัสให้พระวักกลิออกไปจากที่เฝ้า

พระ พุทธรูป ปางขับพระวักกลิ ทำเป็น พระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายหงายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวายกขึ้น เป็นกิริยาโบกพระหัตถ์

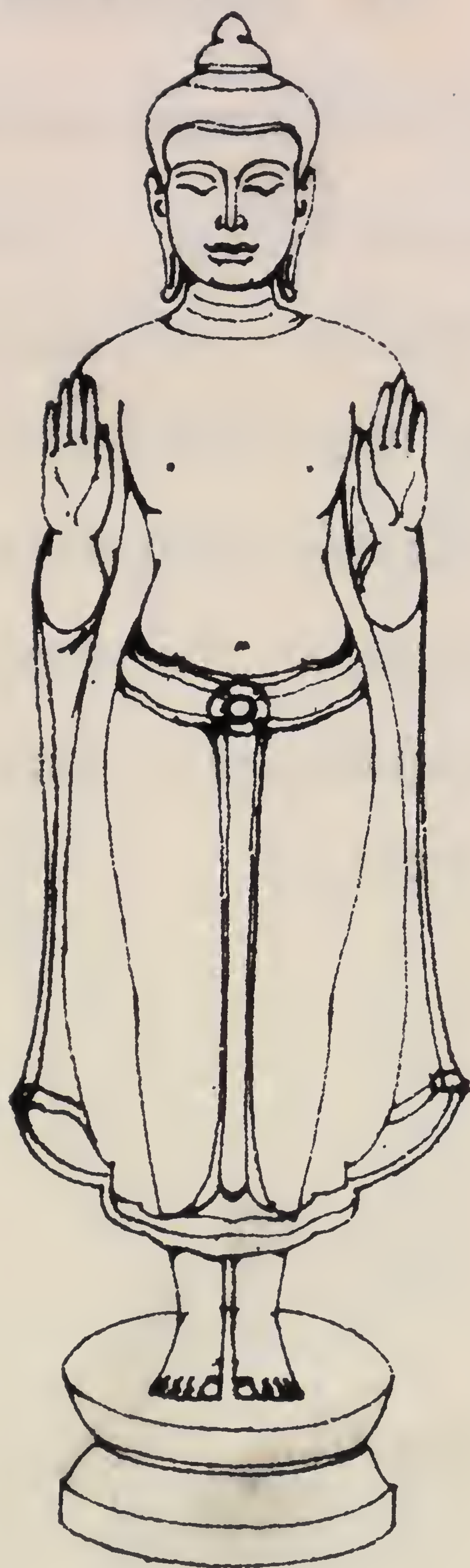

๓๘. ปางขับพระวักกลิ

๓๙. ปางประทานอภัย

พระพุทธรูปปางประทานอภัยยังไม่พบเรื่องราวกล่าวถึงโดยเฉพาะในพุทธประวัติ

พระพุทธรูปปางประทานอภัย ทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืน ยกฝ่าพระหัตถ์ทั้งสอง หันฝ่าพระหัตถ์ไปข้างหน้าเสมอพระอุระอย่างปางห้ามสมุทร หรือยกพระหัตถ์ข้างใดข้างหนึ่งหันฝ่าพระหัตถ์ออกไปข้างหน้า อีกพระหัตถ์หนึ่งห้อยลงอย่างธรรมดาอยู่ข้างพระองค์ อย่างปางห้ามพระแก่นจันทน์หรือปางห้ามญาติ

๓๙. ปางประทานอภัย

๔๐. ปางประทานพร

พระพุทธรูปปางนี้ยังไม่พบเรื่องเฉพาะในพุทธ ประวัติ

พระพุทธรูปปางประทานพร ทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืนหรือประทับนั่ง ถ้าเป็นพระพุทธรูปประทับยืน ยกพระหัตถ์ซ้ายขึ้น หงายฝ่าพระหัตถ์ออกไปข้างหน้า หรือถือชายจีวรไว้ พระหัตถ์ขวาห้อยแบหันฝ่าพระหัตถ์ออกไปข้างหน้าเป็นกิริยาประทานพร ถ้าเป็นพระพุทธรูปประทับนั่ง พระหัตถ์ซ้ายหงายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาหงายบนพระชานุเป็นกิริยาประทานพร

๔๐. ปางประทานพร

๔๑. ปางโปรดสัตว์

พระพุทธรูปปางนี้เป็นพระสองปาง คือปางเทศนาและปางประทานพรรวมกัน ซึ่งสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชา–นุภาพทรงเห็นว่าควรเรียกว่าปางโปรดสัตว์

พระพุทธรูปปางโปรดสัตว์ ทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืน ยกพระหัตถ์ขวาจีบนิ้วพระหัตถ์เป็นวงกลม ท่าแสดงธรรม พระหัตถ์ซ้ายยกขึ้น หันฝ่าพระหัตถ์ออกมาข้างหน้า และบางทีก็ถือจีวร ที่ทำเป็นพระนั่งก็มี

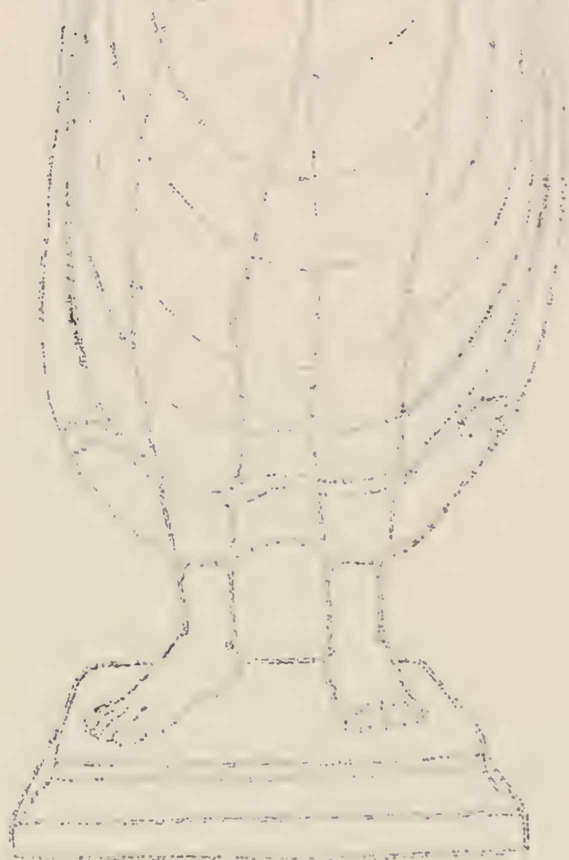

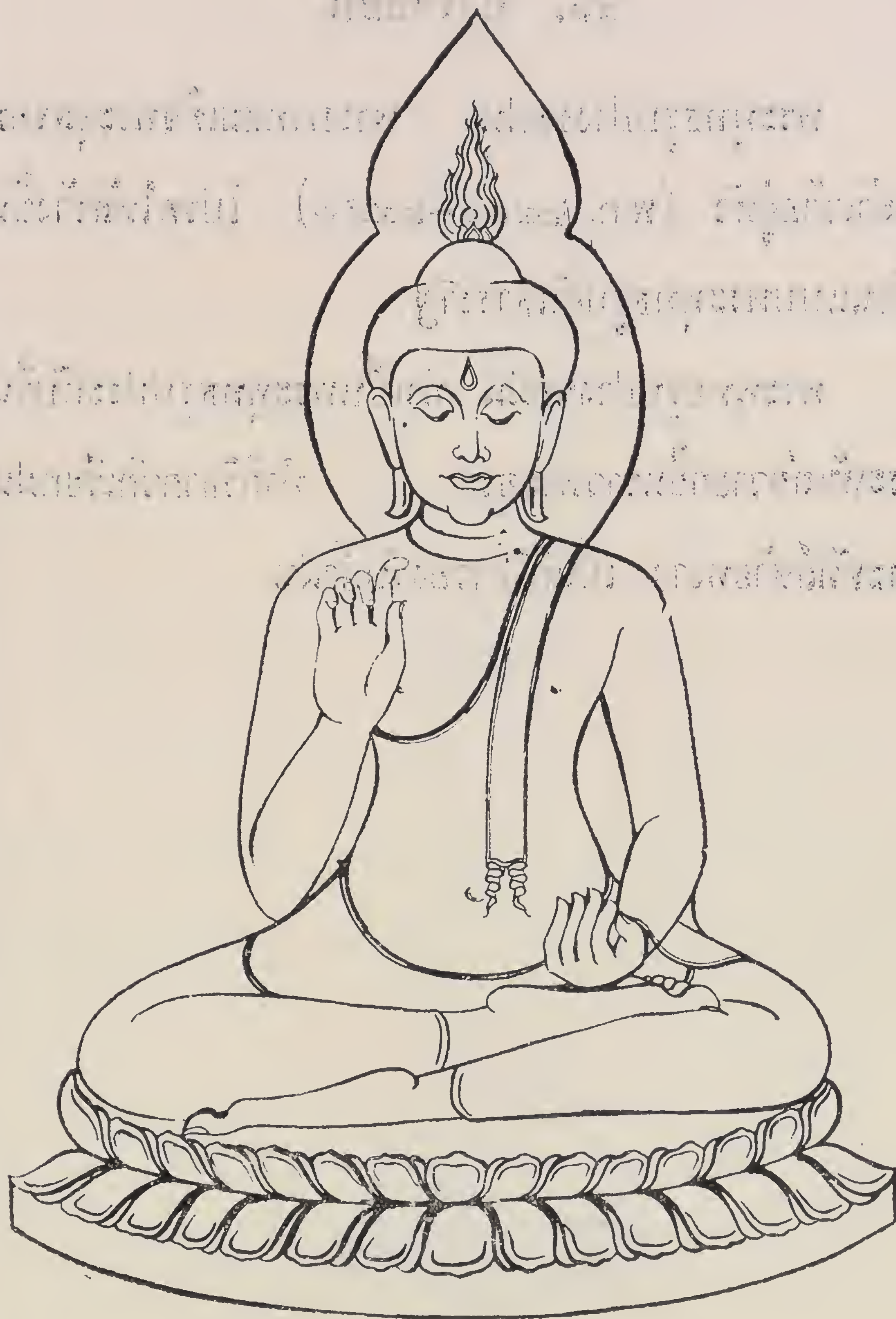
๔๑. ปางโปรดสัตว์

๔๒. ปางคันธาระ

พระพุทธรูปแบบคันธาระ เป็นพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดเกล้า ฯ ให้สร้างขึ้นสำหรับประดิษฐานในพระราชพิธีพืชมงคลในรัชกาลที่ ๑ จนบัดนี้

พระพุทธรูปปางคันธาระ (พระคันธารราฐ) ทำเป็นพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ขวาทำกิริยากวัก พระหัตถ์ซ้ายหงายแบ เป็นกิริยารับน้ำ

๕๒. ปางคันธาระ(พระคันธารราฐ)

๔๓. ปางขอฝน

พระพุทธรูปปางขอฝน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๑๑–๒๔๕๓) โปรดให้สร้างขึ้นเลียนแบบพระพุทธรูปคันธารราฐ

พระพุทธรูปปางขอฝน ทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืน พระหัตถ์ขวายกขึ้นราวพระอุระ ทำกิริยากวักเรียกฝน พระหัตถ์ซ้ายหงาย เป็นกิริยารองรับน้ำฝน

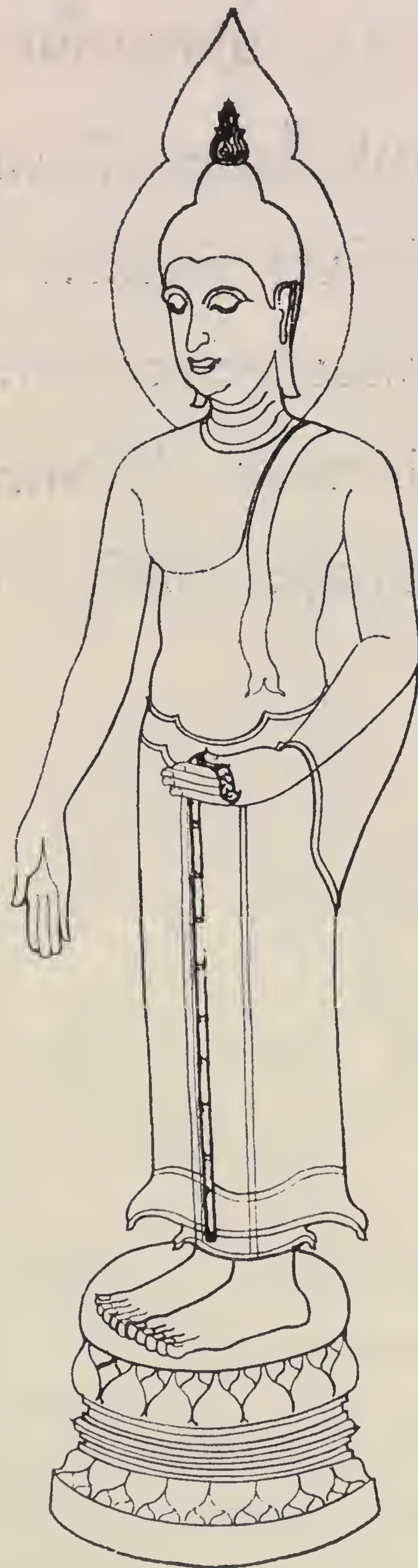

๔๓. ปางขอฝน

๔๔. ปางปลงกรรมฐาน

ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ประทับ อยู่ ณ พระเชตวัน กรุงสาวัตถี นางปุณณทาสี ถึงแก่อนิจกรรม เขาห่อศพด้วยผ้าขาวผืนใหญ่ทิ้งไว้ ณ ป่าช้าผีดิบ พระบรมศาสดาทรงพระดำริจะซักบังสุกุลในที่ใด ท้าวสหัสสนัยน์ทราบในพระพุทธปริวิตก จึงลงมาขุดสระโบกขรณีด้วยพระหัตถ์ในพื้นที่เป็นศิลา และบันดาลให้มีน้ำใสสะอาดด้วยเทวฤทธิ์ แล้วพระพุทธองค์ซักผ้าบังสุกุลบนแผ่น ศิลาที่ท้าว โกสีย์ นำมาถวายด้วยพระหัตถ์ของพระองค์เอง จนหายกลิ่นอสุภ.

พระพุทธรูปปางปลงกรรมฐาน ทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืน พระหัตถ์ซ้ายถือธารพระกร พระหัตถ์ขวายื่นออกไป เป็นกิริยาจับ

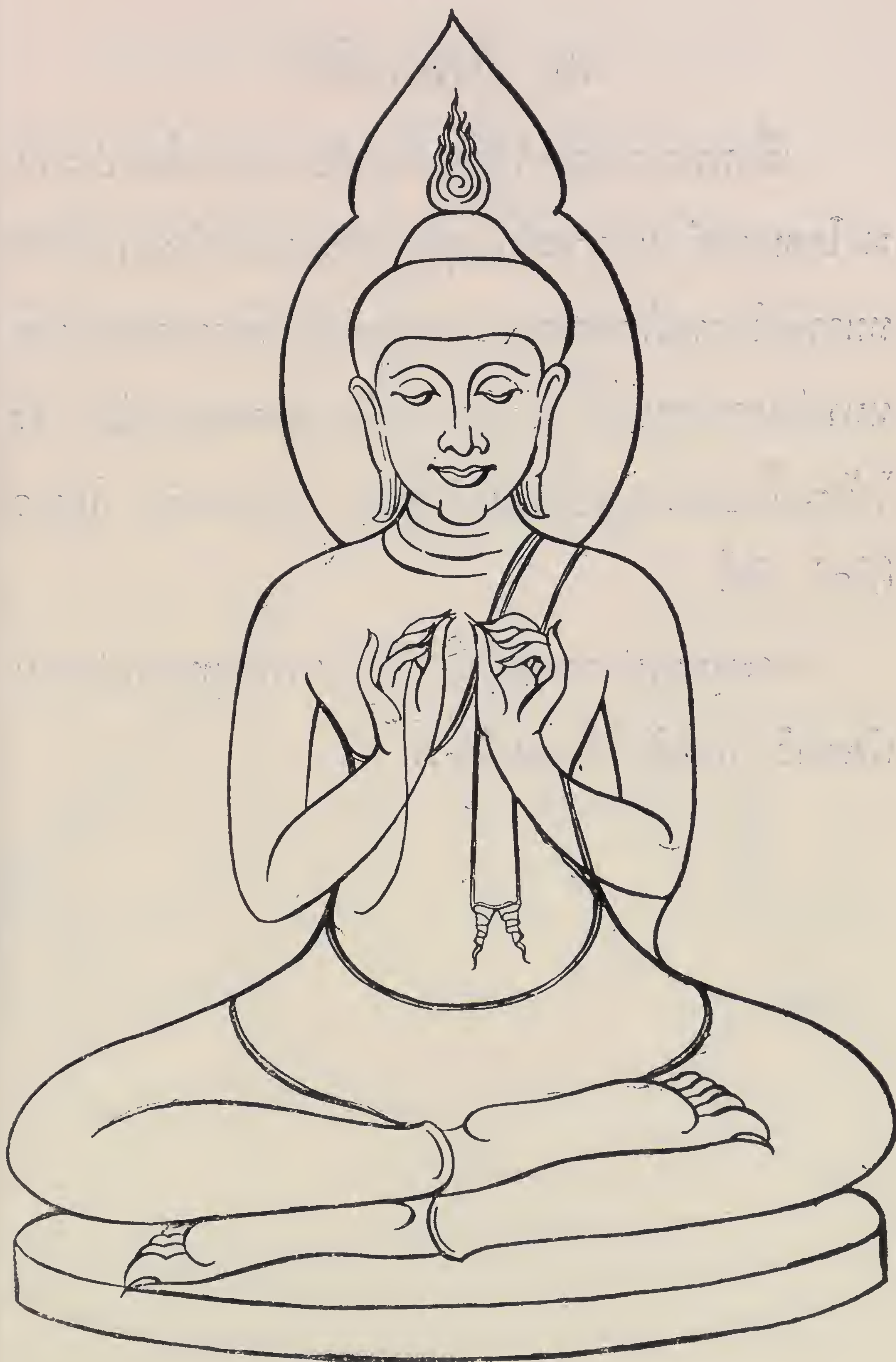

๔๔. ปางปลงกรรมฐาน

๕๕. ปางสนเข็ม

พระพุทธ รูป ปาง นี้คง แสดง ถึง พระ พุทธ จริยา วัตรที่พระพุทธองค์ทรงตัดเย็บผ้า ทำเป็นจีวร สังฆาฏิ สบง อันเป็นบริขารที่พระพุทธองค์และพระสงฆ์สาวกต้องใช้สอย.

พระพุทธรูปปางสนเข็ม ทำเป็นพระพุทธรูปนั่ง พระหัตถ์ทั้งสองยกเสมอพระอุระ เป็นกิริยาจับด้ายข้างหนึ่ง เข็มข้างหนึ่ง

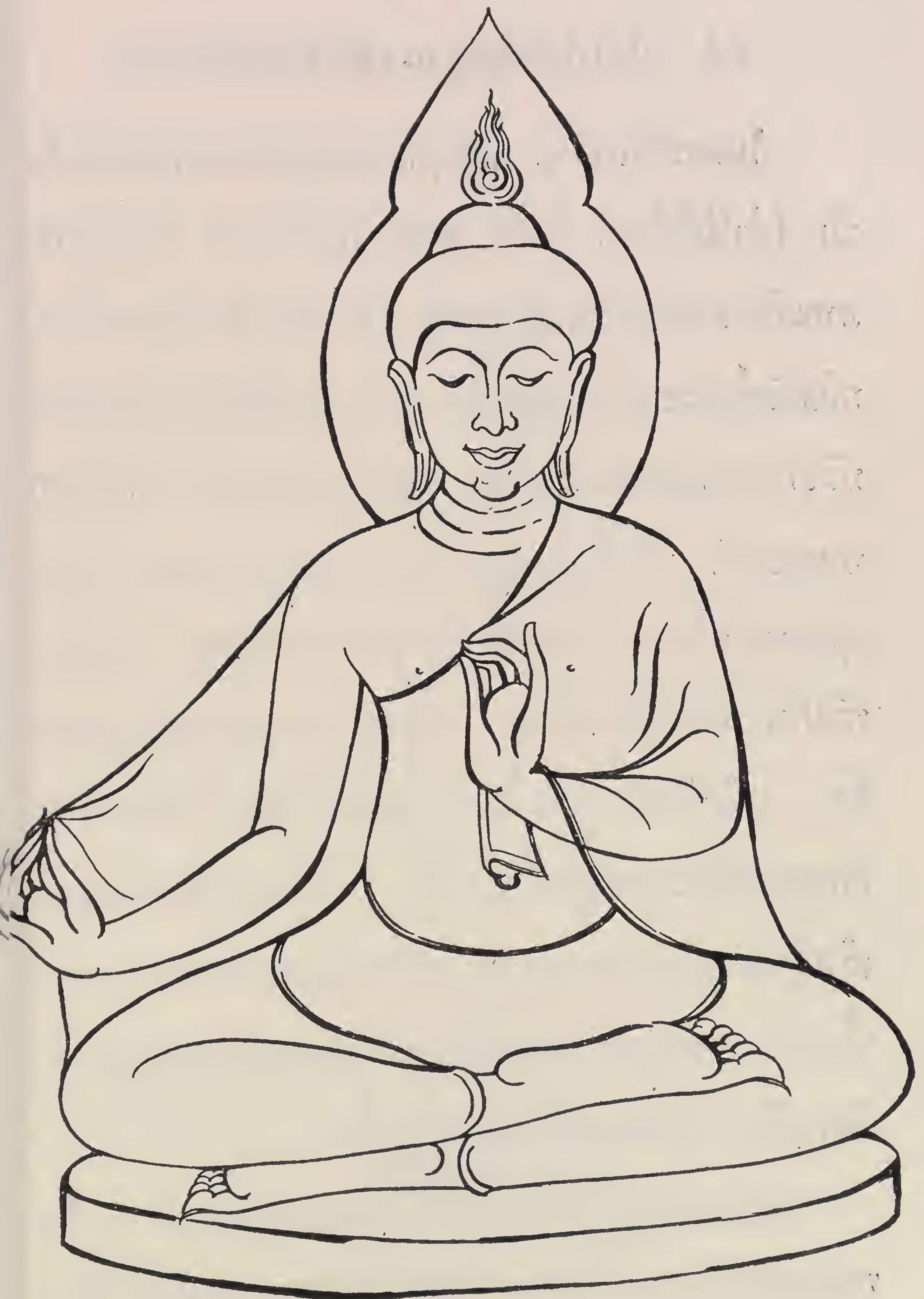

๔๕. ปางสนเข็ม

๔๖. ปางทรงจีวร

เมื่อพระบรมศาสดา เสด็จจาก เมืองราชคฤห์มา ประทับ ณ โคตมเจดีย์ เมืองเวสาลีในฤดูหนาวหยาดน้ำค้างตก อากาศหนาวจัดในราตรีกาลตลอดรุ่ง พระพุทธองค์ทรงทดลองความหนาวในราตรีกาลนั้น ทรงจีวร ๓ ผืน พอทนหนาวได้ จึงได้ทรงตั้งเขตจีวรลงเป็นชินะมริยาทว่า อนุชานามิ ภิกฺขเว ติจิวรํ ดังนี้

พระพุทธรูปปางทรงจีวร ทำเป็นพระพุทธรูปประทับนั่งสมาธิ พระหัตถ์ทั้งสองจับจีวร

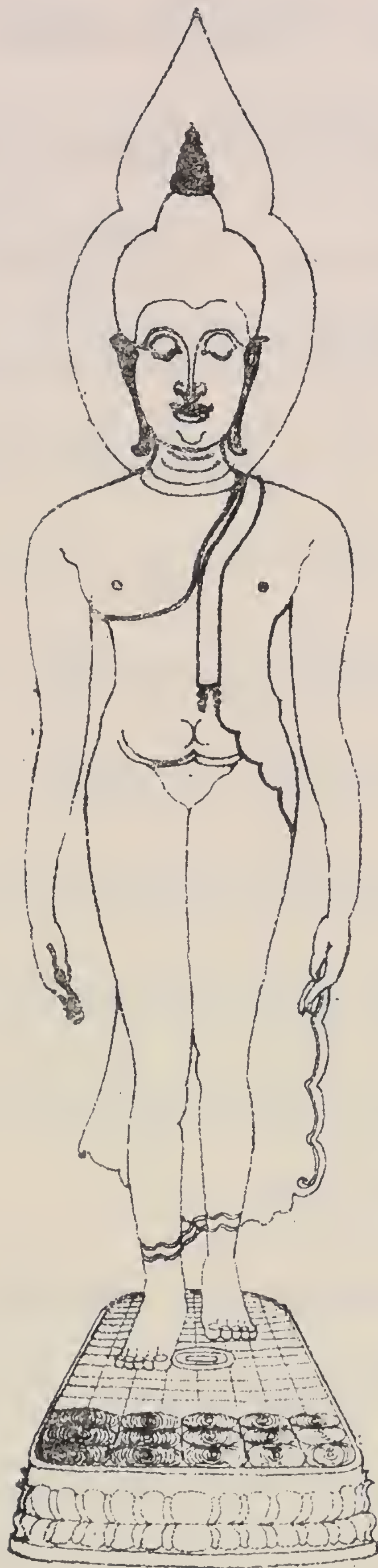

๔๖. ปางทรงจีวร

๔๗. ปางประดิษฐานรอยพระพุทธบาท

ในพระวัสสาที่ ๘ พระพุทธองค์ประทับอยู่ในป่าภิงสกวัน (ป่าไม้สีเสียด) แคว้นภัคคะ ในปีนั้นเอง พระผู้มีพระภาคเจ้าแวดล้อมด้วยพระขีณาสพ ๕๐๐ องค์ ซึ่งเป็นชาวเมืองกบิลพัสดุ์และชาวเมืองโกลิยะ มีพญานาคชื่อสุมนพร้อมด้วยบริวารนาคของตนประมาณ ๖ โกฏิ ถือต้นจำปากำลังมีดอกบานสะพรั่ง กั้นเบื้องบนพระตถาคตเพื่อบังแสงแดด พระพุทธองค์เสด็จจากวิหารเชตวันไปสู่ประเทศกัลยาณี ในลังกาทวีปในวันเพ็ญเดือนวิสาข เพื่อจะทรงอนุเคราะห์พญานาคชื่อ มณิอักขิกะ ครั้งนั้นพญานาคมณิอักขิกะได้นิมนต์พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ฉันอาหารทิพย์และนั่งเฝ้าอยู่ด้านหนึ่ง พระบรมศาสดาทรงอนุโมทนาการถวายอาหารนั้นแล้ว ทรงประทับรอยพระบาทไว้บนยอดเขาสุมนกูฏ ณ ลังกาทวีป ทรงพักกลางวันบนภูเขานั้น

พระพุทธรูปปางประดิษฐานรอยพระพุทธบาท ทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืนทรงกดปลายพระบาท พระหัตถ์ทั้งสองประสานที่พระเพลาหรือห้อย

๔๗ ปางประดิษฐานรอยพระพุทธบาท

๔๘. ปางปาเลไลยก์

ในพระวัสสาที่ ๑๐ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จประทับอยู่ที่โฆสิตาราม ในเมืองโกสัมพี ในเวลานั้นพระภิกษุมากรูปด้วยกันไม่สามัคคีปรองดองกัน ไม่อยู่ในพระพุทธโอวาท ประพฤติตามใจตัว ด้วยอำนาจมานะทิฏฐิ พระพุทธองค์จึงเสด็จจาริกแต่พระองค์เดียวไปยังป่าชื่อปาลิไลยกะ ได้อาศัยพญากุญชรชาติชื่อปาลิไลยกหัตถีทำวัตรปฏิบัติ ป่านั้นจึงได้นามว่า "รักขิตวัน" ตั้งแต่นั้นมา

วันหนึ่ง พญาลิงตัวหนึ่งเที่ยวมาตามยอดไม้โดยลำพัง เห็นพญาช้างทำวัตรปฏิบัติพระพุทธเจ้าด้วยความเคารพเช่นนั้น ก็เกิดกุศลจิต ครั้นเห็นรวงผึ้งมีน้ำผึ้งรวงเต็มอยู่ ก็นำมาถวายพระพุทธเจ้าเสวย

พระพุทธองค์ประทับ ณ ภายใต้ต้นภัสรสาลพฤกษ์ต้นหนึ่งในป่ารักขิตวันโดยลำพังพระองค์เดียว โดยมีพญาช้างปาลิไลยกะบำรุงรักษา และทรงจำพรรษา ณ ที่นั้น

พระพุทธรูปปางปาเลไลยก์ ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งพระหัตถ์ซ้ายวางคว่ำบนพระชานุเบื้องซ้าย พระหัตถ์ขวา

วางแบบนพระชานุเบื้องขวา เป็นกิริยาทรงรับ พระพุทธรูปปางนี้ส่วนมากนิยมสร้างมีรูปช้างหมอบถวายกระบอกน้ำและลิงนั่งถวายรวงผึ้งประกอบ

พระพุทธรูปปางนี้นิยมสร้างเป็นพระบูชาตามพิธีทักษาสำหรับผู้ที่พระราหูเสวยอายุ

๔๘. ปางป่าเลไลยก์

๔๙. ปางห้ามญาติ

ในวัสสาที่ ๑๕ พระบรมศาสดาเสด็จไปประทับ ณ นิโครธาราม ริมฝั่งแม่น้ำโรหิณีใกล้กรุงกบิลพัสดุ์ กษัตริย์ชาวศากยะ พระญาติฝ่ายพระบิดาในนครกบิลพัสดุ์ กับกษัตริย์ชาวโกลิยะพระญาติฝ่ายพระมารดา ในเทวทหะนครทะเลาะกันเพราะเหตุฝนแล้งแย่งน้ำทำนา พระบรมศาสดาทรงทราบด้วยพระญาณอันวิเศษแล้วจึงเสด็จไป ทรงปราศรัยด้วยพุทธปฏิภาณวาจาอันคมคาย เป็นเชิงถามโดยปริยายว่า "ท่านทั้งหลายทะเลาะกันเพราะอะไร" "เพราะน้ำพระเจ้าข้า" "น้ำกับคนไหนจะมีค่ามากกว่ากัน" "คนมีค่ามากกว่าน้ำพระเจ้าข้า" "คนพวกไหนมีค่ามากกว่าเขา" "กษัตริย์หาค่ามิได้พระเจ้าข้า (คือมีค่าสูงสุด)" "ถ้าเช่นนั้น ท่านจะเอาเรื่องน้ำมาเป็นเหตุฆ่ามนุษย์ผู้เป็นกษัตริย์ซึ่งมีค่าสูงสุดเช่นนี้จะสมควรแล้วหรือ?" "ไม่สมควรเลยพระเจ้าข้า" แล้วประยูรญาติทั้งสองฝ่ายก็เลิกรากันไป

พระปางห้ามญาติ ทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืน ห้อยพระหัตถ์ซ้าย ยกพระหัตถ์ขวาแบตั้งขึ้นเสมอพระอุระ

๔๘. ปางห้ามญาติ

๕๐. ปางทรมานพระยามหาชมพู (พระทรงเครื่อง)

สมัยหนึ่งพระบรมศาสดาเสด็จประทับสำราญพระอิริยาบถอยู่ในพระเวฬุวัน ซึ่งพระเจ้าพิมพิสาร ทรงสร้างถวาย ครั้งนั้นพระยาชมพูบดีซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีบุญญาธิการและฤทธานุภาพมาก ได้มาคุกคามและรบกวนพระเจ้าพิมพิสารอยู่เสมอ พระเจ้าพิมพิสารจึงไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่เวฬุวันขอพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง พระพุทธเจ้าทรงเล็งพระญาณเห็นว่า จะโปรดพระยามหาชมพูได้ จึงทรงเนรมิตพระเวฬุวันให้เป็นดังดุจเมืองสวรรค์ และทรงเนรมิตพระองค์เองเป็นเจ้าราชาธิราช ทรงเครื่องราชาภรณ์ครบทุกประการ แล้วดำรัสสั่งให้พระอินทร์แปลงเป็นราชทูตไปเชิญพระยามหาชมพูมาเฝ้าที่พระเวฬุวันมหาวิหาร ทรงแสดงธรรมโปรดจนพระยามหาชมพูหมดทิฏฐิมานะ ขอบรรพชาอุปสมบท พร้อมด้วยพระมเหสีและราชโอรส

พระพุทธรูปปางทรมานพระยามหาชมพู (พระทรง–เครื่อง) ทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืนทำพระหัตถ์อย่างปางห้ามสมุทร หรือปางห้ามญาติหรือทำเป็นพระพุทธรูปนั่งแบบปางมารวิชัยฉลองพระองค์และสวมมงกุฎด้วยเครื่องขัตติยราช

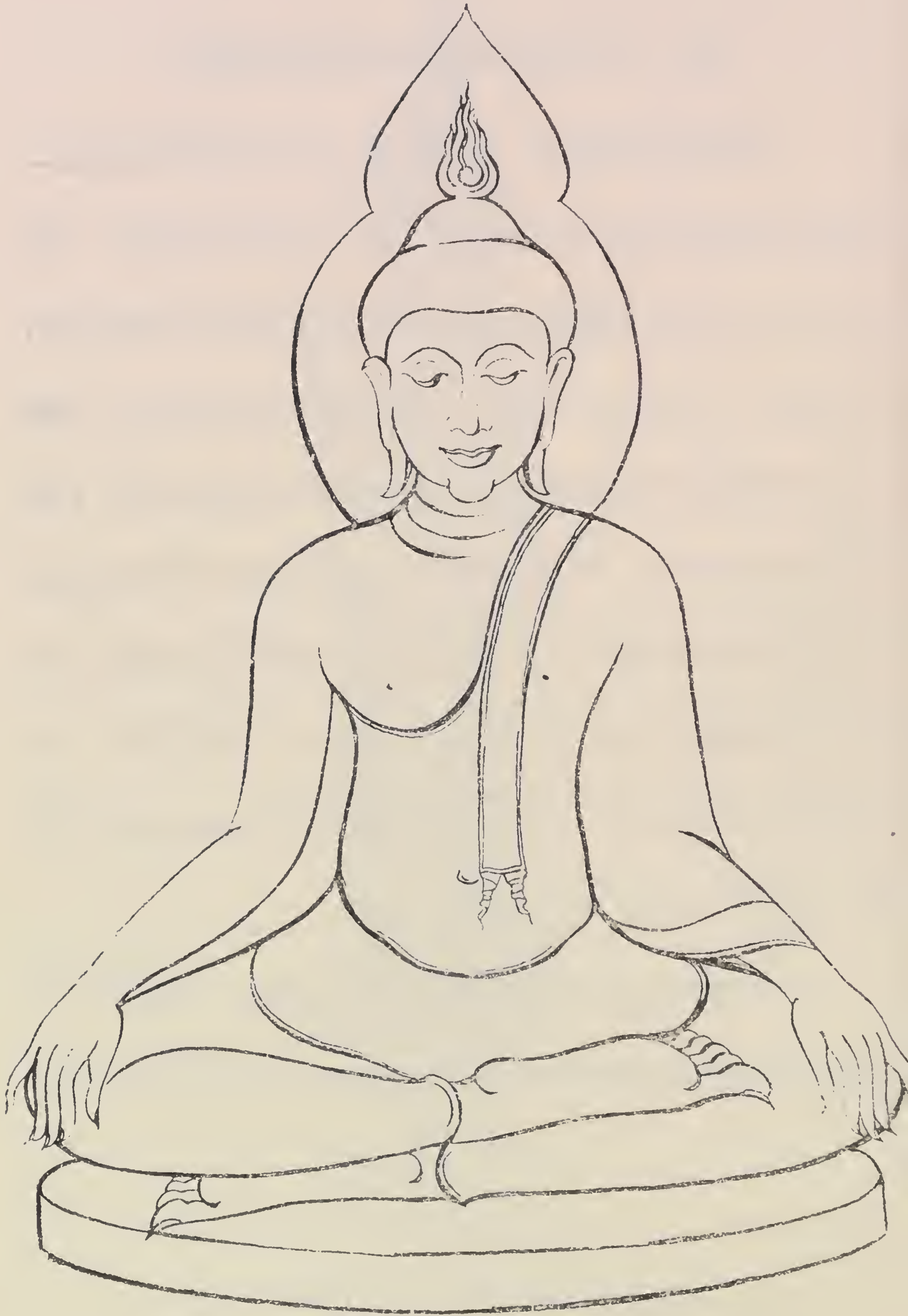

๕๐. ปางทรมานพระยามหาชมพู
(พระทรงเครื่อง)

๕๑. ปางทรงพิจารณาชราธรรม

ในปัจฉิมโพธิกาล พรรษาที่ ๔๕ สมเด็จพระบรม–ศาสดาประทับจำพรรษาธิษฐาน ณ บ้านเวฬุวคาม ในพรรษากาลนั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประชวรชราพาธหนัก เกิดทุกขเวทนา ทรงอดกลั้นทุกขเวทนา และประนามขับไล่บำบัดอาพาธพยาธิทุกข์ให้ระงับสงบไป ด้วยอิทธิบาทภาวนา ครั้นหายประชวรแล้วพระองค์ทรงแสดงธรรมแก่พระอานนท์ว่า "บัดนี้เราแก่เฒ่าเป็นผู้ใหญ่ล่วงกาลผ่านวัยเสียแล้ว ชนมายุกาลแห่งเราถึง ๘๐ ปีเข้านี่แล้ว กายแห่งตถาคตย่อมเป็นประหนึ่งเกวียนชำรุดที่ซ่อมแซมด้วยไม้ไผ่ มิใช่สัมภาระเกวียนฉะนั้น"

พระพุทธรูปปางทรงพิจารณาชราธรรม ทำเป็นพระพุทธรูปนั่ง พระหัตถ์ซ้ายขวาจับพระชานุ (เข่า) ทั้งสองข้าง

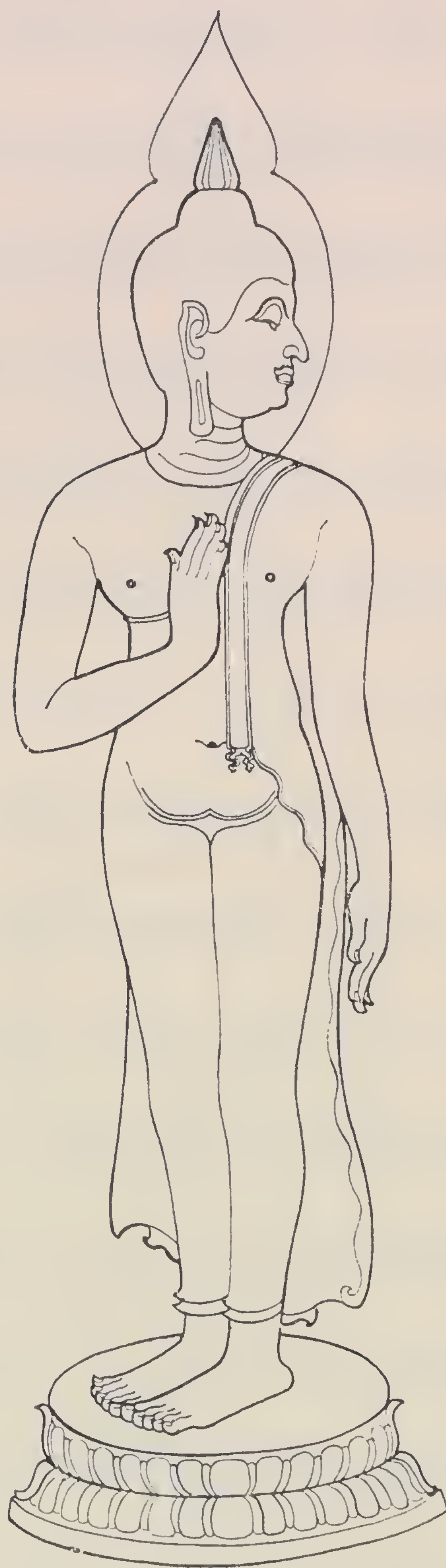

๕๑. ปางทรงพิจารณาชราธรรม

๕๒. ปางนาคาวโลก

เมื่อพระบรมศาสดาแสดงชราธรรมแห่งพระองค์แก่พระอานนท์แล้ว พระองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ เสด็จไปยังเมืองเวสาลี ประทับอยู่ในกุฎาคารศาลา ป่ามหาวัน แสดงพระธรรมเทศนาโปรดแก่กษัตริย์ลิจฉวีทั้งปวง แล้วทรงรับนิมนต์ให้เสด็จเข้าไปรับภัตตาหารบิณฑบาต ในพระราชนิเวศน์ในวันรุ่งขึ้น ทรงรับอาหารบิณฑบาตและทรงทำภัตตกิจแล้ว เสด็จออกจากพระนคร ทรงหยุดยืนอยู่นอกประตูเมืองเวสาลี เยื้องพระกายผินพระพักตร์มาทอดพระเนตรเมืองเวสาลี ตรัสว่า ตถาคตจะเล็งแลดูเมืองเวสาลีก็เป็นปัจฉิมทัศนาการในคราวนี้เป็นที่สุด จะมิได้กลับมาเห็นอีกต่อไป สถานที่นั้นจึงมีชื่อปรากฏว่า "นาคาวโลกเจดีย์"

พระพุทธรูปปางนาคาวโลก ทำเป็นพระพุทธรูปมีอาการทรงยืน พระหัตถ์ซ้ายห้อยลง พระหัตถ์ขวายกขึ้นระหว่างพระอุระ เอี้ยวพระกายผินพระพักตร์ทอดพระเนตรมาเบื้องหลัง

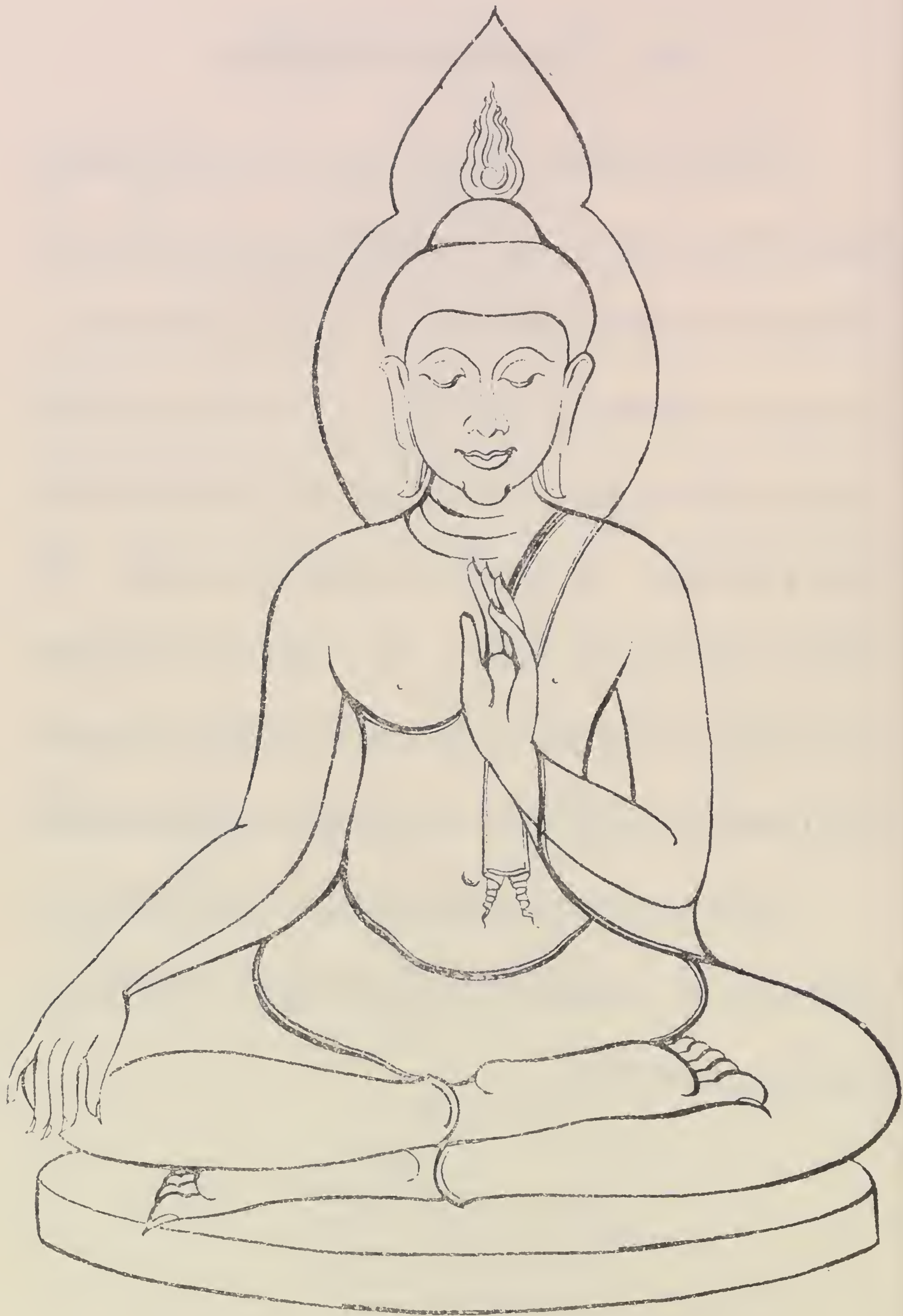

๕๒. ปางนาคาวโลก

๕๓. ปางแสดงโอฬาริกนิมิต

เมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดงนาคาวโลกแล้วก็เสด็จสู่กุฏาคารศาลาป่ามหาวันแล้วดำรัสสั่งให้พระอานนท์ถือเอาผ้านิสีทนะสำหรับรองนั่งเสด็จไปยังป่าวาลเจดีย์ เพื่อทรงพระ-สำราญ ณ เวลากลางวัน พระผู้มีพระภาคเจ้าประสงค์จะให้พระอานนท์กราบทูลอาราธนาเพื่อดำรงอยู่ชั่วกัลป์หนึ่งหรือเกินกว่ากัลป์หนึ่ง พระองค์จึงทรงแสดงโอฬาริกนิมิต ได้ตรัสโอภาสปริยายวันนั้นถึง ๓ หน แต่มารเข้าดลใจพระอานนท์เสีย จึงไม่สามารถจะรู้ความแล้วได้สติอาราธนาตามพระประสงค์ พระสุคตเจ้าจึงทรงขับพระอานนท์เสียจากที่นั้น

พระพุทธรูปปางแสดงโอฬาริกนิมิต ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายยกป้องพระอุระ พระหัตถ์ขวาวางคว่ำลงบนพระชานุ

๕๓. ปางแสดงโอฬาริกนิมิต

๕๔. ปางปลงอายุสังขาร

ครั้นพระอานนท์หลีกไปแล้วไม่ช้า พระยาวัสวดีมารผู้ใจบาปเข้าไปเฝ้าและยกเนื้อความแต่ปางหลัง แล้วกราบทูลขอเชิญเสด็จเข้าสู่ปรินิพพานพระพุทธองค์ตรัสตอบแก่พระยามารว่า ล่วงไปอีก ๓ เดือนเท่านั้นคถาคตจะปรินิพพาน เมื่อพระยามารไปแล้วสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงมนสิการปลงอายุสังขารในวันมาฆบุรณมี ณ ปาวาลเจดีย์นั้น

พระพุทธรูปปางปลงอายุสังขาร ทำเป็นพระพุทธรูปทรงนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายวางคว่ำบนพระเพลา พระหัตถ์ขวากุมพระอุระ

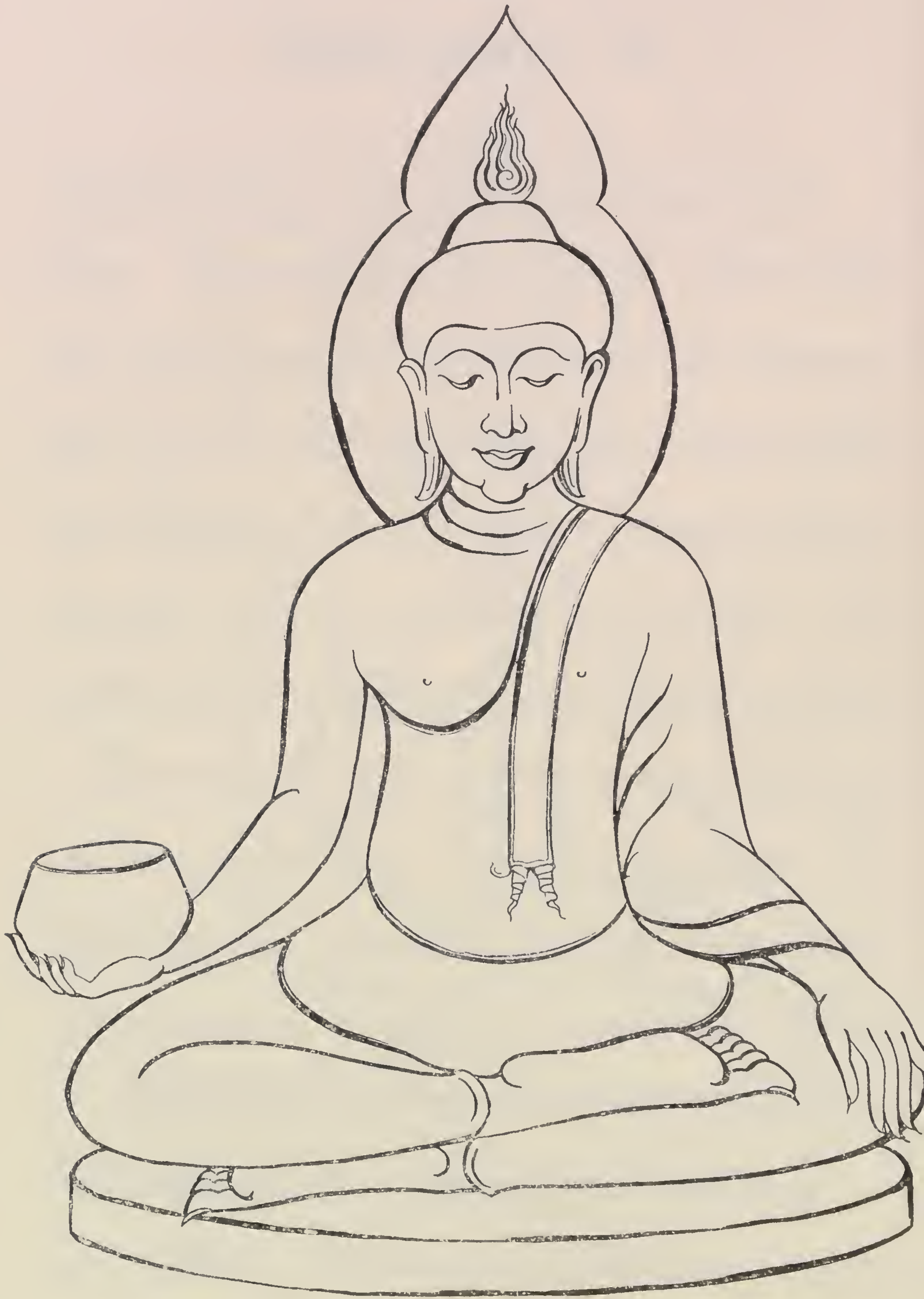

๕๔. ปางปลงอายุสังขาร

๕๕. ปางทรงรับอุทกัง

หลังจากเสวยพระกระยาหารของนายจุนท์ซึ่งเป็นปัจฉิมบิณฑบาตแล้ว พระพุทธองค์ก็ทรงประชวนหนัก ขณะที่ทรงพุทธดำเนินไปนครกุสินารา ในท่ามกลางมรรคา ทรงพักใต้ร่มไม้แล้วรับสั่งให้พระอานนท์ไปหาน้ำมาถวาย พระอานนท์กราบทูลว่า ธารน้ำแห่งนี้ตื้นเขิน และบัดนี้มีเกวียน ๕๐๐ เล่มผ่านไป น้ำขุ่นไม่สมควรจะบริโภค ขอจงเสด็จพระพุทธดำเนินไปยังแม่น้ำกุกกุฏนทีเถิด น้ำใสดีจะได้ทรงเสวยได้สำราญ พระบรมโลกนาถดำรัสสั่งพระอานนท์ถึง ๓ ครั้ง พระอานนท์จึงเอาบาตรไป ทันใดที่พระอานนท์ก้มลงตักน้ำอันขุ่นก็บันดาลให้น้ำนั้นใสสะอาด เป็นมหัศจรรย์ยิ่งนักแล้ว ได้นำน้ำมาถวายพระพุทธองค์ พระองค์เสวยตามพระพุทธประสงค์แล้วก็เสด็จประทับ ณ ร่มพฤกษานั้น

พระพุทธรูปปางทรงรับอุทกัง ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาถือบาตรยื่นออก เป็นกิริยาทรงรับอุทกัง

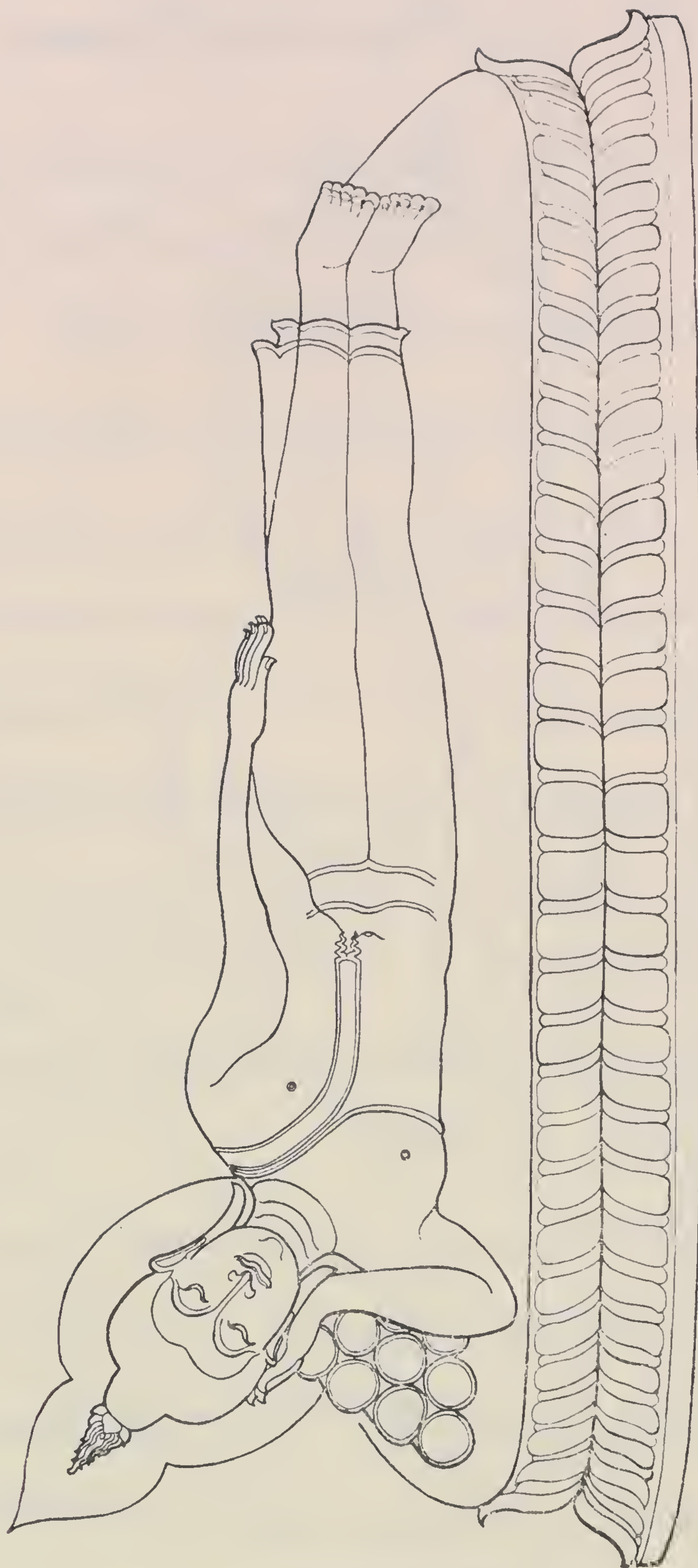

๕๕. ปางทรงรับอุทกัง

๕๖. พระปางไสยาหรือปรินิพพาน

เมื่อพระพุทธองค์พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์สาวกเป็นอันมากเสด็จ พุทธดำเนินข้าม แม่น้ำหิรัญญวดี ถึงเมืองกุสินาราบรรลุถึงป่ารังของมัลลกษัตริย์นครกุสินาราแล้ว จึงรับสั่งให้ พระจุน ทะเถร ปู ลาด อาส นะ ลง ณ ที่ระ หว่าง ต้นไม้รังคู่หนึ่ง ให้หันพระเศียรไปทางทิศอุดร แล้วประทับสีหไสยา ตั้งพระทัยไม่เสด็จลุกขึ้นอีก ทรงวางพระบาทเหลื่อมด้วยพระบาท พอย่างเข้าสู่ราตรีกาล มีปริพาชกผู้หนึ่งชื่อสุภัททะ มาขอเข้าเฝ้า พระอานนท์เห็นพระพุทธองค์ทรงลำบากพระกายจึงห้ามไว้ สุภัททะก็วิงวอนขอเข้าเฝ้าให้ได้พระบรมศาสดาทรงทราบ จึงประทานโอกาสให้สุภัททะเข้าเฝ้าถามปัญหาต่าง ๆ สุภัททะเลื่อมใสทูลขอบรรพชาอุปสมบทและได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์

ต่อนั้นพระ บรมศาสดาประ ทาน ปัจฉิม โอ วาทแก่ พระอานนท์และพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย แล้วเสด็จดับขันธปรินิพพานในคืนวันวิสาขบุรณมี เวลาใกล้รุ่ง พระพุทธองค์ทรงประสูติระหว่างต้นรังคู่ และก็ทรงเสด็จดับขันธปรินิพพานในระหว่างต้นรังคู่เช่นกัน

๕๖. พระปางไสยาหรือปรินิพพาน

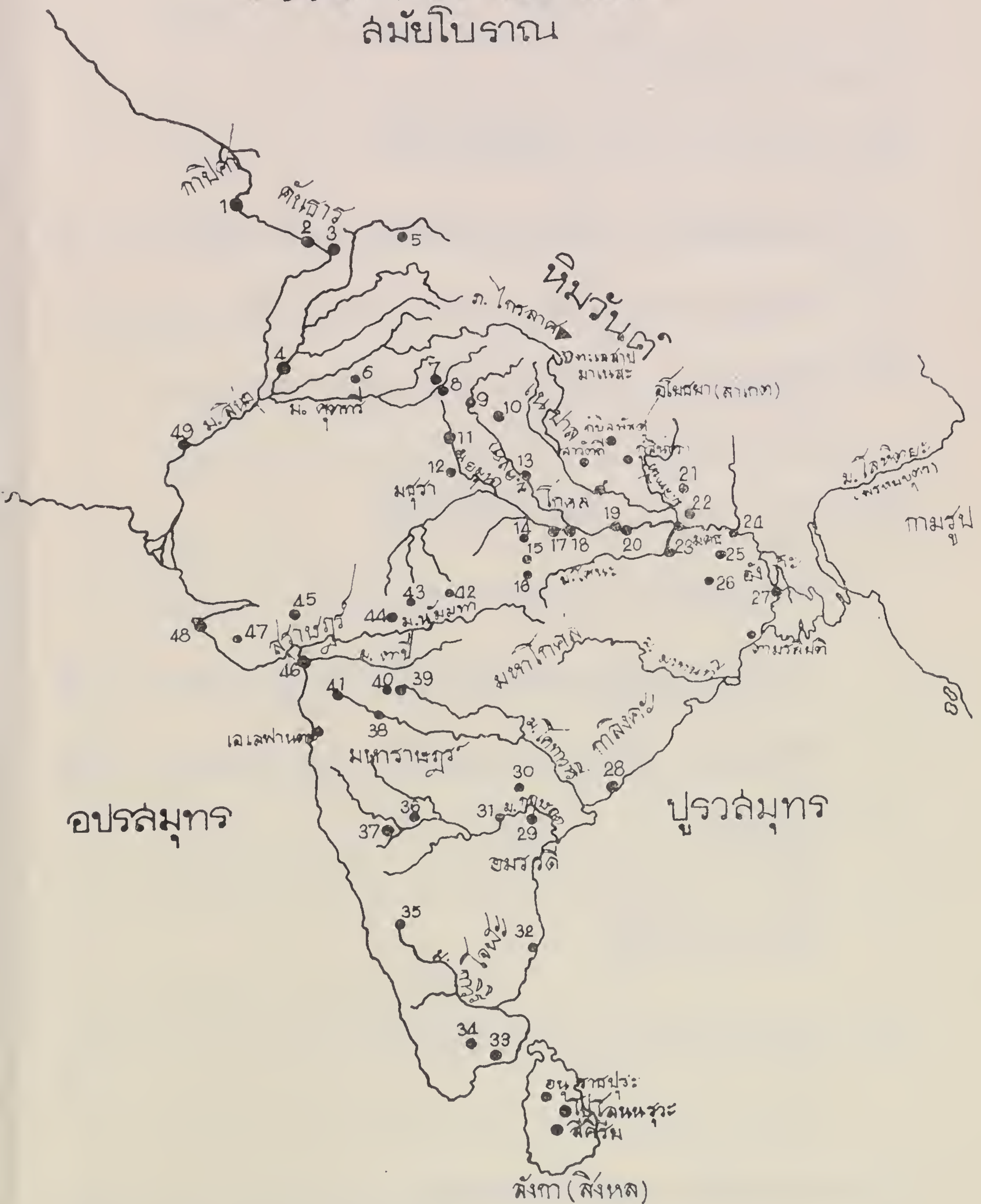
พระพุทธรูปปางไสยาหรือปรินิพพาน ทำเป็นพระ-พุทธรูปมีอาการทรงบรรทมตะแคงข้างขวา หลับพระเนตร พระเศียรหนุนพระเขนย ฝ่าพระหัตถ์ขวารองรับพระเศียร พระกรซ้ายทาบไว้บนพระปรัศว์ซ้าย พระบาทซ้ายซ้อนไว้บนพระบาทขวา เหยียดปลายพระบาทเสมอกันทั้ง ๒ ข้าง

พระพุทธรูปปางนี้นิยมสร้างเป็นพระบูชา สำหรับผู้ที่เกิดในวันอังคาร และบูชาตามพิธีทักษา

ชื่อเมืองและสถานที่ แผนที่ประเทศอินเดียโบราณ ในหนังสือเรื่อง "พระพุทธรูปปางต่าง ๆ"

๑. กาปิศี	๒. บุรุษปุระ	๓. ตักกศิลา
๔. มูลสถาน	๕. ศรีนคร	๖. หะรัปปา
๗. สถานวีศวร	๘. ทราอิน	๙. หัสดินาปุระ
๑๐. อหิคฉัตรา	๑๑. อินทรปรัสถ	๑๒. มธุรา
๑๓. กานยกุพชะ	๑๔. มโหตสวนคร	๑๕. เจดี
๑๖. คาจูราโห	๑๗. โกสัมพี	๑๘. ประยาค
๑๙. สารนาถ	๒๐. กาศี(พาราณสี)	๒๑. มิถิลา
๒๒. ปาตลีบุตร	๒๓. คยา(พุทธคยา)	๒๔. จัมปา
๒๕. นาลันทา	๒๖. ราชคฤห	๒๗. นวทวีป
๒๘. ปีษฏปุระ	๒๙. อมรวดี	๓๐. ชัคคัยยเปฏะ
๓๑. นาคารชุนโกณฑะ	๓๒. มาลัลลปุรัม	๓๓. กอรไก
๓๔. มทุไร	๓๕. โทระสมุทร	๓๖. ทาลิโคท
๓๗. วาตาปี	๓๘. ประดิษฐาน	๓๙. อชันตา
๔๐. เอลโลระ	๔๑. นาสิก	๔๒. อุชเชนี
๔๓. สัญจี	๔๔. ธารา	๔๕. โลถาล
๔๖. ภรุกัจฉะ	๔๗. คีรีนคร	๔๘. ทวารก
๔๙. โมเหนโชฑาโร		

แผนที่ประเทศอินเดีย
สมัยโบราณ

ประมวลพระชนมายุของพระพุทธเจ้า

(๘๐ ปีก่อนพุทธกาล)

ก่อนตรัสรู้

๑. พรรษาที่ ๑ ถึงพรรษาที่ ๒๙ ดำรงอยู่ในฆราวาส

๒. พรรษาที่ ๓๑ ถึงพรรษาที่ ๓๕ เสด็จออกสู่มหาภิ-เนษกรมณ์ ทรงทำทุกกรกิริยาอยู่ ๖ พรรษา

หลังจากตรัสรู้

๓. พรรษาที่ ๑ หลังจากตรัสรู้แล้วทรงแสดงปฐม—เทศนาโปรดปัญจวัคคีย์ณป่าอิสิปตนะ เมืองพาราณสี จำพรรษา ณ ที่นั้น แล้วเสด็จไปเมืองราชคฤห์ และเสด็จไปโปรดพระพุทธบิดา และพระประยูรญาติ ณ เมืองกบิลพัสดุ์

๔. พรรษาที่ ๒–๓–๔ เสด็จประทับ ณ วิหารเวฬุวัน เมืองราชคฤห์

๕. พรรษาที่ ๕ เสด็จประทับในศาลากูฎาคาร ป่ามหาวัน เมืองเวสาลี

๖. พรรษาที่ ๖ เสด็จประทับ ณ ภูเขามังกุล หรือมกุฏ-บรรพต

๗. พรรษาที่ ๗ ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ที่โคนต้นมะม่วง ชื่อ คัณฑามพฤกษ์ ใกล้ประตูเมืองสาวัตถีแล้วเสด็จสถิตบนบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ ณ ภายใต้ต้นปาริฉัตร ณ ดาวดึงส์ภิภพ ตลอด ๓ เดือน เทศนาโปรดพระพุทธมารดาและเหล่าเทวดา ออกพรรษาแล้วเสด็จลงจากดาวดึงส์ประทับใกล้ประตูเมืองสังกัส

๘. พรรษาที่ ๘ เสด็จประทับ ณ เภสกะลาวัน(คือป่าไม้สีเสียด) ใกล้กรุงสุมารคิรี แคว้นภัคคะ

๙. พรรษาที่ ๙ เสด็จประทับ ณ เมืองโกสัมพี

๑๐. พรรษาที่ ๑๐ เสด็จประทับในป่าชื่อปาลิไลยกะ อาศัยพญากุญชร ชาติชื่อ ปาลิไลย หัตถี ทำวัตร ปฏิบัติแล้วเสด็จประทับ ณ ภายใต้ภัทรสาลพฤกษ์ คือไม้รังใหญ่ต้นหนึ่ง ทรงจำพรรษา ณ ที่นั้น

๑๑. พรรษาที่ ๑๑ เสด็จประทับในหมู่บ้านพราหมณ์ ชื่อตำบลนาฬา ใกล้โพธิคยา

๑๒. พรรษาที่ ๑๒ เสด็จจำพรรษา ณ ภายใต้ปุจิมันทพฤกษ์ คือไม้สะเดา ใกล้เมืองเวรัญชา

๑๓. พรรษาที่ ๑๓ ประทับที่ภูเขาจาลิยะ ในนครราชคฤห์

๑๔. พรรษาที่ ๑๔ เสด็จประทับในวิหารเชตวัน นครสาวัตถี

๑๕. พรรษาที่ ๑๕ เสด็จประทับ ณ นิโครธาราม ริมฝั่งแม่น้ำโรหิณี ใกล้กรุงกบิลพัสดุ์ สงเคราะห์ห้ามหมู่พระประยูรญาติมิให้วิวาทกัน

๑๖. พรรษาที่ ๑๖ เสด็จประทับในเมืองอาฬวี ทางปราบอาฬวยักษ์

๑๗. พรรษาที่ ๑๗ เสด็จประทับ ณ เวฬุวนาราม นคร-ราชคฤห์

๑๘. พรรษาที่ ๑๘-๑๙ เสด็จประทับที่ภูเขาจาลิยะ

๑๙. พรรษาที่ ๒๐ เสด็จประทับ ณ เวฬุวนาราม นคร-ราชคฤห์

๒๐. ตั้งแต่พรรษาที่ ๒๑ ถึงพรรษาที่ ๔๕ เสด็จประทับประจำอยู่ ๒ แห่งคือ วิหารเชตวันและวิหารบุพพาราม นครสาวัตถี

เหตุที่พระบรมศาสดาประทับอยู่ในวิหาร ๒ แห่งนี้ เพราะตระกูลทั้งสอง คือ เศรษฐีอนาถบิณฑิกกับมหาอุบาสิกาวิสาขา นั้น มีคุณมาก.

หนังสืออ้างอิง

๑. พุทธประวัติ เล่ม ๑ (หลักสูตรนักธรรมและธรรมศึกษาตรี) ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พิมพ์ครั้งที่ ๔๐/๒๕๐๗

๒. พุทธประวัติ เล่ม ๒ มัชฌิมโพธิกาล ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พิมพ์ครั้งที่ ๕/๒๕๐๑

๓. พุทธประวัติ เล่ม ๓ (หลักสูตรนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นตรี) จากฉบับเดิมของสมเด็จพระสังฆราช (สา) พิมพ์ครั้งที่ ๓๖/๒๕๐๓

๔. กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส พระปฐมสมโพธิกถา (หลักสูตรนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอก) โรงพิมพ์การศาสนา กรมการศาสนา พ.ศ. ๒๕๐๕

๕. หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ และนายเกษม บุญศรี : เรื่องพระพุทธรูปปางต่าง ๆ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ขึ้นพระราชทานในงานพระราชกุศลราชคฤหมงคลขึ้นพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน เมื่อวันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๐๐

๖. สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ: ตำนานพุทธเจดีย์สยาม

๗. หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ : เรื่องพระสี่อิริยาบถ พิมพ์เป็นที่ระลึกในการบำเพ็ญกุศลอายุครบ ๖ รอบ หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ เมื่อวันที่ ๒ ธันวาคม ๒๕๑๒

๘. ร.ต.ท. แสง มนวิทูร เปรียญ: ชินกาลมาลีปกรณ์ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๑

๙. สมุดภาพพุทธจริยาประวัติ สำนักข่าวสารอเมริกัน จัดพิมพ์เพื่อเป็นบรรณาการแก่ประชาชนชาวไทยในโอกาสฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ พ.ศ. ๒๕๐๐
๑๐. ภาพพุทธประวัติจากหินสลัก ยุคก่อนมีพระพุทธรูปในประเทศอินเดีย พ.ศ. ๓๐๐-๗๐๐ ณ สวนโมกขพลาราม ไชยา พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๙
๑๑. ธนิต อยู่โพธิ์ : แนวปฏิบัติเบื้องต้นโดยสังเขป ในการเจริญอานาปานสติ สมาธิ บันทึก พ.ศ. ๒๕๑๓
๑๒. ธนิต อยู่โพธิ์ : ท่านผู้สร้างคัมภีร์ พระพุทธศาสนาในภาษาบาลี ๒๐ ตุลาคม ๒๕๑๒
๑๓. ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล : ศิลปในประเทศไทยคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๒
๑๔. "คึกฤทธิ์ ๖๐" สำนักพิมพ์ก้าวหน้า จัดพิมพ์ในศุภวารดิถีงานทำบุญฉลองอายุครบ ๕ รอบของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ๒๐ เมษายน ๒๕๑๔
15. 2500 YEARS OF BUDDHISM published by the Government of India on the occasion of the 2500th Anniversary of the Mahà parinivàna of Buddha. Reprinted. March 1959 (Phal guna 1880)
16. ALBERT GRÜNWEDEL: BUDDHIST ART IN INDIA. translated from the German by A.C. Gibson, London. 1965

17. THE ORIENTAL WORLD published by PAUL HAMLYN. LONDON. 1967.

18. DINKAR KOWSHIK: AGE AND IMAGE, a short survey of Indian art: ALLIED PUBLISHERS PRIVATE LIMITED, MADRAS -6. INDIA, 1963

19. A.L. BASHAM: The Wonder that was INDIA. 3rd. edition, London 1967.

20. RAND MC. NALLY: Atlas of World History: Edited by R.R. Palmer, U.S.A. (Library of Congress Catalog Card Number: Map 57-4).

ทางปฏิบัติที่นำไปสู่ความสุข
ของชีวิตชาวบ้าน

ไหว้ ๕ ครั้ง

ของ

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์
วัดเทพศิรินทราวาส

ในวันหนึ่งกับคืนหนึ่ง ไม่ว่าเวลาใดก็ตามแต่เหมาะต้องไหว้ให้ได้ ๕ ครั้งเป็นอย่างน้อยในคราวเดียวกันนั้น ถ้ามีดอกไม้ธูปเทียนก็บูชา ถ้าไม่มีก็มือ ๑๐ นิ้วและปากกับใจ ควรไหว้จนตลอดชีวิต คือ :

ครั้งที่ ๑ พึงนั่งกระโหย่งเท้า ประนมมือว่า นะโม ๓ หน แล้วว่า พระพุทธคุณ คือ อิติปิโส ภควา ฯลฯ ภควาติ หยุดระลึกถึงพระปัญญาคุณทรงรู้ดี รู้ชอบสิ้นเชิง พระบริสุทธิคุณ ทรงละความเศร้าหมองได้หมด พระกรุณาธิคุณ ทรงสงสารผู้อื่น และสั่งสอนให้ปฏิบัติตามของพระพุทธเจ้าจนเห็นชัดแล้วกราบลงหน ๑

ครั้งที่ ๒ ว่าพระธรรมคุณ คือ สวากขาโต ภควตา ธมฺโม ฯลฯ วิญญูหิติ หยุดระลึกถึงคุณพระธรรมที่รักษาผู้ปฏิบัติตามไม่ให้ตกไปในที่ชั่วจนเห็นชัดแจ้ง แล้วกราบลงหน ๑

ครั้งที่ ๓ ว่าพระสังฆคุณ คือ สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ ฯลฯ ปุญฺญกฺเขตฺตํ โลกสฺสาติ หยุดระลึกถึงคุณคือ ความปฏิบัติดี, ปฏิบัติตรง, ปฏิบัติถูก ปฏิบัติชอบของพระ–อริยสงฆ์จนเห็นชัดแล้วกราบลงหน ๑

นั่งพับเพียบประนมมือ ตั้งใจถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ไม่ถือสิ่งอื่นยิ่งกว่าจนตลอดชีวิตว่า สรณคมน์ คือ พุทธํ สรณํ คจฺฉามิ ฯลฯ ตติยมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ ฯ

ครั้งที่ ๔ ระลึกถึงคุณบิดามารดาของตนจนเห็นชัดแล้วกราบลงหน ๑

ครั้งที่ ๕ ระลึกถึงคุณของบรรดาท่านผู้มีอุปการะแก่ตน เช่นพระมหากษัตริย์ ครูบาอาจารย์ บิดามารดา เป็นต้น จนเห็นชัดแล้ว กราบลงหน ๑

ต่อไปนี้ไม่ต้องประนมมือ ตั้งใจพิจารณาเรื่องและร่างกายของตนว่า

๑. จะต้องแก่ หนีความแก่ไม่พ้น

๒. จะต้องเจ็บ หนีความเจ็บไม่พ้น

๓. จะต้องตาย หนีความตายไม่พ้น

๔. จะต้องพลัดพราก จากของรักของชอบใจทั้งสิ้น

๕. มีกรรมเป็นของตัว คือทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

๖. เป็นอนิจจัง ไม่เที่ยง ไม่แน่นอนเป็นทุกข์ลำบาก เดือดร้อน

๗. เป็นอนัตตา ไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาของตน

ครั้นพิจารณาแล้ว พึงแผ่กุศลทั้งปวงมีการกราบไหว้เป็นต้นนี้ อุทิศให้แก่ท่านผู้มีคุณ มีคุณบิดามารดาเป็นต้นตลอดจนชั้นสูงสุด คือพระมหากษัตริย์ ทั้งเทพยดา มนุษย์แลสัตว์ทั้งหลายว่า จงเป็นสุข ๆ อย่ามีเวรมีภัยเบียดเบียนกันแลกัน รักษาตนให้พ้นจากทุกข์ภัยทั้งสิ้นเทอญ ฯ

การไหว้ ๕ ครั้งนี้ ถ้าวันไหนขาดให้ไหว้ใช้หนี้ ๕ ครั้งในวันรุ่งขึ้น ถ้านั่งกระโหย่งเท้าไม่ได้ ก็นั่งพับเพียบ ถ้าไม่ได้ก็นอนไหว้ เมื่อยกมือไม่ขึ้นก็ปากกับใจ ถ้าทำได้อย่างนี้เป็นเครื่องพยุงตนให้เป็นคนดีไม่ให้เป็นคนชั่ว แลให้ตั้งอยู่ในที่ดี ไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว ถ้าผู้ใดประพฤติได้เสมอจนตลอดชีวิตผู้นั้นจะอุ่นใจในตัวของตัวเองมีความเจริญงอกงามไพบูลย์ยิ่งๆขึ้นเสมอทุกคืนทุกวันคุ้มครองป้องกันภยันตราย ปราศจากความเสียหายที่ไม่เหลือวิสัย และตั้งตัวได้ในทางคดีโลกและทางคดีธรรมเต็มภูมิเต็มขั้นของตนทุกประการ ฯ

จิตตภาษิต

๑. **ภายใต้โลก** พระอาทิตย์และพระจันทร์นี้ ไม่มีความลับ ดังนั้นท่านควรสำรวม กาย วาจา ใจ ให้จงมาก เทวดาจะสรรเสริญท่านทุกเมื่อ

๒. **เสียงที่กระซิบเบาที่สุด** เป็นเสียงดังยิ่งกว่าฟ้าร้องเสียงที่กึกก้องทั่วจักรวาลเป็นเสียงเบาที่สุด ดุจละลอกลูกคลื่นตั้งขึ้นแล้วละลายไปในมหาสมุทร ฉะนั้น

๓. **ผู้มีใจบริสุทธิ** เปรียบเหมือนเจ้าทรัพย์มีแก้วสารพัดนึก ทรงอำนาจวาสนา ต้นทุนก็ไม่สูญ กำไรก็เจริญงอกงามขึ้นเหมือนพระจันทรข้างขึ้น

๔. **ผู้มีใจทุจจริต** เปรียบเหมือนลูกหนี้สินทรัพย์อับปัญญา เสื่อมอำนาจวาสนา ต้นทุนสูงได้กำไรลอดพื้น แรมลงเหมือนพระจันทร์ข้างแรม

๕. **ความยากจนเข็ญใจ** ทำให้เศร้าใจอย่างไรคงรู้รสด้วยใจเป็นอย่างดี แต่ถ้ายอมสลัดตัดใจด้วยอธรรม คือ ความละอาย มานะ ทิฏฐิ นั้นได้แล้ว ตั้งใจจริงประกอบธรรม คือ สติ วิริยะ ปัญญา ให้เกิดขึ้นในกิจการที่ชอบ เข้าใจว่าคงเอาตัวรอดได้แน่นอน

๖. **ไม่มีทรัพย์** ก็ชื่อว่า ไม่มีมิตร ไม่มีมิตรก็ชื่อว่า ไม่มีสุข ไม่มีสุขก็ชื่อว่าไม่มีซึ่งกุศล ปุญญกะชัยและไฉนจะได้ผล ซึ่งมรรคผลศิวาโมกข์ นิพพานเอย

กำแพงแก้ว ๗ ประการ

พุทธัง สัตตะระตะนะปาการัง อัมหากัง สะระณัง คัจฉามิ
ธัมมัง สัตตะระตะนะปาการัง อัมหากัง สะระณัง คัจฉามิ
สังฆัง สัตตะระตะนะปาการัง อัมหากัง สะระณัง คัจฉามิ
สุสุ ละละ ธาธา โสโส นะโมพุทธายะ
พุทโธพระบัง ธัมโมพระบัง สังโฆพระบังฯ

มงกุฎพระเจ้า

อิติปิโส วิเสเส อิ อิเสเส พุทธาเม อิ อิเมนา พุทธตังโส อิ อิโสตัง พุทโธปิติอิ

ตะโจ พระพุทธเจ้าจงมาเป็นหนัง

มังสัง พระธรรมเจ้าจงมาเป็นเนื้อ

อัฏฐิ พระสงฆ์เจ้าจงมาเป็นกระดูก

ตรีเพ็ชร์ ฆง ฆง อิสะหวาหะ หะสะหวาสุ สุสะหวาอิ พุทธปิติอิ ฯ

พรหมวิหาร ๔

ธรรม ๔ อย่างนี้ ท่านว่าเป็นธรรมของผู้ใหญ่ บุคคลผู้มีหน้าที่ใหญ่โตปกครองผู้น้อยจำต้องมีธรรม ๔ ประการนี้ในสันดาน เพราะเป็นธรรมอันเจือไปด้วย ความโอบอ้อมอารีสงเคราะห์ช่วยเหลือแก่คนทั่วไป

๑. **เมตตา** คือความเอ็นดูหรือรักใคร่ปรารถนาจะให้สุข ไม่มีราคะ เช่นความกำหนัดเจือปน เป็นความมีแก่ใจอยากจะให้อยากจะเห็นผู้อื่นได้ดี ได้ความสะบาย ดวงจิตต์เช่นนี้เป็นกุศลเกิดจากความมีใจเยือกเย็นเป็นสุขุม

๒. **กรุณา** คือความเอาใจช่วย รู้สึกเวทนาสงสารในคนที่เรารู้เห็นว่าเขาได้ทุกข์ คิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ ไม่เจือปนด้วยความโทรมนัสเสียใจอันนับว่าเป็นส่วนตนแต่อย่างไร

๓. **มุทิตา** คือความพลอยยินดี เมื่อเห็นผู้อื่นได้ดีโดยตนไม่ได้ดีด้วย ถึงแม้ตนจะกลับเป็นผู้ได้รับผลร้าย เช่นต่ำต้อยไปกว่าเขาก็ยังคงยินดีด้วยอยู่นั่นเอง

๔. **อุเบกขา** คือความที่วางอารมย์เป็นกลางไม่ยินดียินร้าย ให้เหตุที่ผู้อื่นเขาประสบทุกข์ภัยอันตรายต่าง ๆ

คิหิปฏิบัติอบายมุข ๔ อย่าง

อบายมุข คือเครื่องฉิบหาย ท่านจำแนกไว้เป็น ๒ พวก พวกหนึ่งมี ๔ อย่าง อีกพวกหนึ่งมี ๖ อย่าง

พวก ๔ อย่าง คือ

๑. ความเป็นนักเลงหญิง

๒. ความเป็นนักเลงสุรา

๓. ความเป็นนักเลงการพนัน

๔. ความคบคนชั่วเป็นมิตร

พวก ๖ อย่าง คือ

ยังมีวิธีแยกอบายมุข ๖ อย่าง ให้กว้างขวางออกไป อย่างละ ๖ อย่างคือ

๑. ดื่มน้ำเมา มีพวก ๔ อย่าง (นักเลงสุรา)

๒. เที่ยวกลางคืน มีพวก ๔ อย่าง (นักเลงหญิง)

๓. เที่ยวดูการเล่น

๔. เล่นการพนัน มีในพวก ๔ อย่าง (นักเลงการพนัน)

๕. คบคนชั่วเป็นมิตร มีในพวก ๔ อย่าง

๖. เกียจคร้านทำการงาน

๑. ดื่มน้ำเมามีโทษ ๖ คือ

๑. เสียทรัพย์

๒. ก่อการทะเลาะวิวาท

๓. เกิดโรค

๔. สิ้นความอาย

๕. ต้องถูกติเตียน

๖. ทอนกำลังปัญญา

๒. เที่ยวกลางคืนมีโทษ ๖ คือ

๑. ชื่อว่าไม่รักตัว

๒. ชื่อว่าไม่รักลูกเมีย

๓. ชื่อว่าไม่รักษาทรัพย์

๔. เป็นที่ระแวงของคนทั้งหลาย

๕. มักถูกใส่ความ

๖. ได้ความลำบากมาก

๓. เที่ยวดูการเล่นมีโทษตามวัตถุที่ไปดู ๖ คือ

๑. รำที่ไหนไปที่นั่น

๒. ขับร้องที่ไหนไปที่นั่น

๓. ดีดสีตีเป่าที่ไหนไปที่นั่น

๔. เสภาที่ไหนไปที่นั่น

๕. เพลงที่ไหนไปที่นั่น

๖. เทิดเทิงที่ไหนไปที่นั่น

๔. เล่นการพนันมีโทษ ๖ คือ

๑. ชนะก่อเวร

๒. แพ้เสียดาย

๓. ทรัพย์ฉิบหาย

๔. ไม่มีใครเชื่อถ้อยคำ

๕. เพื่อนประมาท

๖. ไม่มีใครแต่งงานด้วย

๕. คบคนชั่วมีโทษตามบุคคลที่คบ ๖ คือ

๑. ทำให้เป็นนักเลงการพนัน

๒. ทำให้เป็นนักเลงเจ้าชู้

๓. ทำให้เป็นนักเลงสุรา

๔. ทำให้เป็นคนลวงเขาด้วยของปลอม

๕. ทำให้เป็นคนโกงซึ่งหน้า

๖. ทำให้เป็นคนหัวไม้

๖. เกียจคร้านการทำงานมีโทษ ๖ คือ มักอ้างว่า

๑. หนาวนัก

๒. ร้อนนัก

๓. เวลาเย็นแล้ว

๔. ยังเช้าอยู่

๕. หิวนัก

๖. กระหายนัก

ทุจริต ๓ อย่าง

๑. กายทุจริต ประพฤติชั่วด้วยกาย แยกออกได้เป็น ๓ อย่างคือ

๑. ฆ่าสัตว์ (หรือทำร้ายสัตว์ให้เจ็บช้ำลำบาก)

๒. ลักฉ้อ

๓. ประพฤติผิดในกาม

๒. วจีทุจริต ประพฤติชั่วด้วยวาจา แยกออกได้เป็น ๔ อย่างคือ

๑. พูดเท็จ

๒. พูดส่อเสียด

๓. พูดหยาบคาย

๔. พูดเพ้อเจ้อ ปราศจากสาระ

๓. มโนทุจจริต ประพฤติชั่วด้วยใจ แยกออกได้เป็น ๓ อย่างคือ

๑. โลภอยากได้ของเขา

๒. พยาบาทปองร้ายเขา

๓. เห็นผิดจากทำนองคลองธรรม

สุจจริต ๓ อย่าง

๑. กายสุจจริต ประพฤติชอบด้วยกาย แยกออกได้เป็น ๓ อย่างคือ

๑. เว้นจากฆ่าสัตว์

๒. เว้นจากฉ้อลัก

๓. เว้นจากประพฤติผิดในกาม

๒. วจีสุจจริต ประพฤติชอบด้วยวาจา แยกออกได้เป็น ๔ อย่างคือ

๑. เว้นจากพูดเท็จ

๒. เว้นจากพูดส่อเสียด

๓. เว้นจากพูดหยาบคาย

๔. เว้นจากพูดเพ้อเจ้อ

๓. มโนสุจจริต ประพฤติชอบด้วยใจ แยกออกได้เป็น
๓ อย่างคือ

๑. ไม่โลภ

๒. ไม่พยาบาท

๓. เห็นชอบตามทำนองคลองธรรม

สัปปริสบัญญัติ

เป็นข้อบัญญัติ ท่านสัตบุรุษตั้งไว้สำหรับเป็นทางปฏิบัติของผู้หวังความสุขในเบื้องหน้า

๑. ทานสละสิ่งของ ๆ ท่านให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น

๒. บัพพัชชา ถือบวช เป็นอุบายเว้นจากเบียดเบียนซึ่งกันและกัน

๓. มาตาปิตุอุปัฏฐาน ปฏิบัติมารดาบิดาของตนให้เป็นสุข

สามัญลักษณะ ๓ อย่าง

คือลักษณะที่เป็นสภาพธรรมดา แห่งสังขารทั้งหลายทั้งปวง

๑. อนิจจตา ความเป็นของไม่เที่ยง

๒. ทุกขตา ความเป็นทุกข์

๓. อนัตตา ความเป็นของไม่ใช่ตน

อกุศลมูล ๓ อย่าง

บ่อเกิดของอกุศล เรียกว่า อกุศลมูลมี ๓ อย่างคือ

๑. โลภะ อยากได้

๒. โทสะ คิดประทุษร้ายเขา

๓. โมหะ หลงไม่รู้จริง

เมื่อกุศลมูลเหล่านี้มีอยู่แล้ว กุศลอื่นที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น ที่เกิดอยู่แล้วก็เกิดมากขึ้น จึงเป็นที่ควรละเสีย อย่าให้มีในสันดานได้

กุศลมูล ๓ อย่าง

เป็นธรรมตรงกันข้ามของอกุศล ก็คือกุศลมูล ๓ อย่าง เรียกว่า

๑. อโลภะ ไม่อยากได้ของใคร

๒. อโทสะ ไม่อยากคิดประทุษร้ายใคร

๓. อโมหะ ไม่อยากหลงในสิ่งที่ไม่รู้จริง

เป็นธรรมที่ควรปลูกให้มีขึ้นในสันดาน

บุญกิริยาวัตถุ ๓ อย่าง

ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งการบำเพ็ญบุญ ชื่อว่าบุญกิริยาวัตถุ โดยย่อตัดลงได้เป็น ๓ อย่างคือ

๑. ทานมัย บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน
๒. ศิลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล
๓. ภาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา

วุฒิคือธรรมเป็นเครื่องเจริญ ๔ อย่าง

๑. สับปุริสุปะสังเสวะ คบสัตบุรุษ คือ ผู้ประพฤติชอบด้วย กาย, วาจา, ใจ
๒. สัทธัมมัสสวนะ ฟังคำสั่งสอนท่านโดยเคารพ
๓. โยนิโสมนสิการ ตริตรองให้รู้จักสิ่งที่ดีหรือชั่วโดยอุบายที่ชอบ
๔. ธัมมานธรรมปฏิบัติ ประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรมซึ่งได้ตรองเห็นแล้ว คือให้เลือกแต่ธรรมที่ดีละเว้นธรรมที่ชั่วเป็นบาปอกุศล

จักรคือธรรมดุจล้อรถนำไปสู่ความเจริญ

๑. ปฏิรูปเทสวาสะ อยู่ในประเทศอันสมควร
๒. สัมปุริสูปะสังเสวะ คบสัตบุรุษ
๓. อัตตสัมมาปณิธิ ตั้งตนไว้ชอบ
๔. ปุพเพกตปุญญตา ความเป็นผู้ที่ได้กระทำความดีไว้ในปางก่อน

อคติ ๔ อย่าง

ผู้จะประกอบกิจ ให้เป็นผู้ยุติธรรมพึงละอคติ ๔ อย่างนี้เสีย คือ

๑. ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะรักใคร่กัน

๒. โทสาคติ ลำเอียงเพราะไม่ชอบกัน

๓. โมหาคติ ลำเอียงเพราะความเขลา

๔. ภยาคติ ลำเอียงเพราะความกลัว

อธิษฐานธรรม ๔ อย่าง

อธิษฐานธรรม หมายความว่า เป็นธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจคือ

๑. ปัญญา รอบรู้ในสิ่งที่ควรรู้

๒. สัจจะ ความจริงใจ จะประพฤติสิ่งใดก็ให้ได้จริง

๓. จาคะ สละสิ่งที่เป็นข้าศึกแก่ความจริงใจ

๔. อุปสมะ สงบใจจากสิ่งที่เป็นข้าศึกแห่งความสงบ

อิทธิบาท ๔ อย่าง

อิทธิบาท เป็นธรรมอันยังความสำเร็จให้แก่บุคคล บุคคลใดประพฤติธรรม ๔ อย่างนี้ได้โดยบริบูรณ์ ย่อมบรรลุจุดหมายประสงค์ที่จะได้ ถ้าไม่เป็นการเหลือวิสัยกล่าวโดยคือ

๑. ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น

๒. วิริยะ ความหมั่นประกอบในสิ่งนั้น

๓. จิตตะ ความเอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้นเป็นเนืองนิตย์

๔. วิมังสา ความหมั่นตริตรอง พิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น

ความไม่ประมาทในที่ ๔ สถาน

บุคคล ควรทำความไม่ประมาทในที่ ๔ สถาน คือ

๑. ในการละกายทุจจริต ประพฤติกายสุจจริต

๒. ในการละวจีทุจจริต ประพฤติวจีสุจริต

๓. ในการละมโนทุจจริต ประพฤติมโนสุจจริต

๔. ในการละความเห็นผิด ทำความเห็นให้ถูก

อารักขกัมมัฏฐาน ๔

การเจริญกัมมัฏฐาน เป็นหนทางที่จะทำใจให้ผ่องแผ้ว ปราศจากเครื่องเศร้าหมอง มีนิวรณ์เป็นต้น กัมมัฏฐาน ๔ อย่าง ที่จะกล่าวต่อไปนี้ ภิกษุควรเจริญเป็นนิตย์

๑. พุทธานุสสติ ระลึกถึงคุณพระพุทธเจ้าที่มีในพระองค์และทรงเกื้อกูลแก่ผู้อื่น เพราะพระพุทธเจ้าเป็นผู้ตื่นจากหลับ เป็นผู้ปลุกผู้อื่นให้ตื่น

๒. เมตตา มีไมตรีจิตต์ คิดจะให้สัตว์ทั้งปวงอยู่เป็นสุขทั่วหน้า

๓. อสุภ พิจารณาร่างกายของตนและของผู้อื่นให้เห็นเป็นไม่งาม

๔. มรณัสสติ นึกถึงความตายอันเป็นสภาพธรรมดาซึ่งจะมีแก่ตน

สติปัฏฐาน ๔

๑. กายานุปัสสนา คือสติกำหนดพิจารณากายเป็นอารมณ์ว่า กายนี้ก็สักแต่ว่ากายไม่ใช่สัตว์ บุคคล, ตัว, ตน, เรา, เขา,

๒. เวทนานุปัสสนา คือสติกำหนดพิจารณา สุข, ทุกข์ และไม่ทุกข์ ไม่สุข เป็นอารมณ์ว่า เวทนานี้ก็สักแต่ว่าเวทนา ไม่ใช่สัตว์ บุคคล, ตัว, ตน, เรา, เขา

๓. จิตตานุปัสสนา คือสติกำหนดพิจารณาใจที่เศร้าหมองหรือผ่องแผ้วเป็นอารมณ์ว่า ใจนี้ก็สักแต่ว่าใจ ไม่ใช่สัตว์ บุคคล, ตัว, ตน, เรา, เขา

๔. ธัมมานุปัสสนา คือสติกำหนดพิจารณาธรรมที่เป็นกุศลที่บังเกิดกับใจเป็นอารมณ์ว่า ธรรมนี้ก็สักแต่ว่าธรรม ไม่ใช่สัตว์ บุคคล, ตัว, ตน, เรา, เขา

ธาตุกัมมัฏฐาน

ธาตุทั้ง ๔ นั้น คือ

๑. ปถวีธาตุ (ดิน)

๒. อาโปธาตุ (น้ำ)

๓. เตโชธาตุ (ไฟ)

๔. วาโยธาตุ (ลม)

๑. ปถวีธาตุ เป็นธาตุอันมีลักษณะเข้มแข็งที่ภายในร่างกายเรามีปถวีธาตุ คือ ผม, ขน, เล็บ, ฟัน, หนัง, เนื้อ, เอ็น, กระดูก, เยื่อในกระดูก, ม้าม, หัวใจ, ตับ, พังผืด, ไต, ปอด, ไส้ใหญ่, ไส้น้อย, อาหารใหม่, อาหารเก่า

๒. อาโปธาตุ เป็นธาตุอันมีลักษณะเอิบอาบที่ภายในร่างกายเรามีอาโปธาตุคือ ดี, เสลด, หนอง, เลือด, เหงื่อ มันข้น, น้ำตา, เปลวมัน, น้ำลาย, น้ำมูก, ไขข้อ, มูตร์

๓. เตโชธาตุ เป็นธาตุอันมีลักษณะร้อนภายในเรามีเตโชธาตุคือ ไฟที่ยังกายให้อบอุ่น ไฟที่ยังกายให้ทรุดโทรม ไฟที่ยังกายให้กระวนกระวาย ไฟที่เผาอาหารให้ย่อย

๔. วาโยธาตุ เป็นธาตุอันมีลักษณะพัดไปมาในร่างกายเรามีวาโยธาตุ คือ ลมพัดขึ้นเบื้องบน ลมพัดลงเบื้องต่ำ ลมในท้อง ลมในไส้, ลมพัดไปตามตัว, ลมหายใจ

ความกำหนดพิจารณากายนี้ ให้เห็นว่าเป็นแต่เพียงธาตุ ๔ มาประชุมกัน คือ ดิน, น้ำ, ลม, ไฟ, ไม่ใช่เรา, ไม่ใช่ของเรา, เรียกว่าธาตุกัมมัฏฐาน

อภิณหปัจจเวกขณะ ๕

มีธรรม ๕ อย่าง ที่บุคคลควรพิจารณาทุกวันว่า

๑. เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นไปได้

๒. เรามีความเจ็บเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นไปได้

๓. เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นไปได้

๔. เราจักต้องพลัดพรากจากของรัก ของชอบใจทั้งสิ้น

๕. เรามีกรรมเป็นของตัว ทำดีจักได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

เวสารัชชกรณธรรม ๕

ธรรม ๕ ประการนี้ คือ ธรรมทำให้เกิดความกล้าหาญ

๑. ศรัทธา เชื่อในสิ่งที่ควรจะเชื่อ

๒. ศีล รักษากาย, วาจา, ให้เรียบร้อย

๓. พาหุสัจจะ ความเป็นผู้ศึกษามาก

๔. วิริยารัมภะ ปรารภความเพียร

๕. ปัญญา รอบรู้ในสิ่งที่ควรรู้

องค์แห่งธรรมกถึก ๕

๑. แสดงธรรมโดยลำดับ ไม่ตัดลัดให้ขาดความ

๒. อ้างเหตุผล แนะนำให้ผู้ฟังเข้าใจ

๓. ตั้งจิตต์เมตตาปรารถนาให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง

๔. ไม่แสดงธรรม เพราะเห็นแก่ลาภ

๕. ไม่แสดงธรรม กระทบตนและผู้อื่นคือไม่ยกตน และเสียดสีผู้อื่น

ธัมมสวนานิสงฆ์ (ผลแห่งการฟังธรรม) ๕

๑. ย่อมได้ฟังในสิ่งที่ไม่เคยฟัง

๒. สิ่งใดได้เคยฟังแล้ว แต่ไม่เข้าใจชัดย่อมเข้าใจในสิ่งนั้นชัด

๓. บันเทาความสงสัย

๔. ทำความเห็นให้ถูกต้อง

๕. จิตต์ของผู้ฟังย่อมผ่องใส

พละ (ธรรมเป็นกำลัง) หรืออินทรีย์ ๕

๑. ศรัทธา ความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ

๒. วิริยะ ความเพียร

๓. สติ ความระลึกได้

๔. สมาธิความตั้งใจมั่นแน่แน่ว

๕. ปัญญา ความรอบรู้ในสิ่งที่ควรรู้

คิหิปฏิบัติทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ๔

ธรรม อันเป็นทางยังประโยชน์ปัจจุบัน แก่ผู้ปฏิบัติมี ๔ ประการคือ

๑. อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่นในการประกอบกิจในหน้าที่ของตน

๒. อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือรักษาทรัพย์รักษาการงาน

๓. กัลยาณมิตตตา ความมีเพื่อนดี

๔. สมชีวิตา ความเลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์

คิหิปฏิบัติสัมปรายิกัตถประโยชน์ ๔

ธรรม อันเป็นทางยังประโยชน์ในภายหน้าให้แก่ผู้ปฏิบัติ (ธรรมเป็นเหตุให้สมหมายก็เรียก) มี ๔ ประการคือ

๑. ศรัทธา สัมปทา ถึงพร้อมด้วยศรัทธา เชื่อในสิ่งควรเชื่อ

๒. ศีล สัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล

๓. จาคะ สัมปทา ถึงพร้อมด้วยการบริจาคทาน เป็นการแบ่งสุขให้แก่ผู้อื่น

๔. ปัญญา สัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา รู้จักบาปบุญ คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์

มิตรปฏิรูป (คือคนเทียมมิตร) ๔ จำพวกกล่าวคือ

๑. คนปอกลอก

๒. คนดีแต่พูด

๓. คนหัวประจบ

๔. คนชักชวนในทางฉิบหาย

๑. คนปอกลอกมีลักษณะ ๔

๑. คิดเอาแต่ได้ฝ่ายตน

๒. เสียให้น้อย คิดเอามาก

๓. เมื่อมีภัยแก่ตัว จึงรับทำกิจของเพื่อน

๔. คบเพื่อนเพราะเห็นแก่ประโยชน์ของตัว

๒. คนดีแต่พูดมีลักษณะ ๔

๑. เอาของล่วงแล้วมาปราศรัย

๒. เอาของที่ยังไม่มีมาปราศรัย

๓. สงเคราะห์ด้วยสิ่งไร้ประโยชน์

๔. ออกปากพึ่งมิได้

๓. คนหัวประจบมีลักษณะ ๔

๑. จะทำชั่วก็คล้อยตาม

๒. จะทำดีก็คล้อยตาม

๓. ต่อหน้าสรรเสริญ

๔. ลับหลังนินทา

๔. คนชักชวนไปในทางฉิบหายมีลักษณะ ๔

๑. ชวนดื่มน้ำเมา

๒. ชวนเที่ยวกลางคืน

๓. ชวนให้หลงในการเล่น

๔. ชอบเล่นการพนัน

คิหิปฏิบัติ มิตรแท้ ๔ จำพวก

กล่าวคือ

๑. มิตรมีอุปการะ

๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์

๓. มิตรแนะนำประโยชน์

๔. มิตรมีความรักใคร่

๑. มิตรมีอุปกระ

๑. ป้องกันเพื่อนผู้ประมาทแล้ว

๒. ป้องกันทรัพย์ของเพื่อนผู้ประมาท

๓. เมื่อมีภัย เป็นที่พึ่งได้

๔. เมื่อมีธุระ ช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก

๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์มีลักษณะ ๔

๑. ขยายความลับของตนแก่เพื่อน

๒. ปิดความลับของเพื่อน

๓. ไม่ละทิ้งเพื่อนในยามวิบัติ

๔. แม้แต่ชีวิตก็อาจจะสละแทนเพื่อนได้

๓. มิตรแนะนำประโยชน์มีลักษณะ ๔

๑. ห้ามทำความชั่ว

๒. แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี

๓. ให้ฟังในสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง

๔. บอกทางสวรรค์ให้

๔. มิตรมีความรักใคร่มีลักษณะ ๔

๑. ทุกข์ก็ทุกข์ด้วย

๒. สุขก็สุขด้วย

๓. โต้เถียงคนที่ติเตียนเพื่อน

๕. รับรองคนที่สรรเสริญเพื่อน

สุขของคฤหัสถ์ ๔ อย่าง

๑. เกิดแต่ความมีทรัพย์

๒. เกิดแต่จ่ายทรัพย์บริโภค

๓. เกิดแต่ความไม่ต้องเป็นหนี้

๔. เกิดแต่ประกอบการงานที่ปราศจากโทษ

คิหิปฏิบัติสังคหวัตถุ ๔ อย่าง

สังคหวัตถุ เป็นคุณเครื่องยึดเหนี่ยวใจของผู้อื่นไว้ได้

๑. ทานให้ปันสิ่งของแก่ผู้ที่ควรให้

๒. ปิยะวาจา เจรจาวาจาที่อ่อนหวาน

๓. อัตถจริยา ประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น

๔. สมานัตตตา ความเป็นผู้มีคนเสมอไม่ถือตัว

ความปรารถนาที่ได้ดังหมายด้วยยาก ๔

๑. ขอสมบัติจงเกิดมีแต่เราโดยทางที่ชอบ

๒. ขอยศจงเกิดมีแต่เรากับพวกพ้อง

๓. ขอเราจงมีอายุยืนนาน

๔. เมื่อสิ้นชีวิต ขอเราจงไปเกิดในสวรรค์

ถ้าบุคคลมีความปรารถนา มีความหวังซึ่งความเจริญและความสุขควรปฏิบัติธรรม ๔ ประการคือ ซึ่งท่านได้กล่าวไว้ในสัมปรายิกัตถประโยชน์ คือ

๑. สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยสัทธาที่ควรเชื่อ

๒. ศีล สัมทปา ถึงพร้อมด้วยศีล

๓. จาคะสัมปทา ถึงพร้อมด้วยบริจาคทาน

๔. ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมปัญญารู้จักบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์

คิหิปฏิบัติธรรมของฆราวาส ๔

๑. สัจจะ สัตย์ซื่อต่อกัน

๒. ทมะ รู้จักข่มจิตต์ของตน

๓. ขันติ รู้จักอดทนต่อความลำบาก

๔. จาคะ สละให้เป็นสิ่งของแก่คนที่ควรจะให้

เหตุ อันทำให้ตระกูลมั่งคั่งตั้งอยู่ได้ไม่นาน

๑. ไม่แสวงหาพัสดุที่หายแล้ว

๒. ไม่บูรณะพัสดุที่เก่า

๓. ไม่รู้จักประมาณในการบริโภคสมบัติ

๔. ตั้งคนทุศีลให้เป็นแม่บ้านพ่อเรือน

คิหิปฏิบัติประโยชน์เกิดแต่การถือโภคทรัพย์

เมื่อแสวงหาโภคทรัพย์ได้มาโดยทางที่ชอบแล้ว กุลบุตรควรใช้จ่ายโภคทรัพย์นั้นเพื่อกิจ ๕ ประการคือ

๑. เลี้ยงตัว, เลี้ยงบิดามารดา เลี้ยงบุตรภรรยา เลี้ยงบ่าวไพร่ให้เป็นสุข

๒. เลี้ยงเพื่อนฝูงให้เป็นสุข

๓. บำบัดอันตรายที่เกิดแต่เหตุต่าง ๆ

๔. ทำพลี ๕ อย่าง กล่าวคือ

๑. ญาติพลี สงเคราะห์ญาติ

๒. อติถิพลี ต้อนรับแขก

๓. ปุพพเปตพลี ทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย

๔. ราชพลี ถวายเป็นของหลวง (เสียภาษี)

๕. เทวดาพลี ทำบุญอุทิศให้เทวดา

๕. บริจาคทานให้สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติชอบ

คิหิปฏิบัติ สมบัติของอุบาสก ๕

๑. ประกอบด้วยศรัทธา

๒. มีศีลบริสุทธิ์

๓. ไม่ถือมงคลตื่นข่าว คือเชื่อกรรมไม่เชื่อมงคล

๔. ไม่แสวงหาเขตต์บุญนอกพระพุทธศาสนา

๕. บำเพ็ญบุญแต่ในพระพุทธศาสนา

คิหิปฏิบัติ ทิศทั้ง ๖

บุคคลซึ่งกุลบุตรจะมีกิจธุระเกี่ยวข้องด้วยในชีวิต ท่านเปรียบด้วยทิศทั้ง ๖ คือ

๑. ปุรัตถิมทิศ เบื้องหน้า ได้แก่ บิดามารดา

๒. ทักขิณทิศ เบื้องขวา ได้แก่ อาจารย์

๓. ปัจฉิมทิศ เบื้องหลัง ได้แก่ บุตรภรรยา

๔. อุตตรทิศ เบื้องซ้าย ได้แก่ มิตร

๕. เหฏฐิมทิศ เบื้องต่ำ ได้แก่ บ่าว

๖. อุปริมทิศ เบื้องบน ได้แก่ สมณชีพราหมณ์

ทิศทั้ง ๖ นี้ กุลบุตรพึงบูชาด้วยความปฏิบัติต่างๆ กันคือ

๑. ปุรัตถิมทิศ คือบิดามารดานั้น บุตรพึงบำรุงด้วยสถาน ๕ คือ

๑. ท่านได้เลี้ยงมาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ

๒. ทำกิจการของท่าน

๓. ดำรงค์วงศ์ตระกูล

๔. ประพฤติตนให้เป็นคนสมควรรับทรัพย์มรดก

๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

บิดามารดาได้รับบำรุงฉะนี้แล้วย่อมอนุเคราะห์บุตรด้วยสถาน ๕ คือ

๑. ห้ามทำความชั่ว

๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี

๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา

๔. หาภรรยาที่สมควรให้

๕. มอบทรัพย์ให้ในสมัย

๒. ทักขิณทิศ คืออาจารย์นั้น ศิษย์พึงบำรุงด้วยสถาน ๕ คือ

๑. ต้อนรับด้วยความเคารพ

๒. คอยรับใช้สอย

๓. เชื่อฟัง

๔. อุปฐาก

๕. เรียนศิลปวิทยาโดยความเคารพ

อาจารย์ได้ รับ บำรุงฉะนี้ แล้วย่อมอนุ เคราะห์ศิษย์ ด้วยสถาน ๕ คือ

๑. แนะนำในสิ่งที่ดี

๒. ให้เรียนดี

๓. บอกศิลปวิทยาให้สิ้นเชิงไม่ปิดบัง

๔. ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง

๕. ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย คือศิษย์จะไปในทิศไหนก็ไม่ให้อดอยากลำบาก

๓. ปัจฉิมทิศ คือภรรยานั้น สามีพึงบำรุงด้วยสถาน ๕ คือ

๑. ยกย่องเป็นภรรยา

๒. ไม่ดูหมิ่น

๓. ไม่ล่วงใจ

๔. มอบความเป็นใหญ่ให้

๕. ให้เครื่องแต่งตัว

ภรรยาได้บำรุงฉะนี้แล้วย่อมอนุ เคราะห์สามี ด้วย สถาน ๕ คือ

๑. จัดการงานดี

๒. สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามี

๓. ไม่ประพฤตินอกใจ

๔, รักษาทรัพย์ที่หามาได้

๕. ขยันไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง

๔. อุตตรทิศ คือมิตรนั้นกุลบุตรพึงบำรุงด้วยสถาน ๕ คือ

๑. ให้ปัน

๒. เจรจาถ้อยคำไพเราะ

๓. ประพฤติเป็นประโยชน์แก่มิตร

๔. ทำตนให้สม่ำเสมอไม่ข่มมิตร

๕. ไม่แกล้งกล่าวให้คลาดจากความจริง

มิตรได้รับบำรุงฉะนี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรด้วยสถาน ๕ คือ

๑. รักษามิตรผู้ประมาทแล้ว

๒. รักษาทรัพย์ของมิตรผู้ประมาทแล้ว

๓. เมื่อมีภัย เอาเป็นที่พึ่งได้

๔. ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ

๕. นับถือตลอดถึงญาติวงศ์ของมิตร

๕. เหฏฐิมทิศ คือบ่าวนั้น นายพึงบำรุงด้วยสถาน ๕ คือ

๑. ให้ทำงานพอสมควรแก่กำลัง

๒. ให้อาหารและรางวัล

๓. รักษาพยาบาลในเวลาเจ็บไข้

๔. แจกของมีรสพิเศษให้รับประทาน

๕. ปล่อยให้ในคราวสมัย

บ่าวได้รับบำรุงฉะนี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์นายด้วยสถาน ๕.คือ

๑. ลุกขึ้นทำการงานก่อนนาย

๒. เลิกงานทีหลังนาย

๓. ถือเอาแต่ของที่นายหยิบยกให้

๔. ทำการงานให้ดีขึ้น

๕. นำคุณความดี ของนายไปสรรเสริญในที่ต่าง ๆ

๖. อุปริมทิศ คือสมณชีพราหมณ์นั้นกุลบุตรพึงบำรุงด้วยสถาน ๕ คือ

๑. ด้วยกายกรรม ทำอะไร ๆ ประกอบด้วยเมตตา

๒. ด้วยวจีกรรม พูดอะไร ๆ ประกอบด้วยเมตตา

๓. ด้วยมโนกรรม คิดอะไร ๆ ประกอบด้วยเมตตา

๔. ด้วยความเป็นผู้ไม่ปิดประตู คือมิได้ห้ามไม่ ให้เข้าบ้านเรือนเวลามาก็ต้อนรับด้วยความเคารพ

๕. ด้วยให้อามิสทาน

สมณชีพราหมณ์ได้รับบำรุงฉะนี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรด้วยสถาน ๖ คือ

๑. ห้ามมิให้ทำชั่ว

๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี

๓. อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม

๔. ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง

๕. ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้ง

๖. บอกทางสวรรค์ให้

นิวรณ์ ๕

ในสันดานคนเรามีธรรมชนิดหนึ่ง ซึ่งกันจิตต์ไม่ให้บรรลุความดีเปรียบประดุจหญ้าคาที่ขึ้นในร่องสวน กันต้นผลไม้ไม่ให้งอกงาม บุคคลผู้หวังจะปฏิบัติธรรมดีงามต้องจำกัดธรรมอันเป็นอุปสรรคกีดขวางนี้เสียก่อนธรรมอันชั่วร้ายนี้เรียกว่านิวรณ์มี ๕ อย่างคือ

๑. กามฉันท ความพอใจลุ่มหลงในอารมณ์ที่ชอบใจมีรูปเสียง ฯ เป็นต้น ท่านเปรียบเหมือนน้ำ ที่มีสีเจือปนไม่สะอาด

๒. พยาบาท ความคิดปองร้ายผู้อื่น ทำจิตตให้กลัดกลุ้มขึ้งเคลียด ท่านเปรียบเหมือนน้ำที่เดือดพล่าน

๓. ถินมิทธะ ความที่จิตตหดหู่และเคลิบเคลิ้มง่วงงุนทำให้ประสาทแล่นได้ช้าท่านเปรียบเหมือนน้ำที่มีจอกแหนปกคลุม

๔. อุทธัจจกุกุจจะ ความฟุ้งซ่านรำคาญใจทำให้เที่ยวระส่ำระสายอึดอัดจับโน่นวางนี่ ท่านเปรียบเหมือนน้ำที่ลมพัดกระเพื่อมเป็นละลอกอยู่เสมอ

๕. วิจิกิจฉา ความลังเลไม่ตกลงใจ ไม่แน่นจนแตกหักท่านเปรียบเหมือนน้ำที่ขุ่นเป็นตมอยู่ในที่มืด

ขันธ ๕

กายกับใจ แบ่งออกเป็น ๕ กองเรียกว่าขันธ ๕ คือ

๑. รูป

๒. เวทนา

๓. สัญญา

๔. สังขาร

๕. วิญญาณ

๑. ธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ประชุมกันเป็นกายนี้เรียกว่า รูป

๒. ความรู้สึกอารมณ์ว่า เป็นสุข คือสบายกาย สบายใจ หรือเป็นทุกข์ไม่สบายหรือเฉย ๆ ไม่สุข ไม่ทุกข์ นี้เรียกว่า เวทนา

๓. ความจำได้หมายรู้ คือ จำรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อารมณ์ที่เกิดกับใจได้นี้เรียกว่า สัญญา

๔. เจตสิกธรรม คืออารมณ์ที่เกิดกับใจเป็นส่วนดี เรียกว่า กุศล เป็นส่วนชั่วเรียกว่า อกุศล เป็นส่วนกลาง ๆ เรียก อัพยากฤตนี้เรียกว่า สังขาร

๕. ความรู้อารมณ์ ในเวลาเมื่อรูปมากระทบกับนัยน์ตา เสียงมากระทบหู เป็นต้นนี้เรียกว่า วิญญาณ

ขันธ ๕ เรียกว่า นามรูปคือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ๔ อย่าง รวมเข้าเป็นนาม รูปคงเป็นรูป

เคารพ เอื้อเฟื้อ ๖

๑. ในพระพุทธเจ้า

๒. ในพระธรรม

๓. ในพระสงฆ์

๔. ในความศึกษา

๕. ในความไม่ประมาท

๖. ในปฏิสัณฐาน คือต้อนรับ ปราศัย

อายตนะภายใน ๖

๑. ตา

๒. หู

๓. จมูก

๔. ลิ้น

๕. กาย

๖. ใจ

(อินทรีย์ ๖ ก็เรียก)

อายตนะภายนอก ๖

๑. รูป

๒. เสียง

๓. กลิ่น

๔. รส

๕. โผฏฐัพพะ
เหล่านี้คือ อารมณ์ที่มาถูกต้องกาย

๖. ธรรมคือ อารมณ์ที่เกิดกับใจ (อารมณ์ ๖ ก็เรียก)

วิญญาณ ๖

๑. จักขุวิญญาณ คือความรู้อันเกิดขึ้น โดยรูปกระ—ทบนัยน์ตา

๒. โสตวิญญา คือความรู้อันเกิดขึ้นโดยเสียงกระทบหู

๓. ฆานวิญญาณ คือความรู้อันเกิดขึ้นโดยกลิ่นกระทบจมูก

๔. ชิวหาวิญญาณ คือความรู้อันเกิดขึ้นโดยรสกระทบลิ้น

๕. กายวิญญาณ คือความรู้อันเกิดขึ้นโดยโผฏฐัพพะกระทบกาย

๖. มโนวิญญาณ คือความรู้อันเกิดขึ้นเมื่อธรรมเกิดกับใจ

สัมผัส ๖

เมื่ออายตนะภายใน มีตาเป็นต้น

อายตนะภายนอก มีรูปเป็นต้นกับวิญญาณ มีจักขุวิญญาณเป็นต้น กระทบกันเกิดเป็นผล ผลนี้เรียกว่าสัมผัส มีชื่อตามอายตนะภายใน เป็น ๖ อย่าง คือ

๑. จักขุสัมผัส

๒. โสตสัมผัส

๓. ฆานสัมผัส

๔. ชิวหาสัมผัส

๕. กายสัมผัส

๖. มโนสัมผัส

เวทนา ๖

สัมผัส เป็นเหตุให้เกิดเวทนา เป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง กลาง ๆ คือ ไม่เป็นสุขแต่ก็ไม่เป็นทุกข์มีชื่อตามอายตนะภายในเป็น ๖ อย่างคือ

๑. จักขุสัมผัสเวทนา
๒. โสตสัมผัสเวทนา
๓. ฆานสัมผัสเวทนา
๔. ชิวหาสัมผัสเวทนา
๕. กายสัมผัสเวทนา
๖. มโนสัมผัสเวทนา

ธาตุ ๖

กล่าวคือ

๑. ปถวีธาตุ (ดิน)
๒. อาโปธาตุ (น้ำ)
๓. เตโชธาตุ (ไฟ)
๔. วาโยธาตุ (ลม) และ
๕. อากาศธาตุ ช่องว่างที่มีในกาย
๖. วิญญาณธาตุ ความรู้อะไรได้

อริยะทรัพย์ ๗

คือคุณความดีอย่างประเสริฐ ซึ่งควรปลูกให้มีในสันดานมีค่ายิ่งกว่าทรัพย์ภายนอก เช่นแก้ว, แหวน เงิน ทอง ฯลฯ มี ๗ อย่าง

๑. ศรัทธา เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ

๒. ศีล รักษากายวาจาให้เรียบร้อย

๓. หิริ ละอายต่อบาป

๔. โอตตัปปะ สดุ้งเกรงต่อบาป

๕. พาหุสัจจะ เป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาก

๖. จาคะ สละของของตนให้ผู้อื่น

๗. ปัญญา รอบรู้ในสิ่งที่ควรรู้

สัปปุริสธรรม คือธรรมของสัตบุรุษมี ๗ อย่าง คือ

๑. ธัมปัญญุตา รู้จักเหตุ เช่นรู้จักว่าสิ่งนี้เป็นเหตุแห่งทุกข์ สิ่งนั้นเป็นเหตุแห่งสุข

๒. อัตถัญญุตา รู้จักผล เช่นรู้จักว่าทุกข์เป็นผลแห่งเหตุอันนี้สุขเป็นผลแห่งเหตุอันนี้

๓. อัตตัญญุตา รู้จักตนคือรู้ฐานะของตนแล้วประพฤติให้สมกับฐานะ

๔. มัตตัญญุตา รู้จักประมาณในการแสวงหาเครื่องเลี้ยงชีวิต แต่โดยทางที่ชอบและรู้จักประมาณการบริโภคแต่พอควร

๕. กาลัญญุตา รู้จักกาละเทศะสิ่งใดควรในเวลาใด

๖. ปริสัญญุตา รู้จักประชุมชนและกิริยา วาจา ที่จะต้องใช้แก่ที่ประชุมชนนั้น ๆ

๗. ปุคคลัญญุตา รู้จักเลือกบุคคลรักใคร่ดีไม่ดีควรคบไม่ควรคบ

โพชฌงค์ ๗

๑. สติ ความระลึกได้

๒. ธัมมวิจยะ ความสอดส่องธรรม คือปัญญานั่นเอง

๓. วิริยะ ความเพียร

๔. ปัสสัทธิ ความสงบใจ และอารมณ์

๕. ปีติ ความอิ่มใจ

๖. สมาธิ ความตั้งใจมั่น

๗. อุเบกขา ความวางเฉย

โลกธรรม ๘

คือ ธรรม ที่ครอบงำสัตวโลก สัตวโลกย่อมเป็นไปตามธรรมนั้นมี ๘ อย่าง

๑. มีลาภ

๒. ไม่มีลาภ

๓. มียศ

๔. ไม่มียศ

๕. สรรเสริญ

๖. นินทา

๗. สุข

๘. ทุกข์

เมื่อธรรมอย่างใดใน ๘ ประการนี้บังเกิดขึ้น ควรพิจารณาเป็นของไม่เที่ยง มีความแปรปรวนอย่าให้ธรรมนั้นครอบงำจิตต คือ อย่ายินดียินร้ายในธรรมนั้น

ลักษณะตัดสินธรรมวินัย

๑. ธรรมซึ่งมีลักษณะต่อไปนี้ ไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัย ไม่ได้เกิดจากพระศาสดา คือ

๑. ธรรมเป็นไปเพื่อความกำหนัด ย้อมใจ

๒. เพื่อความประกอบทุกข์

๓. เพื่อความสะสมกิเลศ

๔. เพื่อความอยากใหญ่

๕. เพื่อความไม่สันโดษ

๖. เพื่อความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ

๗. เพื่อความเกียจคร้าน

๘. เพื่อความเป็นคนเลี้ยงยาก

๒. ธรรมอันเป็นธรรมวินัย คำสั่งสอนของพระศาสดามีลักษณะดังต่อไปนี้คือ

๑. ธรรมเป็นไปเพื่อคลายความกำหนด

๒. เพื่อความปราศจากทุกข์

๓. เพื่อความไม่สะสมกิเลศ

๔. เพื่อความอยากอันน้อย

๕. เพื่อความสันโดษ ยินดีในสิ่งที่มีอยู่ ไม่อยากได้โน่นได้นี่ เพิ่มเติมอีก

๖. เพื่อความสงัดจากหมู่คณะ

๗. เพื่อความเพียร

๘. เพื่อความเป็นคนเลี้ยงง่าย

อริยสัจจ ๔

๑. ทุกข์

๒. สมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์

๓. นิโรธ ความดับทุกข์

๔. มรรค ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

๑. ทุกข์ คือความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ

๒. สมุทัย คือตัณหา ความทยานอยากเป็นเหตุให้เกิดทุกข์

ตัณหามี ๓ ประเภท

๑. กามตัณหา คือตัณหาในอารมณ์ที่หน้ารักใคร่

๒. ภวตัณหา คือตัณหาในความอยากเป็นโน่นเป็นนี่

๓. อิภวตัณหา คือตัณหาในความไม่อยากเป็นโน่นเป็นนี่

๓. ความดับตัณหาให้สิ้นเชิง ทุกข์ดับไปหมดได้ชื่อว่านิโรธเป็นความดับทุกข์

๔. ปัญญาอันเห็นชอบว่า สิ่งนี้ทุกข์ สิ่งนี้เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ สิ่งนี้ความดับทุกข์ สิ่งนี้ทางให้ถึงความดับทุกข์ ได้ชื่อว่า มรรคคือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

มรรคมีองค์ ๘ ประการ

๑. สัมมาทิฏฐิ ปัญญาเห็นชอบ คือเห็นอิยสัจจ ๔

๒. สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ คือดำริจะออกจากกาม ดำริจะทิ้งพยาบาท ดำริจะไม่เบียดเบียนผู้อื่น

๓. สัมมาวาจา เจรจาชอบ เว้นวจีทุจจริต

๔. สัมมากัมมันตะ ทำการงานชอบ เว้นกายทุจริต

๕. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ

๖. สัมมาวายามะ เพียรชอบคือเพียรในที่ ๔ สถาน

๗. สัมมาสติ ระลึกชอบคือระลึกในสติปัฏฐาน ๔

๘. สัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบ เจริญฌาน ๔

มละ คือ มลทิน ๙ อย่าง

๑. โกรธ

๒. ลบหลู่คุณท่าน

๓. ริษยา

๔. ตระหนี่

๕. มายา

๖. มักอวดโอ้

๗. พูดปด

๘. ปรารถนาลามก

๙. เห็นผิด

อกุศลกรรมบถ ๑๐

๑. พวกกายกรรม ๓ คือ

๑. ปาณาติบาต ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต

๒. อทินนาทาน ลักทรัพย์ ฉ้อ โกง

๓. กาเมสุมิจฉาจาร ผิดลูกเมียท่าน

๒. พวกวจีกรรม ๔ คือ

๑. มุสาวาท พูดปด

๒. ปิสุณาวาจา พูดส่อเสียด

๓. ผรุสวาจา พูดหยาบคาย

๔. สัมผัปปลาป พูดเพ้อเจ้อ

๓. พวกมโนกรรม ๓ คือ

๑. อภิชฌา โลภอยากได้ของเขา

๒. พยาบาท ปองร้ายเขา

๓. มิจฉาทิฏฐิ เห็นผิด

กุศลกรรมบถ ๑๐

๑. พวกกายกรรม ๓ คือ

๑. เว้นฆ่าสัตว์

๒. เว้นลักทรัพย์

๓. เว้นผิดลูกเมียท่าน

๒. พวกวจีกรรม ๔ คือ

๑. เว้นพูดปด

๒. เว้นพูดส่อเสียด

๓. เว้นพูดหยาบคาย

๔. เว้นพูดเพ้อเจ้อ

๓. พวกมโนกรรม ๓ คือ

๑. ไม่โลภ

๒. ไม่ปองร้าย

๓. เห็นชอบตามทำนองคลองธรรม

บุญกิริยาวัตถุ ๑๐

๑. ทานมัย บริจาคทาน

๒. ศีลมัย รักษาศีล

๓. ภาวนามัย เจริญภาวนา

๔. อปจยนมัย ถ่อมตนแก่ผู้ใหญ่

๕. เวยยาวัจจมัย ช่วยขวนขวายในกิจที่ชอบ

๖. ปัตติทานมัย ให้ส่วนบุญ

๗. ปัตตานโมทนามัย อนุโมทนาส่วนบุญ

๘. ธัมมัสสวนมัย ฟังธรรม

๙. ธัมมเทศนามัย แสดงธรรม

๑๐. ทิฏฐุชุกรรม ทำความเห็นให้ตรง

อนุสสติ (อารมณ์ควรระลึกเป็นนิตย์) ๑๐

๑. พุทธานุสสติ ระลึกถึงคุณพระพุทธเจ้า

๒. ธัมมานุสสติ ระลึก ถึงคุณพระธรรมเจ้า

๓. สังฆานุสสติ ระลึกถึงคุณพระสงฆ์เจ้า

๔. สีลานุสสติ ระลึกถึงศีลของตน

๕. จาคานุสสติ ระลึกถึงทานที่ตนบริจาค

๖. เทวดานุสสติ ระลึกถึงคุณสมบัติที่ทำให้บุคคลเป็นเทวดา

๗. มรณัสสติ ระลึกถึงความตาย

๘ กายคตาสติ ระลึกถึงกายว่าไม่งาม

๙. อานาปานัสสติ ตั้งสติกำหนดลมหายใจเข้าออก

๑๐. อุปสมานุสสติ ระลึกถึงคุณพระนิพพานซึ่งเป็นที่ระงับกิเลส และกองทุกข์ทั้งหลาย

กถาวัตถุ (ถ้อยคำที่ควรพูด) ๑๐

๑. อัปปิจฉากถา ถ้อยคำที่ชักนำให้ปรารถนาน้อย

๒. สันตุฏฐิกถา ให้สันโดด

๓. ปวิเวกกถา ให้สงัดกายใจ

๔. อสังสัคคกถา ไม่ให้ระคนด้วยหมู่

๕. วีริยารัมภกถา ให้ปรารถนาความเพียร

๖. ศีลกถา ให้ตั้งตัวอยู่ในศีล

๗. สมาธิกถา ให้ทำใจให้สงบ

๘. ปัญญากถา ถ้อยคำที่ชักนำให้เกิดปัญญา

๙. วิมุตติกถา ให้ทำใจให้พ้นกิเลศ

๑๐. วิมุตติญาณทัสสันกถา ให้เกิดความรู้ความเห็นในความที่ใจพ้นจากกิเลศ

ทศพิธราชธรรม (ธรรมของพระราชา) ๑๐

๑. ทาน ได้แก่การที่พระราชทาน สิ่งของ, เงินทอง ฯลฯ เป็นกำหนดฉะเพาะบุคคล

๒. ศีล ได้แก่การที่ทรงรักษาพระมารยาทดีงาม

๓. บริจาค ได้แก่การที่ทรงบริจาคเป็นสาธารณะประโยชน์

๔. อาชชว ได้แก่พระอัธยาศัยซื่อตรง ทรงดำรงในสุจจริตธรรม

๕. มัททว ได้แก่พระอัธยาศัยอันละมุนละม่อม

๖. ตป ได้แก่การที่ทรงขจัด เผาผลาญในความชั่วร้าย

๗. อโกธ ได้แก่การที่ไม่ทรงกริ้วโกรธโดยมิใช่วิสัย

๘. อวิสิงหา ได้แก่การที่ไม่ทรงเบียดเบียนผู้อื่น

๙. ขันติ ได้แก่การที่ทรงอดทน

๑๐. อวิโรธน ได้แก่การที่ไม่ทรงปฏิบัติให้ผิดจากที่ทรงและไม่ทรงยินร้าย

ธรรม ๑๐ ประการนี้ เป็นธรรมที่พระราชาควรยึดเหนี่ยวเป็นทางปฏิบัติพระราชกิจทั้งหลาย

อุปกิเลส ๑๖

กิเลส เป็นธรรมเครื่องเศร้าหมอง เมื่อยังเกิดขึ้นแล้วชักนำให้บุคคลประพฤติการทุจจริตทำให้ดวงจิตต์เศร้าหมองขุ่นมัว ปิดบังปัญญามิให้เกิดขึ้นทำลายความเพียรให้หมดสิ้นไป ทำให้เกิดความเห็นผิดต่าง ๆ เมื่อรู้สึกว่าอุปกิเลสเหล่านี้อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดมีขึ้นในสันดาน บุคคลควรกำจัดเสียทันทีอย่าให้แก่กล้าขึ้นไป

๑. อภิชฌาวิสมโลภ ความโลภไม่สม่ำเสมออันเกิดจากความเพ่งเล็ง คือต้องการแต่จะได้ไปทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่เลือกว่าอะไรและจะได้มาด้วยอาการอย่างไร

๒. โทษ ความมุ่งร้าย ด้วยใจอันร้ายกาจ

๓. โกธ ความโกรธขึ้นเครียด

๔. อุปนาห ความถือโกรธ ผูกโกรธไว้ไม่รู้แล้ว กิเลสอย่างนี้ร้ายกว่าโกธ เพราะเป็นการยึดยาวไม่มีที่สิ้นสุด

๕. มักข ความลบหลู่คุณท่าน ได้แก่ความหมิ่นประมาทคุณของคนอื่นที่ได้ทำแก่ตน เป็นการตัดหนทางไม่ให้ผู้อื่นมีเมตตากรุณาแก่ตน

๖. ปลาส ความยกตนเทียบท่าน ทนงใจฮึกเหิมไม่นึกถึงคุณสมบัติของตนว่ามีเพียงใดเป็นทางให้ผู้อื่นมีความเกลียดชัง

๗. อิสสา ความริษยา ไม่อยากให้ผู้อื่นดีกว่าตน และเมื่อเห็นใครจะดีกว่าตนก็หาอุบายตัดรอนความดีของเขา

๘. มัจฉริย ความตะหนี่เหนียวแน่น ไม่อยากให้ปันเจือจานผู้ใด ส่วนตนคิดจะเอาแต่ของเขาฝ่ายเดียว

๙. มายา ความเป็นเจ้าเล่ห์ หลอกลวงปิดบังความจริงทำให้ผู้อื่น หมดความเชื่อถือในตน

๑๐. สาเถยย ความโอ้อวด ยกย่องตัวเอง

๑๑. ถัมภ ความดื้อดันกระด้าง ว่ายากสอนยาก ใครจะชี้แจงว่กล่าว แม้รู้สึกว่าถูก ก็ยังดันไม่ยอมเชื่อถือ

๑๒. สารัมภ ความแข่งดี คือเห็นผู้อื่นได้ดีมีบุญ ตนไม่มีคุณสมบัติถึงเทียมเขา ก็ทะเยอทะยานอยากจะให้เหมือนเขา ไม่ใช่เห็นผู้อื่นทำดีแล้วทำตาม

๑๓. มาน ความถือตัว มีความกระหยิ่มหยิ่งจองหองอยู่ในใจ ทนงตนว่าเป็นผู้วิเศษไม่มีใครเทียบ

๑๔. อติมาน ความดูหมิ่นท่านเห็นผู้อื่นเลวกว่าตนไปหมด

๑๕. มท ความมัวเมาหลงเพลิดเพลิน จนไม่รู้สึกตัว ลืมกิจธุระที่ควรจะปฏิบัติ ฯลฯ เช่นเพลินในกามคุณ เพลินในการเล่น, เมาเหล้าเสียสติ, เมายศจนฟุ้งเฟ้อ ฯลฯ

๑๖. ปมาท ความประมาท เลินเล่อเผลอสติปราศจากความระวังระไว ปราศจากความคิดยับยั้ง ปราศจากความรอบคอบ

บุคคลในโลกแบ่งออกเป็น ๔ จำพวก

จำพวกที่ ๑ คนตื้นแต่เงาลึก นั้น ได้แก่คนที่ไร้คุณสมบัติภายในด้วยไม่รู้ธรรม ซึ่งในพระสูตรแสดงอย่างลึก คืออริยสัจจ แต่มรรยาทภายนอก ตลอดถึงการนุ่งห่มเรียบร้อยน่าเลื่อมใส

จำพวกที่ ๒ คนลึกแต่เงาตื้น นั้น ได้แก่คนถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติภายในเช่นนี้ แต่มรรยาทภายนอกไม่น่าเลื่อมใส

จำพวกที่ ๓ คนตื้นทั้งเงาก็ตื้นนั้น ได้แก่คนที่เสียทั้งภายในและภายนอก

จำพวกที่ ๔ คนลึกทั้งเงาก็ลึก ได้แก่คนที่ดีทั้งภายในและภายนอก

ว่าด้วยสังขาร

สังขารได้แก่สภาพที่ปัจจัยปรุงแต่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ

๑. ส่วนไม่มีวิญญาณครอง ประกอบด้วยความรู้สึก ได้แก่ ต้นไม้ ภูเขา แผ่นดิน ตลอดถึงวัตถุที่มนุษย์ประดิษฐ ทำขึ้น เช่น เรือ และ รถ เป็นต้น

๒. ส่วนที่มีวิญญาณครอง ประกอบด้วยความรู้สึก กล่าวโดยสมมตโวหาร ได้แก่คน และสัตว์

สังขารเหล่านี้ เป็นของไม่เที่ยงเพราะมีความเกิดในเบื้องต้น มีความแปรปรวนในท่ามกลาง มีความสลายในอวสาน แท้จริงสังขารทั้งปวงนั้น อาศัยเหตุอย่างหนึ่ง ๆ เกิดขึ้นเมื่อเหตุยังเป็นไปก็ตั้งอยู่ได้ เมื่อเหตุไม่เป็นไปก็ดับ ดุจพืชที่หว่านไว้ในนา ฉะนั้น ฯ

ศีลสมบัติของผู้มีศีล มีอานิสงฆ์ ๕ อย่างนี้ คือ

๑. ผู้มีศีล ประกอบด้วยศีลย่อมได้กองโภคสมบัติใหญ่ อันมีความไม่ประมาทเป็นมูล ๑
๒. เสียงสรรเสริญเกียรติอันดี ย่อมเฟื่องฟุ้งไป ๑
๓. ย่อมแกล้วกล้า ไม่เก้อเขิน เข้าสู่ที่ประชุม ๑
๔. ไม่เหลวไหล ในกาลกิริยา ๑
๕. เมื่อตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ๑

อกุศลกรรมแก้ด้วย กุศลกรรม

ท่านกล่าวว่า เปรียบเหมือนหนามยอกเอาหนามบ่ง ฉะนั้นบุคคลผู้เกิดมาในโลกนี้ที่ไม่เหมือนกัน ก็เพราะกรรม ความต่างของบุคคลมีพยานปรากฏแก่ตา ดังปรากฏตรงกันข้ามดังมีหัวข้อต่อไปนี้

กุศล ๑ บางคนเกิดมามีอายุยืนตั้งร้อยปี นั้นมาจากการไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต

อกุศล ๒ บางคนเกิดมามีอายุไม่ตลอดวัน อายุสั้นนั้นมาจากการฆ่าสัตว์ ตัดชีวิต

กุศล ๓ บางคนเกิดมาไร้โรคาพาธ มาแต่การไม่เบียดเบียนสัตว์

อกุศล ๔ บางคนเกิดมาขี้โรคด้วยประการต่างๆ มาแต่การเบียดเบียนสัตว์

กุศล ๕ บางคนเกิดมามีฉวีวรรณผุดผ่องหน้าดู มาแต่ความไม่มีโกรธ

อกุศล ๖ บางคนเกิดมาไม่หน้ารัก มาแต่ความโทโสร้าย

กุศล ๗ บางคนเกิดมามีศักดาเดชามาก มาแต่มุทิตาจิตต์

อกุศล ๘ บางคนเกิดมาหาศักดาเดชาไม่ได้ มาแต่ความริษยาเขา

กุศล ๙ บางคนมั่งคั่งมีสมบัติมากมาย มาแต่ความบริจาค

อกุศล ๑๐ บางคนแร้นแค้นเหลือเข็ญ มาแต่ความตะหนี่

กุศล ๑๑ บางคนเกิดมาในตระกูลสูง เป็นที่นิยมนับถือ มาแต่ความจายะนะการอ่อนน้อม

อกุศล ๑๒ บางคนเกิดในสกุลต่ำช้า เลวทราม มาแต่กัมภะ อติมานะ ต่อวุฒ บุคคล

กุศล ๑๓ บางคนเกิดมามีปรีชาเฉลียวฉลาด มาแต่ความส้องเสพอบรมดี

อกุศล ๑๔ บางคนเกิดมาโง่เขลาจนนับนิ้วมือไม่ถ้วน มาแต่ความเกียจคร้าน

ตำราดูลักษณะทางพระพุทธศาสนา

ตำราดูลักษณะต่าง ๆ เช่นดูลักษณะคนมี ดูลายมือเป็นต้น ย่อมเป็นที่นิยมของคนโดยมาก เพราะเข้าใจกันว่ามีส่วนถูกมากกว่าผิด ยิ่งตำราของจีน ดูเหมือนถือลักษณะเป็นสำคัญและมีแม่นมาก ข้างไทยเราก็มิได้ปฏิเสธความข้อ

นี้ โดยอรรถกถาธรรมบทมีเรื่องเล่าว่า มีพราหมณ์ดูลักษณะอย่างเก่ง ๆ ก็มีหลายคน เช่น พราหมณ์ผู้เป็นมารดาของนางมาคันฑี เห็นรอยพระบาทของพระพุทธเจ้าโดยมิได้เห็นพระองค์ ก็ทายถูกว่า เป็นรอยเท้าของท่านผู้หมดกิเลสา และวังคีสพราหมณ์ ดีดกระโหลกศรีษะคนตายอาจรู้ได้ว่าไปสุคติหรือทุคคติ แต่ไปถึงกระโหลกศรีษะพระอรหันต์เข้าหารู้ไม่ว่าคติเป็นเช่นไร และในคัมภีร์มหาปทานสูตร ก็มีอ้างไว้ว่า ก่อนแต่พระพุทธเจ้าประสูติก็มีพวกพราหมณ์รู้จักทำนายลักษณะ เมื่อพระพุทธเจ้าประสูติแล้วยังได้รับเชิญเข้าไปในพระราชสำนัก ดูพระมหาปุริสลักษณะของพระพุทธเจ้าแล้วทำนายร่วมกันว่ามีพระคติเป็น ๒ คือ ถ้าอยู่เป็นฆราวาสจักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ถ้าเสด็จออกบวชจักได้เป็นพระศาสดาเอกในโลก ข้อนี้ก็เป็นความจริง เพราะฉะนั้น การดูลักษณะ จึงถือกันมาว่าเป็นสำคัญอย่างหนึ่งมีประโยชน์ในอันรู้จักเลือกว่า คนใดดี คนใดไม่ดี คนใดมีวาสนา คนใดหามีไม่ คนใดควรคบ คนใดไม่ควรคบดังนี้เป็นต้น แต่ตำราดูลักษณะตามที่กล่าวมาแล้วในเบื้องบนเป็นการดูลักษณะภายนอกเช่น ดูรูปพรรณสัณฐาน ดูเสียงเป็นต้น บางอย่างก็ตรงจริง บางอย่างก็อาจผิดเพี้ยนได้บ้าง

จะเอาเป็นแน่นอนนักทีเดียวก็ยังไม่เป็นที่สนิทใจของบาง ท่าน ส่วนตำราดูลักษณะในหนังสือเรื่องนี้ เป็นการดู ลักษณะภายใน กล่าวคือความประพฤติของบุคคล เป็นอัน ยืนยันได้ว่า ถ้าประพฤติปฏิบัติตามแล้วฝ่ายเสียต้องเป็นคน เสีย ฝ่ายดีต้องเป็นคนดี แน่นอนจริง ๆ เพราะเป็นลักษณะ ซึ่งเป็นพุทธภาษิตอันพระพุทธเจ้าตรัสไว้ในที่ต่างๆทั้งนั้นๆ ข้าพเจ้าเก็บมารวบรวมไว้ในที่นี้ ขนานชื่อว่าตำราดูลักษณะ ทางพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นประโยชน์ในการตรวจดูตน เองว่าเป็นคนเช่นไร แล้วจะได้แก้ไขให้เป็นที่พอใจได้ตาม ควรทั้งจะได้เป็นประโยชน์ในอันเลือกสมาคมคบหาต่อผู้อื่น ด้วย และเพื่อนักเทศน์นักธรรมรู้จักถือเอาไปใช้ก็จักสำเร็จ ประโยชน์ได้บ้างตามส่วน

ลักษณะคนพาล ๑๑ ข้อ

๑. เป็นพาลแต่สำคัญตนว่าเป็นบัณฑิต

๒. คว้าภาระซึ่งยังไม่มาถึง

๓. สลัดภาระอันมาถึงตัวเข้า

๔. สำคัญในสิ่งไม่เป็นธรรมเป็นวินัยว่า เป็นธรรม เป็นวินัย

๕. สำคัญในสิ่งที่เป็นธรรมเป็นวินัยว่า ไม่เป็นธรรมเป็นวินัย

๖. คิดแต่เรื่องที่เป็นทุจริต เช่น ละโมภ ปองร้าย เห็นผิด

๗. พูดแต่วาจาที่ชั่วเช่น ปด ส่อเสียด หยาบโลน

๘. ทำแต่การงานที่เสียหาย เช่น ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ผิดทางกาม

๙. ไม่เห็นสิ่งซึ่งเป็นโทษ โดยความเป็นโทษ

๑๐. เห็นสิ่งที่เป็นโทษ โดยความเป็นโทษแล้ว แต่ไม่ทำคืน

๑๑. เมื่อคนอื่นแสดงโทษแล้วไม่ยอมรับ

ลักษณะบัณฑิต ๑๙ ข้อ

๑. เป็นคนทรมานตน

๒. ไม่คว้าภาระที่ยังไม่มาถึง

๓. ไม่สลัดภาระอันมาถึงตัวเข้า

๔. ย่อมไม่แสดงอาการสูงต่ำ ในเมื่อประสบสุข

๕. ย่อมไม่แสดงอาการสูงต่ำ ในเมื่อตกทุกข์

๖. รู้จักถือประโยชน์ทั้งในทิฏฐธรรม

๗. รู้จักถือประโยชน์ทั้งที่เป็นไปในสัมปรายภพ

๘. ตัดสินความโดยยุติธรรม

๙. แนะนำผู้อื่นด้วยความไม่ผลุนผลัน

๑๐. ชี้แจงให้เขาฟังโดยธรรม โดยควรแก่โทษ

๑๑. มีความเกษมสานต์

๑๒. เป็นคนไม่มีเวรแก่ใคร ๆ

๑๓. เป็นคนไม่มีภัยแก่ใคร ๆ

๑๔. คิดแต่สิ่งที่เป็นสุจริต เช่น ไม่โลภ ไม่ปองภัย เห็นถูก

๑๕. พูดแต่วาจาที่ดี ๆ ไม่ใช่พูดปด ไม่ส่อเสียด ไม่หยาบ ไม่โลน

๑๖. ทำแต่การงานที่ชอบธรรม เช่น ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ผิดทางกาม

๑๗. เห็นสิ่งที่เป็นโทษ โดยความเป็นโทษ

๑๘. เห็นสิ่งที่เป็นโทษ โดยความเป็นโทษเช่นนั้นแล้ว กระทำคืน

๑๙. เมื่อคนอื่นแสดงโทษ ยอมรับ

ลักษณะสัตบุรุษ ๔ ข้อ

๑. เป็นคนกตัญญู รู้สึกในอุปการะคุณที่ผู้อื่นกระทำให้

๒. เป็นคนกตเวที ตอบแทนบุญคุณของท่านผู้มีพระคุณ

๓. ย่อมไม่ติดอยู่ในสิ่งทั้งหลายทั้งสิ้น

๔. ย่อมไม่เจรจาไป เพราะความใคร่ในกาม

ลักษณะผู้สงบระงับ ๕ ข้อ

๑. มีกายสงบ ได้แก่ไม่ทำบาปทางกาย

๒. มีวาจาสงบ คือไม่ทำบาปทางวาจา

๓. มีใจสงบ คือไม่มีนิวรณ์เข้าครอบงำ

๔. มีจิตมั่นคง

๕. คายอามิษให้โลกเสียได้

ลักษณะสัตบุรุษ ๒๑ ข้อ

๑. รู้จักเหตุ เช่นรู้จักว่าสิ่งนี้เป็นเหตุแห่งสุข สิ่งนี้เป็นเหตุแห่งทุกข์

๒. รู้จักผล เช่นรู้จักว่าสุขเป็นผลแห่งเหตุดังนี้ ทุกข์เป็นผลแห่งเหตุดังนี้

๓. รู้จักตน เช่นรู้สึกว่าตนโดยชาติ สกุล ยศ ศักดิ์ บริวาร ความรู้ และคุณธรรมเพียงเท่านี้ ๆ แล้ววางตนให้เหมาะ

๔. รู้จักประมาณ ในอันแสวงหา ในอันบริโภคใช้สอย

๕. รู้จักกาลเวลา ว่าเวลานี้ควรประกอบธุระอย่างนี้ ๆ ไม่ทำให้พลาดเวลา

๖. รู้จักประชุมชน คือใช้กิริยา วาจา เหมาะแก่ที่ประชุมชน

๗. รู้จักบุคคล ว่าคนใดดีควรคบ คนใดชั่วไม่ควรคบเป็นต้น

๘. มีศรัทธา มีความละอายต่อบาป มีความกลัวต่อบาป เป็นคนได้ยินได้ฟังมาก เป็นคนมีความเพียร เป็นคนมีสติมั่นคง เป็นคนมีปัญญา

๙. จะปรึกษาสิ่งใดกับใคร ๆ ก็ไม่ปรึกษาเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่น

๑๐. จะคิดสิ่งใดก็ไม่คิด เพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่น

๑๒. จะทำสิ่งใดก็ไม่ทำ เพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่น

๑๓. มีความเห็นชอบ เช่นเห็นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่วเป็นต้น

๑๔. ให้ทานโดยเคารพ

๑๕. เลี้ยงบิดามารดา

๑๖. มีความอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในสกุล

๑๗. เจรจาวาจาไพเราะดูดดื่มใจ

๑๘. ละวาจาที่ส่อเสียด

๑๙. หาอุบายขจัดความตระหนี่

๒๐. มีสัจจะ

๒๑. ข่มความโกรธได้

ลักษณะภิกษุพาล ๖ ข้อ

๑. ปรารถนาความยกย่องอันไม่มีในตน

๒. ต้องการเป็นหัวหน้าในพวกภิกษุด้วยกัน

๓. ปรารถนาความเป็นใหญ่ในอาวาสา

๔. ต้องการบูชาในสกุลอื่น ๆ

๕. อยากให้ผู้อื่นสำคัญกิจการงานซึ่งผู้อื่นทำแล้ว ว่าต้องอาศัยเราจึงจะสำเร็จได้

๖. ต้องการมีอำนาจในกิจทุกอย่าง

ลักษณะภิกษุแท้ ๒ ข้อ

๑. ไม่ยึดถือนามรูป เป็นของตนโดยประการทั้งหมด

๒. เมื่อนามรูปไม่มีแล้ว (คือแตกทำลาย) ย่อมไม่เศร้าโศรกถึง

ลักษณะภิกษุที่ดี ๔ ข้อ

๑. มีมือ เท้า วาจา ตนอันสำรวมแล้ว

๒. ยินดีในภาวนา

๓. มีใจมั่นคง

๔. พอใจในธรรม

ลักษณะของคนที่ควรแก่ชื่อว่าสมณะ ๑ ข้อ

๑. สงบบาปน้อยใหญ่ ทั้งปวงเสียได้

ลักษณะบรรพชิตไม่ควรชื่อว่าสมณะ ๒ ข้อ

๑. ปรุปฆาฏี กระทบกระทั่งผู้อื่น

๒. ปรัวเหฐยนฺโต เบียดเบียนผู้อื่น

ลักษณะภิกษุไม่ควรชื่อว่าสมณะ ๔ ข้อ

๑. ไม่มีวัตร ถือศีลและธุดงค์

๒. พูดพล่อย ๆ

๓. ประกอบด้วยริษยา

๔. โลภจัด

ลักษณะของคนที่ไม่ชื่อว่าอุบาสก ๕ ข้อ

๑. ค้าขายเครื่องประหาร

๒. ค้าขายมนุษย์

๓. ค้าขายสัตว์เป็นและเนื้อสัตว์ที่ตัวฆ่า เพื่อเป็นอาหาร

๔. ค้าขายน้ำเมา

๕. ค้าขายยาพิษ

ลักษณะของอุบาสกที่ดี ๕ ข้อ

๑. เป็นคนมีศรัทธา

๒. มีศีลบริสุทธิ์

๓. ไม่ถือมงคลตื่นข่าว คือเชื่อกรรมไม่เชื่อมงคล

๔. ไม่แสวงหาเขตต์บุญ นอกพุทธศาสนา

๕. บำเพ็ญบุญแต่ในพุทธศาสนา

ลักษณะคนสอาด ๔ ข้อ

๑. ย่อมไม่ยินดีในบาป

๒. เว้นจากกายทุจริต ๓ คือ ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม

๓. เว้นจากวจีทุจริจ ๔ คือ พูดเท็จ ส่อเสียด คำหยาบ เพ้อเจ้อ

๔. เว้นจากมโนทุจริต ๓ คือ ละโมภ ปองร้าย เห็นผิด

ลักษณะผู้ใหญ่ ๔ ข้อ

๑. มีเมตตา ความรักใคร่ปรารถนาจะให้ผู้อื่นเป็นสุข

๒. มีกรุณา ความสงสารคิดจะช่วยให้เขาพ้นทุกข์

๓. มีมุทิตา ความพลอยยินดีเมื่อเขาได้ดี

๔. มีอุเบกขา ความวางเฉย ไม่ดีใจ เสียใจ ในเมื่อเขาถึงความวิบัติ

ลักษณะคนเป็นผู้ใหญ่ ๕ ข้อ

๑. มีสัจจะ

๒. มีธรรม เช่น เมตตา กรุณา

๓. ไม่เบียดเบียนใคร

๔. มีความสำรวม คือตั้งอยู่ในศีล

๕. มีความทรมาน คือรู้จักข่มใจไม่ให้ใฝ่ในทางชั่ว

ลักษณะพระโสดาบันบุคคล ๓ ข้อ

๑. ไม่มีสักกายทิฏฐิ ความเห็นเป็นเหตุถือตน

๒. ไม่มีวิจิกิจฉา ความลังเลไม่แน่ใจ

๓. ไม่มีศีลพพตปรามาส ความเชื่อถือศักดิ์สิทธิ์ ด้วยเข้าใจว่า จะมีได้ด้วยศีลหรือพรตอย่างนั้นอย่างนี้

ลักษณะพระสกทาคามีบุคคล ๔ ข้อ

๑. ไม่มีสักกายทิฏฐิ ความเห็นเป็นเหตุถือตน

๒. ไม่มีวิจิกิจฉา ความลังเลไม่แน่ใจ

๓. ไม่มีศีลพพตปรามาส ความถือศีลและวัตรที่ผิด

๔. มีราคะ โทสะ โมหะ เบาลงมาก

ลักษณะพระอนาคามีบุคคล ๕ ข้อ

๑. ไม่มีสกฺถายทิฏฐิ ความเห็นเป็นเหตุถือตน

๒. ไม่มีวิจิกิจฺฉา ความลังเลไม่แน่นอนใจ

๓. ไม่มีศีลพฺพตปรามาส ความถือศีลและวัตรที่ผิด

๔. ไม่มีราคะ ความกำหนัดด้วยอำนาจกิเลสกาม

๕. ไม่มีปฏิฆะ ความกระทบกระทั่งแห่งจิตต์ ได้แก่ความหงุดหงิดด้วยอำนาจโทษะ

ลักษณะพระอรหันต์เจ้า ๑๐ ข้อ

๑. ไม่มีสกฺถายทิฏฐิ ความเห็นเป็นเหตุถือตน

๒. ไม่มีวิจิกิจฺฉา ความลังเลไม่แน่ใจ

๓. ไม่มีศีลพฺพตปรามาส ความถือศีลและวัตรที่ผิด

๔. ไม่มีกามราคะ ความกำหนัดด้วยอำนาจกิเลสกาม

๕. ไม่มีปฏิฆะ ความกระทบกระทั่งแห่งจิตต์

๖. ไม่มีรูปราคะ ความติดใจอยู่ในรูปธรรม เช่นชอบใจในบุคคลบางคนหรือในพัสดุบางสิ่งหรือแม้ในวัตถุอันเป็นอารมณ์แห่งรูปฌาน

๗. ไม่มีอรูปราคะ ความติดใจอยู่ในอรูปธรรมเช่นพอใจในสุขเวทนา

๘. ไม่มีมานะ ความสำคัญตัวว่าเป็นนั่นเป็นนี่

๙. ไม่มีอุทธัจจะ ความคิดพล่าน เช่นนึกอะไรก็เพลินเกินไปกว่าเหตุ

๑๐. ไม่มีอวิชชา ความหลงอันเป็นเหตุไม่รู้จริง

ลักษณะพระขีณาสพ ๒ ข้อ

๑. ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล

๒. ไม่มีความยึดถือ

ลักษณะสกุลที่จะตกต่ำ ๔ ข้อ

๑. ไม่แสวงหาพัสดุที่หายแล้ว

๒. ไม่บูรณะพัสดุที่คร่ำคร่าแล้ว

๓. ไม่รู้จักประมาณในการบริโภคสมบัติ

๔. ตั้งสตรีหรือบุรุษทุศีล ให้เป็นแม่เรือน พ่อเรือน

ลักษณะคนจะฉิบหายตั้งตัวไม่ได้ ๖ ข้อ

๑. มักดื่มน้ำเมา

๒. ชอบเที่ยวกลางคืน

๓. ชอบเที่ยวดูการเล่น

๔. มักเล่นการพนัน

๕. คบคนชั่วเป็นมิตร

๖. เกียจคร้านทำการงาน

ลักษณะคนจะตั้งตัวได้ในโลกนี้ ๔ ข้อ

๑. ถึงพร้อมด้วยความหมั่น

๒. ถึงพร้อมด้วยการรักษา

๓. มีเพื่อนเป็นคนดีงาม

๔. เลี้ยงชีวิต โดยควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้

ลักษณะคนจะตั้งตัวได้ในโลกหน้า ๔ ข้อ

๑. ถึงพร้อมด้วยศรัทธา

๒. ถึงพร้อมด้วยศีล

๓. ถึงพร้อมด้วยการบริจาค

๔. ถึงพร้อมด้วยปัญญา คือรู้จักบาป บุญ คุณ โทษ

ลักษณะคนจะตั้งตัวได้อย่างสูงสุด ๒ ข้อ คือถึงพระนิพพาน

๑. ยินดีในความไม่ประมาท

๒. เป็นภัยในความไม่ประมาท

๘

เบญจเคารพ

(วัดราชาธิวาส)

ไหว้กราบบูชา วันสองเวลา อย่างน้อยควรทำกราบ
ทั้งห้าหนเป็นกิจประจำ ทำจนแม่นยำ นำให้สุขศรี

หนึ่งกราบพระพุทธ ด้วยจิตต์บริสุทธิ ระลึกเห็นความดี แล้วกราบพระธรรม ระลึกคุณที่มี ให้จิตต์เปรมปรีดิ์ นับถือจริงใจ

แล้วกราบพระสงฆ์ สาวกพุทธองค์ ด้วยจิตต์เลื่อมใส เห็นคุณของท่านดีชอบเพียงไร น้อมมาภายใน เตือนใจของตน

ชนกชนนี ผู้บุพพการี รวมทั้งสองคน กราบหนที่สี่ ด้วยจิตต์นฤมล ตริตรองเห็นผล ที่ท่านอุปการ

แล้วประมวลความดี บรรดีที่มีในครูอาจารย์ ผู้ใหญ่และกษัตริย์ ทรงคุณมโหฬาร แล้วน้อมจิตต์กราบกราน เป็นที่ครบห้า

ลำดับแต่นั้น อธิษฐานบากบั่น ด้วยใจแกล้วกล้า คิดคนึงกิจการ ตามวันเวลา หาช่องแสวง ผลประโยชน์ประจำวัน

กับคิดรักษา ทรัพย์สินนานา ด้วยวิธีป้องกัน อย่าให้จ่ายมาก แต่รู้แบ่งปัน เลิกการพนัน คบหาคนดี

รักษาความสัตย์ ตั้งจิตต์วิรัติ บำเพ็ญขันติ เว้นบาปอกุศล เป็นคนอารี รู้สมานไมตรี กับคนใกล้ไกล

คิดเชื่อเรื่องกรรม คือการที่ทำ ด้วยกายปากใจ ทำดีได้ดี ไม่เลือกใครใคร ทำชั่วครั้งไหน ผลชั่วตามสนอง

คิดได้ทำได้ ตามข้อกล่าวไว้ พร้อมด้วยตริตรอง จักมีความสุข ไกลทุกข์หม่นหมอง เป็นคนควรลองทำตลอดตัวตาย

รายการเจ้าภาพบำเพ็ญกุศลศพ

พล.ต.ต. ผดุง สิงหเสนี ท.ม.,ต.ช.

ตั้งแต่วันที่ ๑ ถึง ๗ สิงหาคม ๒๕๑๔

วันที่ ๑ ภรรยา บุตร ธิดา

วันที่ ๒ คุณเกษม-คุณเกษร ทองมา

คุณสุวิทย์-คุณทองย้อย นิมิตรกุล

วันที่ ๓ พล.ท.แสวง เสนาณรงค์

วันที่ ๔ พ.พ.น. รุ่น ๘๙-๙๑

วันที่ ๕ ฝ่ายการท่า การท่าเรือแห่งประเทศไทย

วันที่ ๖ สมาคมศิษย์เก่าพาณิชยการ

วิทยาลัยพาณิชยการ พระนคร

วันที่ ๗ จ.ป.ร. รุ่น ๒๔๖๗

ร.ร. ช่างกล ขส.ทบ.

ร.ร. ภปร. ราชวิทยาลัย

พิมพ์ที่โรงพิมพ์สถานสงเคราะห์หญิงปากเกร็ด โทร. ๘๘๔๗๐๒

กรมประชาสงเคราะห์

นายบุญเหลือ เจริญวงศ์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๑ ม.ค. ๑๕